

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Metin BAYRAK

**BİR MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK  
BORÇLANMA İKTİSADİ ETKİLERİ ve TÜRKİYE'DE KAMU  
BORÇLARININ TAHLİLİ  
(1980-1995)**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Yöneticisi**  
Yrd.Doç.Dr. Engin ÖNER

Erzurum - 1996

## ÖZET

Yüksek-Lisans Tezi

**BİR MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK  
BORÇLANMA İKTİSADİ ETKİLERİ ve TÜRKİYE'DE  
KAMU BORÇLARININ TAHLİLİ  
(1980-1995)**

Metin BAYRAK

**Danışman:** Yrd.Doç.Dr. Engin ÖNER

**Jüri:** Prof.Dr. Cevat GERNİ

: Prof.Dr. Muammer YAYLALI

: Yrd.Doç.Dr. Engin ÖNER

Konumuz "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma, İktisadi Etkileri ve Türkiye'de Kamu Borçlarının Tahlihi"dir. Bugün borçlanma modern maliye politikasının yaygın olarak kullandığı araçlardan biridir. Türkiye'de ve dünyada kamu borçlarının hızla artan bir seyir izlemesi ve giderek ağırlaşan borç yükünün ülke ekonomilerini doğrudan etkilemesi, bu konuda araştırma yapmamıza neden olmuştur.

Bu çalışmada önce maliye; politikasının mahiyeti, amaçları, araçları gibi konular ele alınmış, daha sonra; kamu borçlanması kavramı, borçlanma nedenleri, borcun çeşitleri, kaynakları gibi konularda bilgiler verilmiştir. Sonraki kısımlarda borçlanmanın iktisadi etkileri ele alınarak ülkemizde kamu borçlarının tahlihi yapılmıştır. Birtakım rasyolar kullanılarak yapılan tahliller sonucu, Türkiye'nin iç ve dış kamu borçlanması konusunda bugün ulaşılan son noktanın pek ümit verici olmadığı gözlenmiştir.

## ABSTRACT

Master Thesis

### **PUBLIC BORROWING AS AN INSTRUMENT OF FISCAL POLICY ITS ECONOMIC EFFECTS AND THE ANALYSIS OF PUBLIC DEBTS IN TURKEY (1980-1995)**

Metin BAYRAK

**Supervisor:** Assist.Prof.Dr. Engin ÖNER

**Juri:** Prof.Dr. Cevat GERİN

: Prof.Dr. Muammer YAYLALI

: Assist.Prof.Dr. Engin ÖNER

**"Our subject is public borrowing as an instrument of fiscal policy, its economic effects, and analysis of public debts in Turkey"** Today public borrowing is one of the fiscal policy instruments which has been prevalently used. Sharply increasing tendency of public debts in Turkey as well as in the world on one hand, and direct effects of continuously worsening debt burden on the economies of different countries on the other, Stimulated us in terms of deciding on the resarch subject.

In this study, the nature, objectives, and instruments of fiscal policy were introduced firstly and then some fiscal policy topics such as the concept of public borrowing, reasons of public borrowing, Loan types and sources.

At the preceding sections public debts in Turkey were analysed considering the economic effects of them. We conclude that, as a result of analysis made by using some ratios, the point where our country Stands is not so hope-giving.

**KISALTMALAR DİZİNİ**

<b>BA</b>	: Bütçe Açığı
<b>BD</b>	: Bütçe Dengesi
<b>CFGSMH</b>	: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla
<b>CH</b>	: Cari Harcamalar
<b>DBS</b>	: Dış Borç Servisi
<b>DİE</b>	: Devlet İstatistik Enstitüsü
<b>DTM</b>	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
<b>HDTM</b>	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
<b>HİY</b>	: Hazine İstatistik Yıllığı
<b>HMKFGM</b>	: Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü
<b>GSMH</b>	: Gayri Safi Milli Hasıla
<b>İBS</b>	: İç Borç Servisi
<b>İG</b>	: İhracat Gelirleri
<b>KB</b>	: Konsolide Borç
<b>KKBG</b>	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
<b>Kon. Büt. Gel.:</b>	Konsolide Bütçe Gelirleri
<b>Kon. Büt. Gid.:</b>	Konsolide Bütçe Giderleri
<b>NUR</b>	: Net Uluslararası Rezervler
<b>SFGSMH</b>	: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla
<b>TCMB</b>	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
<b>TDB</b>	: Toplam Dış Borç
<b>TDG</b>	: Toplam Döviz Gelirleri
<b>TEFE</b>	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
<b>TİB</b>	: Toplam İç Borç
<b>TH</b>	: Toplam Harcamalar
<b>Tr.H</b>	: Transfer Harcamaları
<b>VG</b>	: Vergi Gelirleri
<b>YH</b>	: Yatırım Harcamaları

## TABLOLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
<b>Tablo 4.1.</b> Konsolide Bütçe Gelirleri	44
<b>Tablo 4.2.</b> Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri	46
<b>Tablo 4.3.</b> Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri	48
<b>Tablo 4.4.</b> Konsolide Bütçe Dengesi	49
<b>Tablo 4.5.</b> Yıllar İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla	51
<b>Tablo 4.6.</b> Yıllar İtibariyle Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	53
<b>Tablo 4.7.</b> Yıllar İtibariyle Reel Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	55
<b>Tablo 4.8.</b> Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku	56
<b>Tablo 4.9.</b> Yıllar İtibariyle Reel İç Borçlar	57
<b>Tablo 4.10.</b> İç Borç Stokunun Dağılımı	60
<b>Tablo 4.11.</b> Kısa Vadeli Avans / Gayri Safi Milli Hasıla	62
<b>Tablo 4.12.</b> İç Borç Stokunun Dağılımı / Gayri Safi Milli Hasıla	64
<b>Tablo 4.13.</b> Kısa Vadeli İç Borçlar	65
<b>Tablo 4.14.</b> Uzun Vadeli İç Borçlardaki Değişmeler	66
<b>Tablo 4.15.</b> İç Borç Stokunun Vade Yapısı	67
<b>Tablo 4.16.</b> İç Borçlanmanın Vade Yapısı	68
<b>Tablo 4.17.</b> İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı	72
<b>Tablo 4.18.</b> Yıllar İtibariyle İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları	74
<b>Tablo 4.19.</b> İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları / Gayri Safi Milli Hasıla	75
<b>Tablo 4.20.</b> İç Borç Servisi	76
<b>Tablo 4.21.</b> İç Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla	78
<b>Tablo 4.22.</b> İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri	79
<b>Tablo 4.23.</b> İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri	80
<b>Tablo 4.24.</b> İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri	81
<b>Tablo 4.25.</b> İç Borç Servisi / Nüfus Sayısı	82
<b>Tablo 4.26.</b> İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri	83
<b>Tablo 4.27.</b> İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri	84
<b>Tablo 4.28.</b> İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri	85
<b>Tablo 4.29.</b> İç Borç Faiz Giderleri / Nüfus Sayısı	86
<b>Tablo 4.30.</b> Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla	87
<b>Tablo 4.31.</b> Dolar Cinsinden İç Borçlanma	89
<b>Tablo 4.32.</b> Yıllar İtibariyle Dış Borçlar	90
<b>Tablo 4.33.</b> Vadesine Göre Dış Borç Stokunun Yapısı	92

	<u>Sayfa</u>
<b>Tablo 4.34.</b> Toplam Dış Borç / Gayri Safi Milli Hasıla	95
<b>Tablo 4.35.</b> Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri	96
<b>Tablo 4.36.</b> Toplam Dış Borçlar / İhracat Geliri	97
<b>Tablo 4.37.</b> Dış Borç Servisi	99
<b>Tablo 4.38.</b> Dış Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla	100
<b>Tablo 4.39.</b> Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri	101
<b>Tablo 4.40.</b> Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri	102
<b>Tablo 4.41.</b> Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku	103
<b>Tablo 4.42.</b> Net Uluslararası Rezervler / Gayri Safi Milli Hasıla	105
<b>Tablo 4.43.</b> Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı	106
<b>Tablo 4.44.</b> 31.12.1994 İtibariyle Öngörülen Orta - Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri (Borçlulara Göre)	108
<b>Tablo 4.45.</b> 31.12.1994 İtibariyle Öngörülen Orta - Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri (Alacaklılara Göre)	109
<b>Tablo 4.46.</b> Dış Borç Stokunun Alacaklılara Göre Dağılımı	111
<b>Tablo 4.47.</b> Dış Borçların Döviz Kompozisyonu	113
<b>Tablo 4.48.</b> Dış Borçların Döviz Kompozisyonunun Yüzdesel Dağılımı	115
<b>Tablo 4.49.</b> Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı (Borçlulara Göre)	118
<b>Tablo 4.50.</b> Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı (Alacaklılara Göre)	119
<b>Tablo 4.51.</b> Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Sabit Faiz Yapısı (Borçlulara Göre)	120
<b>Tablo 4.52.</b> Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Sabit Faiz Yapısı (Alacaklılara Göre)	121
<b>Tablo 4.53.</b> Döviz Cinsleri İtibariyle Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı	123
<b>Tablo 4.54.</b> Döviz Cinsleri İtibariyle Orta - Uzun Vadeli Dış Borçların Sabit Faiz Yapısı	124
<b>Tablo 4.55.</b> Orta - Uzun Vadeli Kredi Kullanımları (Borçlulara Göre)	126
<b>Tablo 4.56.</b> Orta - Uzun Vadeli Kredi Kullanımları (Alacaklılara Göre)	127
<b>Tablo 4.57.</b> Borçlulara Göre Gerçekleşen Proje ve Program Kredi Kullanımları	129
<b>Tablo 4.58.</b> Dolar Cinsinden Toplam İç + Dış Borç Stoku / GSMH	131
<b>Tablo 4.59.</b> TL Cinsinden Toplam İç + Dış Borç Stoku / GSMH	133

	<b><u>Sayfa</u></b>
<b>Tablo 4.60.</b> Kişi Başına Düşen Toplam Borç Miktarı	134
<b>Tablo 4.61.</b> Konsolide Bütçe İçerisinde Yatırım Harcamaları ve Toplam Harcamalar İçindeki Payı	135
<b>Tablo 4.62.</b> Konsolide Bütçe İçerisinde Toplam Harcama Yapısının Gayri Safi Milli Hasıla'ya Oranı	137
<b>Tablo 4.63.</b> 1980-1995 Dönemine Ait İktisadi Göstergeler	138

# İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
<b>ÖZET</b>	i
<b>ABSTRACT</b>	ii
<b>KISALTMALAR DİZİNİ</b>	iii
<b>TABLolar DİZİNİ</b>	iv
<b>GİRİŞ</b>	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### MALİYE POLİTİKASININ MAHİYETİ

<b>1.1. Maliye Politikasının Önemi ve Gelişimi</b>	3
<b>1.2. Maliye Politikasının Amaçları</b>	8
1.2.1. İktisadi İstikrarı Temin Etmek	9
1.2.1.1. Fiyat İstikrarı	10
1.2.1.2. Tam İstihdam	10
1.2.2. Ekonomik Kalkınmayı Gerçekleştirmek	10
1.2.3. Ekonomide Gelir ve Servet Dağılımını Düzenlemek	11
<b>1.3. Maliye Politikasının Araçları</b>	12
1.3.1. Bütçe Politikası	12
1.3.2. Vergi Politikası	13
1.3.3. Harcama Politikası	14
1.3.4. Borçlanma Politikası	15

## İKİNCİ BÖLÜM

### BORÇLANMA

<b>2.1. Borçlanma Kavramı</b>	16
<b>2.2. Borçlanma Nedenleri</b>	17
2.2.1. Geçici Bütçe Açıkları	19
2.2.2. Ekonomik Bütçe Açıkları	19
<b>2.3. Borçlanma Çeşitleri</b>	20
2.3.1. Süreleri Bakımından Borçlanma Çeşitleri	20
2.3.1.1. Uzun Vadeli Borçlar	20



	<u>Sayfa</u>
2.3.1.2. Kısa Vadeli Borçlar	20
2.3.2. Vasıfları Bakımından Borçlanma Çeşitleri	22
2.3.2.1. Zorlayışlı Borçlar	22
2.3.2.2. Gönüllü Borçlar	23
2.3.3. Kaynakları Bakımından Borçlanma Çeşitleri	23
2.3.3.1. İç Borçlar	24
2.3.3.2. Dış Borçlar	25
<b>2.4. Kamu Borcunun Özellikleri</b>	<b>26</b>
2.4.1. Borcun İhtiyari Olma Özelliği	26
2.4.2. Borcun Akdi ve Geçici Olma Özelliği	26
2.4.3. Borcun Karşılıklı Olma Özelliği	27

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### BORÇLANMANIN İKTİSADİ ETKİLERİ

<b>3.1. İç Kaynaklardan Borçlanmanın İktisadi Etkileri</b>	<b>28</b>
3.1.1. Özel Kesimden Borçlanmanın İktisadi Etkileri	30
3.1.2. Sosyal Güvenlik Kurumlarından Borçlanmanın İktisadi Etkileri	31
3.1.3. Bankacılık Kesiminden Borçlanmanın İktisadi Etkileri	32
3.1.4. Merkez Bankasından Borçlanmanın İktisadi Etkileri	33
<b>3.2. Dış Kaynaklardan Borçlanmanın İktisadi Etkileri</b>	<b>33</b>
<b>3.3. Borçlanmanın Nesillere Etkisi</b>	<b>35</b>
<b>3.4. Borçlanmanın Gelir Dağılımına Etkisi</b>	<b>38</b>
<b>3.5. Borçlanmanın Fiyatlara Etkisi</b>	<b>39</b>
<b>3.6. Borçlanmanın İktisadi Kalkınmaya Etkisi</b>	<b>41</b>
<b>3.7. Borçlanmanın Sermaye Oluşumuna Etkisi</b>	<b>41</b>

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE KAMU BORÇLARININ TAHLİLİ (1980-1995)

<b>4.1. İç Kamu Borçlarının Tahlihi</b>	<b>43</b>
4.1.1. Yıllar İtibariyle Konsolide Bütçe Gelirleri	43
4.1.2. Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri	45
4.1.3. Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri	46

	<u>Sayfa</u>
4.1.4. Konsolide Bütçe Dengesi	47
4.1.5. Yıllar İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla	50
4.1.6. Yıllar İtibariyle Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	53
4.1.7. Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku	55
4.1.8. İç Borç Stokunun Dağılımı	59
4.1.9. Kısa Vadeli Avans / Gayri Safi Milli Hasıla	61
4.1.10. İç Borç Stokunun Dağılımı / Gayri Safi Milli Hasıla	63
4.1.11. Vadeleri Açısından İç Borçlardaki Değişmeler	65
4.1.12. İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı	71
4.1.13. İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarlara ve Gayri Safi Milli Hasıla	73
4.1.14. Yıllar İtibariyle İç Borç Servisi	75
4.1.15. İç Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla	77
4.1.16. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri	77
4.1.17. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri	78
4.1.18. İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri	80
4.1.19. İç Borç Servisi / Nüfus Sayısı	81
4.1.20. İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri	83
4.1.21. İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri	84
4.1.22. İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri	85
4.1.23. İç Borç Faiz Giderleri / Nüfus Sayısı	86
4.1.24. Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla	87
4.1.25. Dolar Cinsinden İç Borçlanma	88
<b>4.2. Dış Kamu Borçlarının Tahlili</b>	<b>90</b>
4.2.1. Dış Borç Stokundaki Değişmeler	91
4.2.2. Vadesine Göre Dış Borç Stokunun Yapısı	91
4.2.3. Toplam Dış Borç / Gayri Safi Milli Hasıla	94
4.2.4. Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri	95
4.2.5. Toplam Dış Borç / İhracat Geliri	97
4.2.6. Dış Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla	98
4.2.7. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri	100
4.2.8. Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri	101
4.2.9. Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku	103
4.2.10. Net Uluslararası Rezervler / Gayri Safi Milli Hasıla	104
4.2.11. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı	105

	<u>Sayfa</u>
4.2.12. Gelecek Yıllara ait Orta-Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri	107
4.2.13. Dış Borç Stokunun Alacaklılara Göre Dağılımı	110
4.2.14. Dış Borçların Döviz Kompozisyonu ve Nisbi Dağılımı	112
4.2.15. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade ve Sabit Faiz Yapısı	117
4.2.16. Döviz Cinsleri İtibariyle Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade ve Sabit Faiz Yapısı	122
4.2.17. Orta-Uzun Vadeli Kredi Kullanımları	125
4.2.18. Sağlanan Kredilerin Proje ve Program Türüne Göre Kullanımı	128
4.2.19. Dolar Cinsinden Toplam İç+Dış Borç Stoku / GSMH	131
4.2.20. Türk Lirası Olarak Toplam İç+Dış Borç Stoku / GSMH	132
4.2.21. Türk Lirası Cinsinden Kişi Başına Düşen Toplam Borç Miktarı	132
4.2.22. Konsolide Bütçe Yatırımları ve Toplam Harcamalar İçindeki Payı	134
4.2.23. Toplam Harcama Yapısı ve Gayri Safi Milli Hasıla	136
<b>ÖZET ve SONUÇ</b>	<b>139</b>
<b>KAYNAKLAR</b>	<b>150</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ</b>	<b>158</b>

# GİRİŞ

## 1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırma konumuz; "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma, İktisadi Etkileri ve Türkiye'de Kamu Borçlarının Tahlihi" üzerinedir. Borçlanma modern maliye politikasının önemli araçlarından birini oluşturmakta ve bugün devletler çok çeşitli nedenlerle (ekonomide istikrar sağlamak, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek, gelir dağılımını düzeltmek, ..., v.s.) borçlanmaya başvurmaktadırlar. Bugün kamu borçlanması ile ilgili işlemler ülkelerin mali sistemleri üzerinde ve ekonomik düzenin başarıyla yürütülmesinde, fiyat dengesinin korunması ve halkın refah düzeyi üzerinde etkili olarak doğrudan rol oynamakta; borçlanmanın hem kamu geliri hem de kamu gideri niteliği taşıması gibi çift karakterli özelliğinden kaynaklanan önemi sürekli artmaktadır.

Borçların ne maksatla yapılıp yerli veya yabancı hangi kaynaklardan sağlandığı, devlete ve vatandaşlara nasıl bir yük yüklediği konusu günlük hayatta sürekli tartışılmaktadır. Türkiye'de kamu borçlarının 1980'li yıllardan sonra çok hızlı bir şekilde büyüyüp kamu bütçesi içinde verginin en ciddi alternatifi haline gelen borçlanma gelirlerinin ve aynı zamanda da giderlerinin, konsolide bütçe gelir ve harcamaları içerisinde çok önemli meblağlara ulaşması dikkatimizi borçlanma üzerine çevirmemize yol açmış, hem maliye politikası aracı olarak, hem de kamu borçlanması konusunda bugün ülkemizin geldiği son noktayı araştırmamıza vesile olmuştur.

Çalışmamızda; birinci bölümde maliye politikasının mahiyeti ile ilgili konular ele alınacak, maliye politikasının önemi ve gelişimi, maliye politikasının amaçları ve araçları ile ilgili çok kısa ve öz bilgiler verilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde borçlanma kavramı soyut olarak ele alınıp borçlanmanın tanımı yapılacak, borçlanma nedenleri, borçlanma çeşitleri, borçlanma kaynakları ve borcun niteliğine ait hususlar belirtilecektir. Üçüncü bölümde borçlanmanın iktisadi etkileri dikkate alınacak; iç kaynaklardan borçlanmanın iktisadi etkileri, dışardan borçlanmanın iktisadi etkileri, borçlanmanın nesillere etkisi, borçlanmanın gelir dağılımına, fiyatlara, iktisadi kalkınmaya ve sermaye oluşumuna olan etkileri araştırılacaktır. Dördüncü bölümde ise, Türkiye'de kamu borçları tahlil edilecek, iç ve dış kamu borçlarının bazı mali ve makro değerler vasıtasıyla, çeşitli rasyoları da kullanarak borç rakamlarının niteliği ve niceliği ile ülkemiz üzerindeki etkinliği ortaya koyulacaktır. Özet ve sonuç kısmında ise ulaştığımız bulgular ve değerlendirmemizi ortaya koyacağız.

## **2. Araştırmanın Kapsamı ve Kullanılan Metod**

Araştırmamız, 1980-1995 yılları arasındaki dönemi kapsayacaktır. Çalışmanın gerek metin kısmı gerekse rakamlarla ilgili verilerin toplanmasında birçok üniversitenin kütüphanelerinden yararlanılacaktır. Rakamlarla ilgili verilerin toplanmasında DPT, DİE, HDTM, DTM, TOBB, TCMB Yıllık Raporları, Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri ve Maliye Bakanlığı Verileri gibi birçok kaynak araştırılacak; konumuz açısından temelde HDTM ve DTM verileri birinci kaynak olarak esas alınacaktır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### MALİYE POLİTİKASININ MAHİYETİ

#### 1.1. Maliye Politikasının Önemi ve Gelişimi

Maliye kelimesinin aslı Arapça'da "mal" kökünden gelir.<sup>1</sup> Genelde maddi değeri olan ve iktisadi kıymeti bulunan, sahip olunması ve tasarruf edilmesi mümkün olan, bütün maddi varlıklar ve haklar mal olarak adlandırılmaktadır.<sup>2</sup> İslamiyetin ilk yıllarında, müslümanların Hz. Peygamber başkanlığında bir devlet olarak örgütlenmeye başlamalarıyla birlikte mal kelimesi aynı zamanda yeni devletin tasarruf ettiği bütün maddi kıymetlerin toplamını da ifade etmeye başlamış,<sup>3</sup> bu sebeple devlet hazinesine "mallar evi" manasına gelen beytülmal denmiş,<sup>4</sup> Osmanlı Devleti'nde de tanzimata kadar devlet hazinesi ve maliye bakanlığı beytülmal kelimeleri ile tanımlandığı gibi, Tanzimat'tan sonra da devletin gider ve gelirlerinin idaresi ile ilgili bütün konular "maliye" kelimesi ile ifade edilir olmuştur.<sup>5</sup>

Batı dillerinin tümünde maliye manasında kullanılan (finance) kelimesi ise Latince (finis, finem) kökünden Fransızca'ya geçen (finer) fiilinden gelmekte olup, günümüzde Fransızca'da (financer), İngilizce'de (to finance) fiilleride bir işin veya bir projenin karşılanması, bir masrafın ödenmesini sağlamak gibi manalarda kullanılmaktadır.<sup>6</sup>

Devlet gelir ve giderleri ile uğraşan daire<sup>7</sup> olarak tanımlanan maliye kelimesi, bugün çok genel bir ifadeyle devlet gelir ve harcamaları ile ilgili bir bilim<sup>8</sup> olarak tarif edilmektedir.

<sup>1</sup> Nihad S. Sayar, **Kamu Maliyesi**, Cilt I, İstanbul, Nihad Sayar - Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No: 256, 1975, s.1; Erdoğan Öner, **Kamu Maliyesi I, Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No: 1986/282, s.18.

<sup>2</sup> Burhan Ulutan, **Maliye**, Ankara İpek Matbaası, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 9, 1969, s.2.

<sup>3</sup> Ulutan, s.2.

<sup>4</sup> Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s.222.

<sup>5</sup> Ulutan s.3.

<sup>6</sup> Sayar, s.2.

<sup>7</sup> Ferit Devellioglu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1993, s.578.

<sup>8</sup> Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş III. Baskı, Ankara, 1989, s.21.

Politika kavramı geniş bir açıdan ele alındığında belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması şeklinde tarif edilir.<sup>9</sup> İktisat politikası belli iktisadi amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanmasıdır. İktisatçılar iktisat politikasından sözettikleri zaman devletin belli iktisadi amaçlara ulaşmak için aldığı kararlar ve yaptığı davranışları kastederler.

Maliyeyi kamu hizmetlerinin görülmesi için gerekli harcamaların yapılması ve bu harcamaları karşılayacak gelir ve kaynakların sağlanması tekniği ve pratik usulleri olarak ele alıp<sup>10</sup> idare sanatı demek olan politika<sup>11</sup> ile birleştirdiğimizde maliye politikasına ulaşmış oluruz. Bu güne kadar maliye ilminin muhtelif tarifleri yapıldığı gibi maliye politikasının da birçok tarifi yapılmıştır. Bunlardan birinde "maliye" finans kelimesiyle karşılanıp, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin, yapmakla görevli oldukları hizmetler için, muhtaç oldukları gelirleri nasıl elde edeceklerini ve nasıl sarfedeceklerini, inceleyen sosyal bir ilim<sup>12</sup> olarak tarif edilmiştir. Maliye politikası maliye bilimi içinde yer alan bir alt disiplin olduğu için bazen maliye ilmiyle bazen de kendine özgün tarifler yapılmıştır.

Maliye politikası; genellikle makro ekonomik politika amaçlara ulaşmak için, devletin vergi ve harcama programlarında yaptığı değişmelerin uzlaştırılması<sup>13</sup> olarak tanımlanmaktadır.

Başka bir tanımda; Maliye Politikası istihdamı, fiyatları ve toplam talebi düzenlemek için, kamu harcamaları, vergiler ve borç yönetimi gibi vasıtaların kullanılması<sup>14</sup> olarak tarif edilmiş; ayrı bir tanımda da, devletin ekonominin işleyişini etkileme maksadıyla kullandığı mali vasıtaların tümü maliye politikası olarak kabul edilmiştir.<sup>15</sup> Bunların dışında maliye politikası; devletin sahip olduğu mali araçları; fiyat istikrarını, tam istihdamı, ekonomik büyüme ve gelişmeyi, adil bir gelir ve servet dağılımını sağlamak ve konjonktürel dalgalanmalardan arınmış istikrarlı, bir ekonomik yapıyı koru-

<sup>9</sup> Vural Savaş, **İktisat Politikasına Giriş**, Genişletilmiş II.Baskı, İstanbul, Ar Yayın Dağıtım, 1982, s.1.

<sup>10</sup> Ulutan, s.10.

<sup>11</sup> Ulutan, s.11; Ali Çubuk, **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 18, 1983, s.7.

<sup>12</sup> Sayar, s.10.

<sup>13</sup> G.K. SHAW, **Maliye Politikası**, Çev.: Ömer Faruk Batırel, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, 1975, s.13; Ralph T. Byrns, Gerald W. Stone, Economics, Scott, Foresman and Company, London, 1989, s.196.

<sup>14</sup> Miltiades Chacholiades, **Micro Economics**, Georgia State University, Macmillan Publishing Company, Newyork, 1986, s.710; Peter s. Rose, Money and Capital Markets, fifth Edition, Richard D. Irwin, INC., 1994, s.624.

<sup>15</sup> Vito Tanzi and Edward Elgar, **Public Finance in Developing Countries**, Billing and Sons Ltd., Worcester, 1991, s.14.

mak amacıyla kullanması<sup>16</sup> olarak tarif edilirken; diğ er bir tanımda, bir ekonomide temel makro ekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemelerin tümü maliye politikası olarak adlandırılmıştır.<sup>17</sup>

Yukarıdaki tariflerden açıkça görüleceğ i gibi maliye politikasının tarifinde maliye politikasının ekonomiyi düzenleyici ve bir bakıma ekonomiye yön verici rolü ön plana çıkarılmıştır. Modern manada maliye politikasının doğuşu pek eskilere gitmemektedir; ekonomideki konjonktürel dalgalanmaları giderici ve iktisadi istikrardan —*geniş manasıyla*— sorumlu olma fonksiyonu bu asrın ikinci çeyreğ inden itibaren başlamıştır.

Bilindiğ i gibi klasik ekonomik doktrin iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelebilecek aksaklık ve yetersizliklerin arızı olduğ unu savunmuş ve bunları giderecek yeterli güçlerin piyasa ekonomisi bünyesinde mevcut olduğ unu kabul etmiştir.

Klasik ekonomik doktrine göre bütün piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir; her arz kendi talebini oluşturur; ücret faiz ve fiyatlar esnektir; miktar kuramı geçerlidir. Bütün bu varsayımlar üzerine kurulmuş olan klasik ekonomi, ekonomi politikası yönünden bazı önemli sonuçlara varmıştır. Klasik ekonomiye göre bir ekonomide ekonomik ve sosyal alandaki aksaklıklar geçicidir ve bunları giderecek yeterli güçler piyasa ekonomisinin yapısı içinde mevcuttur.<sup>18</sup>

Bu sebepten dolayı devletin ekonomiye müdahale etmesi yersiz ve gereksizdir.<sup>19</sup> Klasik kuram mantığında tam rekabet, ücret ve faiz esnekliğ i varsayımları gerçekleştiğ i takdirde ekonomi kendiliğ inden ve sürekli olarak tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılmış olacak ve fiyatlar genel düzeyi istikrarlı olma halini muhafaza etmiş olacaktır. Klasik ekonomik doktrinca kabul edilen bir diğ er husus devlet faaliyetlerinin temel hizmetlerle sınırlı tutulması, devlet bütçesinin mümkün olduğ u kadar küçük ve denk olmasıdır. Klasik iktisatçılara göre devlet tüketicidir, hiçbir zaman üretici değildir, hatta onlara göre devlet zaruri bir fenadır. Bu sebeptendir ki, klasik ekonomik sistemde ekonomik ve sosyal hayatın piyasa kuvvetleri ile düzenlenmesi

<sup>16</sup> Fevzi Devrim, **Maliye Politikası**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, İkt. ve İd. Bil. Fak. Yayınları No: 4, 1983, s.90.

<sup>17</sup> Beyhan Ataç, **Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları**, İkinci Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniv. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 86, 1991, s.27.

<sup>18</sup> Ahmet Kılıçbay, "İktisat İlminin Gelişmesi Karşısında Maliye Politikasının Aldığı İstikamet". İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 804, İktisat Fakültesi, No: 105, Maliye Enstitüsü Konferansları IV. Seri, Yıl: 1958, İstanbul, 1959, s.59; Erol Zeytinoğ lu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, İstanbul, 1992, s.65.

<sup>19</sup> Sadun Aren, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Gözden Geçirilmiş VII. Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, Kasım-1984, s.15; Ataç, s.5; Devrim, s.90, 91.



istenmiş, ekonomik ve sosyal amaçlı müdahaleler kabul görmemiş, devlet faaliyetlerinin sadece iç ve dış güvenliğin sağlanması, adalet ve diplomasi hizmetleriyle sınırlandırılması arzu edilmiştir.<sup>20</sup>

Klasik ekonomik düşünce ve bu düşünceden kaynaklanan klasik maliye politikası uzun bir süre prensiplerinden taviz vermeden uygulanabilmiştir. Sonraki yıllarda, uygulamalar klasik düşüncenin her zaman gerçeklere uymadığını göstermiş ve klasik görüşden sapmalar başlamıştır. Bu sapmalar zaman zaman devlet müdahalelerine yol açmış, başlangıçta istisnaî olan devlet müdahaleleri zamanla "sürekli ve sistemli" bir nitelik kazanmışlardır.<sup>21</sup>

Modern anlamda maliye politikasının 1930'lardan sonra önem kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. 1929-1930 depresyon yıllarının yol açtığı tartışmalar modern anlamda maliye politikasının kaynağı olmuştur.<sup>22</sup> 1936 yılında İngiliz iktisatçısı J.M. Keynes 1929-1930 ekonomik krizinin İngiltere'de oluşturduğu etkilerin ışığı altında ekonomi ve maliye ilimleri açısından yeni bir devrin açılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle modern maliye politikası teorisinin Keynesçi iktisadın bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz.<sup>23</sup>

John Maynard Keynes'in fikirleri iktisadi düşüncede "devrim" diye nitelendirilmiş, bu fikirlerle sadece maliye kuramı ve maliye politikası anlayışı değil aynı zamanda devletin ekonomik hayat üzerinde oynayabileceği role ilişkin düşüncelerde değişmiştir.<sup>24</sup> Keynes "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı çalışmasında klasik iktisat varsayımlarının geçerliliğini tartışarak, klasik iktisadı temelinden sarsan fikirler ortaya atmıştır.

Keynes'e göre, ekonomi klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi her zaman tam istihdam halinde dengede değildir; ücretlerin düşme yönünde esnek olmaması, ekonominin kendiliğinden ve sürekli olarak tam istihdam da dengede olmasını önlemektedir. Sonra ekonomi için sadece tam istihdam denge hali mevcut olmayıp aşırı istihdam ve eksik istihdam gibi denge durumlarında mevcut olabilir<sup>25</sup> ve ekonomi bu denge durumlarından birinde bulunabilir. Keynesyen modelde denge tam istihdam düzeyine bağlı değildir, tam istihdamın her zaman denge gelir düzeyi ile ilişkili olduğunu beklemek

<sup>20</sup> İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Gözden Geçirilmiş VI.Baskı, Ankara, "S" Yayınları, Ekim-1985, s.5.

<sup>21</sup> Beşir Hamitoğulları, **Çağdaş İktisadi Sistemler Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, IV. Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, Şubat-1986, s.s. 236-237.

<sup>22</sup> Akdoğan, s.363.

<sup>23</sup> G.K. SHAW, s.23

<sup>24</sup> Ataç, s.7; Türk, s.7.

<sup>25</sup> Sabri Ülgener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İlaveli VI. Baskı, İstanbul, Der Yayınevi, 1980, s.13

için de bir neden yoktur. Bir ekonomide işsizlik olduğu zaman ücretler düşecek, düşen ücretler tam istihdamı gerçekleştiremeyecektir. Ücretlerdeki bu düşüş ise gelirin azalmasına sebep olacak, gelirin azalması toplam talebi azaltacaktır. Gene Keynes'e göre faizin fonksiyonu, klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi yatırım tasarruf eşitliğini sağlamak değildir, tasarruf düzeyi öncelikle gelir tarafından belirlenecektir.<sup>26</sup> Faiz, para arzı ile para talebi arasında denge sağlar. Keynes'e göre faiz tasarruf sahiplerinin likiditelerinden uzaklaşmalarının bedelidir.

Faiz haddi yükseldikçe likidite tercihi azalır, faiz haddi düştükçe likidite tercihi artar.<sup>27</sup> Toplam para arzındaki artışlarda faiz haddinin düşmesine neden olur. Yatırımlar sadece faiz haddine değil bunun yanında sermayenin marjinal verimliliğine —*girişimcilerin gelecek hakkındaki beklentileri*— bağlıdır. Ekonomi durgunluğa yöneldiği zaman faiz oranındaki düşüş tek başına tasarruf ve yatırımı eşitleme konusunda başarılı olamayacak bunun yanında sermayenin marjinal verimliliği de etkili olacaktır.

Keynesyen modelde toplam talep çok önemlidir. Çünkü Keynes'e göre bir ekonomide, üretim ve istihdam hacmi toplam talep düzeyine bağlıdır.<sup>28</sup> Toplam talepte meydana gelen bir artış tam istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar üretimde ve istihdam düzeyinde bir artışa neden olmaktadır. Üretim ve istihdam hacminin toplam talep düzeyine bağlı olduğu kabul edildiğinde, talebi oluşturan unsurlardaki dalgalanmaların ekonomide istikrarsızlıklara yol açması doğal olmaktadır.

Mesela, toplam talebin yetersiz olduğu bir ekonomide yüksek seviyede bir işsizlik meydana gelmekte, tam istihdama çok yakın çalışan bir ekonomide ise aşırı toplam talep enflasyona sebep olmaktadır. Bu durumda ancak toplam talebin doğru bir biçimde yönetildiği bir ekonomide istikrara ve maksimum üretime ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Kamu harcamaları ve vergiler toplam talebi belirledikleri için bir ekonomideki istikrarsızlığı, işsizliği ve enflasyonu önlemekte faydalı birer araç olmaktadır.<sup>29</sup> Keynes'e göre ekonominin tam çalışma düzeyinin altında dengede bulunduğu zamanlarda özel harcamalarla kamu harcamaları birbiriyle rekabet halinde olmayıp bu iki tür harcamalardan birindeki artışlar diğlerinin azalması pahasına gerçekleşmez.<sup>30</sup>

<sup>26</sup> Halil Çivi, **Para ve Banka** (Ders Notları), Erzurum, İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü Ders Notları: 38, 1981, s.70.

<sup>27</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.7.

<sup>28</sup> Ülgener, s.144.

<sup>29</sup> Ataç, s.8.

<sup>30</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.7.

Keynes bu düşüncelerle; dikkatleri kamu harcamaları ve gelirlerinin toplam talep üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaştırmış, ekonomide maliye politikasının önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamış, piyasa ekonomisinin kendiliğinden milyonlarca kişisel ekonomik kararı koordine edeceğini ve böylece toplam talep düzeyinin tam istihdam gelir düzeyini sağlayacak kadar yeterli olacağını beklemenin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Keynes'e göre devlet, bir ekonomide ekonomiye müdahale edecek kamu harcamaları ve vergileri kullanarak toplam talebi yeterli düzeye çıkaracaktır.<sup>31</sup>

Maliye politikası zaman içerisinde büyük gelişim göstererek günümüzdeki seviyeye ulaşmıştır. Bugün maliye ilmi sadece birinci cihan savaşına kadar olduğu gibi, kamu harcamalarının karşılığını bulma, kamu yükümlülüklerini vatandaşlar arasında adil bir şekilde dağıtma meseleleriyle uğraşmamakta, bunun yanında, kamu ekonomisinin mali idaresi, kamu ekonomisinin milli ekonomi ile bütünleştirilmiş entegrasyon meseleleri ile çok yakından ilgilenmektedir.<sup>32</sup>

Ayrıca bugün maliye politikası az gelişmiş ekonomilerde ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunma, bu hayatı sevk ve idare etme ve düzenleme, alacağı mali tedbirlerle halkı iktisadi kalkınma yönünde faaliyette bulunmaya teşvik etme, sermaye birikimini hızlandırabilmek için toplam tasarrufların gayri safi milli hasılaya olan oranını yükseltme gibi birçok fonksiyonu üstlenmiş bulunmaktadır.<sup>33</sup>

## 1.2. Maliye Politikasının Amaçları

Bir ekonomide izlenecek maliye politikasının amaçları ve bu amaçların ekonomiye uyum sağlaması, ekonominin ulaşılmış olduğu gelişme aşamasına ve maliye politikasını yürütenlerin değer yargılarına göre değişecektir.<sup>34</sup> Bugün bir ekonomide temel makro ekonomik amaçları; tam istihdama ulaşmak, üretimi artırmak, fiyat istikrarını korumak, ödemeler dengesini düzenlemek, gelir ve servet dağılımını düzeltmek, faktör dağılımını düzeltmek, kamusal ihtiyaçları karşılamak, bazı bölgelere veya sektörlere öncelik tanımak ve onları korumak, özel tüketim alışkanlıklarını düzeltmek, temel mallar arzını güvence altına almak, nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek, çalışma saatlerini azaltmak şeklinde sıralayabiliriz.<sup>35</sup> Bu amaçlar ülkelerin ulaşılmış

<sup>31</sup> Ataç, s.8.

<sup>32</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.12.

<sup>33</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.13.

<sup>34</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.13.

<sup>35</sup> Savaş, s.21-22.

olduğu ekonomik ve sosyal gelişme düzeyine ve politikacılar tarafından benimsenen ekonomik ve sosyal amaçlara göre değişebildiği gibi, aynı ülkenin farklı dönemlerinde de hedeflenen amaçlarda farklılıklar görülebilmektedir. Bir ekonomide ulaşılmak istenen bu amaçlar birbirinden tamamen bağımsız değildir. Bu amaçların herbiri bir biri içine girmiş ve karışmış durumdadır.

Ayrıca bir ekonomide gerçekleştirilmek istenen bu amaçlar kendi içlerinde tam bir uyum içinde de değildirler. Mesela gelir dağılımının düzeltilmesi konusunda yapılacak girişimler, ekonominin uzun dönemde büyüme hızını artıracak bir maliye politikasının uygulanmasını önleyebilmektedir.<sup>36</sup>

Maliye politikasının amacının ne olduğu ve bir ekonomide hangi amaçları gerçekleştirmeye yönelik olduğu konusunda muhtelif fikirler beyan edilmektedir. Maliye politikasının esas amacının devlet faaliyeti için gerekli parasal vasıtaların gayeye uygun biçimde sağlanması ve bunların rasyonel olarak kullanılması<sup>37</sup> şeklinde kısa ve öz tarifler yapıldığı gibi; maliye politikasının gayesini; ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlamak, bunun içinde yurt içi tasarrufları artırmak, mevcut kaynakları en etkin ve verimli şekilde kullanmak, fiyat istikrarını temin etmek, kamu israfını önlemek, vergi yükünü adil bir şekilde dağıtmak, ekonomik kalkınmayı geliştirecek tedbirleri almak<sup>38</sup> şeklinde daha kapsamlı hedeflerde belirlenebilmektedir.

Bugün çeşitli ülkelerin maliye politikalarının amaçları birbirinden farklı olmakla beraber, bu amaçları belirli bazı noktalar etrafında toplamak mümkündür.

### 1.2.1. İktisadi İstikrarı Temin Etmek

İstikrar kelimesi maliye politikasıyla en çok ortaklaşan bir amaçtır, öyleki birçok ekonomist için istikrar ve maliye politikası eş anlamlıdır.<sup>39</sup> Bir ekonominin istikrara kavuşturulabilmesi için başlıca iki hususun bir arada gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi fiyat istikrarı diğeri ise tam çalışmadır.<sup>40</sup>

<sup>36</sup> Ataç, s.28.

<sup>37</sup> Heinz Haller, **Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri**, Çev.: Salih Turhan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 345, IV. Baskı, 1968, s.175.

<sup>38</sup> İlhan Özer, "1988 Bütçesi ve Maliye Politikası", *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: 4, Yıl:61, Nisan-1988, s.10; Ulutan, s.7.

<sup>39</sup> Vito Tanzi and Edward Elgar, **Public Finance in Developing Countries**, Worcester, Billing and Sons Ltd. 1991, s.10.

<sup>40</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.14; Ataç, s.29.

### 1.2.1.1. Fiyat İstikrarı

Günümüz devletlerinin en büyük ekonomik sorunu ve maliye politikasının en önemli amacı dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve muhafazasıdır. Fiyat istikrarının korunmasından kasıt, ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi yani ekonominin enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerden uzak tutulmasıdır.

### 1.2.1.2. Tam İstihdam

İstihdam kelimesinin lûgat manası bir şahsın hizmetini alma ve kullanma demektir.<sup>41</sup> İktisat ilminde istihdam kelimesi ve ona bağlı olarak üretilen tam istihdam, eksik istihdam gibi kavramlar dar ve geniş olmak üzere iki manada kullanılır.

Dar anlamda istihdam üretim faktörlerinden sadece emekle ilgili olmakta, bu açıdan tam istihdama ulaşmak bir ekonomideki mevcut emeğin tümüne iş bulmak anlamına gelmektedir. Geniş anlamda istihdam, sadece emek faktörünü içine almayıp bir ekonomideki mevcut tüm üretim faktörlerini kapsamaktadır.<sup>42</sup> Bu manada tam istihdam bir ekonomideki mevcut tüm emeğin, sermayenin, doğal kaynakların ve girişimcilerin üretime alınması ve onların hepsinden yararlanılması anlamına gelir.<sup>43</sup>

Maliye politikası, 1930'lu yıllarda ekonomiye hakim olan işsizlik sorununa bağlı olarak ekonomide tam istihdamın gerçekleştirilmesi tartışmalarından kaynaklanmış, günümüzde ise maliye politikasının temel amaçlarından birisi tam istihdamın sağlanması ve korunması olmuştur.<sup>44</sup>

## 1.2.2. Ekonomik Kalkınmayı Gerçekleştirmek

Kalkınma, yapısal ya da niteliksel değişimleri ve dönüşümleri içeren bir süreç olarak çok uzun dönemli bir hedef olmakta,<sup>45</sup> günümüzde iktisat politikasının ulaşmak istediği amaçların başında yer almaktadır. Bir ülkenin sağlıklı ve dengeli bir şekilde iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmesi; üretimin ve istihdamın hızla artırılması ve bu konulardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesi, fiyat istikrarının sağlanıp korunması, dış ödemeler bilançosunun dengede tutulması gibi hususların topluca gerçekleştirilmesine

<sup>41</sup> Ülgener, s.73.

<sup>42</sup> Cevat Gerni, **Makro İktisat-I**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 166, 1991, s.4.

<sup>43</sup> Savaş, s.23.

<sup>44</sup> Ataç, s.30.

<sup>45</sup> Erkan Oktay, **Makro İktisat Teori ve Politika**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 56, 1992, s.205.

bağlıdır.<sup>46</sup> Maliye politikası muhtelif kamu harcamaları vasıtasıyla kişi başına sabit fiyatlarla isabet eden milli gelirin devamlı artırılmasını sağlayarak, ekonomik ve sosyal yapıyı daha güzel ve daha mükemmel kılmada önemli rol oynar.<sup>47</sup>

Gelişmekte olan ülkelerin savaş sonrası dönemde büyük bir kalkınma çabası içine girmeleri, gelişmiş ülkelerin ise dengeli bir büyüme hızını koruma çabaları, bilhassa 1950'lerden bu yana ekonomik büyüme ve kalkınma konularının maliye politikası içinde önem kazanmasına sebep olmuştur.

Gelişmiş ülkeler sanayileşmelerini tamamladıkları için nisbi olarak daha düşük büyüme hızları ile yetinebilirler. Gelişmekte olan ülkeler ise sanayileşmelerini tamamlamak, tarımsal üretimi modernleştirmek ve tam istihdama ulaşmak için daha yüksek bir kalkınma hızı sağlamak zorundadırlar.

Bu durumda görülmektedir ki, maliye politikasının amacı bir ekonomide sadece ekonomik istikrarı sağlamak değil aynı zamanda ekonomik kalkınmayı da gerçekleştirmek amacına yönelik olmalıdır.

### 1.2.3. Ekonomide Gelir ve Servet Dağılımını Düzenlemek

Ekonomik ve sosyal gelişmeyi istikrar içinde sürdürmek, gelir dağılımını iyileştirmek ve yurt içi tasarrufları artırmak plan döneminde uygulanacak maliye politikasının temel amacıdır.<sup>48</sup>

Servet ve gelirin kişiler arasında eşit dağılmayı, yaşama düzeyinde farklılıkların doğumuna sebebiyet verir. Servet ve gelir dağılımı ne derecede dengesiz olursa kişiler arasında huzursuzluklar da o derece artar ve sosyal barış bozulur. Halbuki sosyal barış refah devletini gerçekleştirmenin ve kalkınmayı sağlıklı bir şekilde yürütebilmenin temel koşuludur. Toplumda herkes tarafından kabul edilen bir servet ve gelir dağılımı, paylaşımından daha çok bir üretim, refah ve toplumsal barış sorunudur. İşte bu amaçla maliye politikası ve iktisadi kalkınma planları; kişiler ve sektörlerarası servet ve gelir dağılımını iyileştirmeyi bir amaç olarak kabul etmişlerdir.<sup>49</sup>

Az gelişmiş ülkelerde gelir ve servet dağılımının düzeltilmesi sadece çağımızın özelliğini teşkil eden sosyal adalet akımının baskısıyla ortaya çıkan bir amaç olmayıp,

<sup>46</sup> Mustafa Durmaz, "Dengeli Ekonomik Kalkınmanın Temel Şartları", *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 61, Nisan-1988, s.9.

<sup>47</sup> Kazgan Gülten ve Kazgan Haydar, *Türkiye'de Maliye Politikası (1950-1960)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 153, 1964, s.139; Türk, *Maliye Politikası*, s.14.

<sup>48</sup> T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Yayın No: DPT: 2174, s.33.

<sup>49</sup> Türk, *Maliye Politikası*, s.15.

gelir ve servet dağılımının düzeltilmesi bugünün az gelişmiş ülkelerinde hızlı kalkınmanın ön şartıdır. Bugün kalkınmak isteyen her az gelişmiş ülke kendi iç pazarlarının büyüklüğü ölçüsünde kalkınacaktır. İç pazarı büyütme ise toplumun gelir seviyesini yükseltmekle mümkün olacaktır.<sup>50</sup>

### 1.3. Maliye Politikasının Araçları

Bir ekonomide belirlenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak üzere maliye politikası, ekonomi üzerinde farklı tesirlere yol açan muhtelif araçlara sahiptir. Mali araçlar devlet bütçesi ile ona ilişkin unsurların tümünü kapsamaktadır.<sup>51</sup> Devlet bütçesi devlet gelirleri ve devlet harcamaları olarak bir taraftan kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin miktar ve bileşimleri, diğer taraftan harcama ve gelirlerdeki değişmelerin tümüyle ilgili olması nedeniyle bütçe açığı veya fazlası, maliye politikasının amaçlarına ulaşmada kullanabileceği en önemli araçlar olmaktadır. Ancak bir ekonomideki değişmelerin tümünün gözönüne alınması gerektiğinden maliye politikası araçlarının dar anlamdaki bütçe politikasından çok daha kapsamlı bir şekilde düşünülmesi gerekmektedir.

#### 1.3.1. Bütçe Politikası

Kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynak harcama dengesini yansıtan ve parlamenter demokrasilerde yasama organının yürütme organına kamu harcaması yapma ve kamu gelirlerini toplama konusunda yetki verdiğini gösteren belgeye bütçe diyoruz.<sup>52</sup>

Belirli ekonomik amaçlara ulaşmak için bütçenin bir bütün olarak miktar ve bileşiminin ayarlanmasına bütçe politikası denir.<sup>53</sup> Bir başka ifadeyle kamu giderlerinin normal kamu gelirleriyle denkleştirilip denkleştirilmemesi açısından milli ekonomide izlenen politikaya, ya da kamu gider ve gelirleri dolayısıyla, bütçe denklığı veya bütçe açığı veya bütçe fazlası gerekleriyle izlenen politikaya bütçe politikası adını veriyoruz.<sup>54</sup>

<sup>50</sup> Savaş, s.30.

<sup>51</sup> Ataç, s.36; Savaş, s.219.

<sup>52</sup> Ömer Faruk Batirel, **Kamu Bütçesi**, VII. Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No: 460/693, 1994, s.1.

<sup>53</sup> Batirel, **Kamu Bütçesi**, s.117.

<sup>54</sup> Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş XII. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1987, s.239.

Devlet ekonominin içinde bulunduğu enflasyonist veya deflasyonist duruma göre bütçenin giderlerini azaltmak, bütçenin gelirlerini artırmak veya daha küçük bir bütçe hazırlama gibi tedbirlerle bütçe politikasını yürütür.

Bir ekonomide devletin bütçe fazlasını artırması toplam talebi azaltma, bütçe fazlasını azaltması ise toplam talebi artırma yönünde faaliyet gösterdiği anlamına gelir. Devlet bütçesi toplam talebi (dolayısıyla milli gelir denge seviyesini) artırmak veya azaltmak yönünde etkili olarak kullanılan bir araçtır. Toplam talebi artırmak suretiyle amaçlara ulaşılacak istendiğinde (mesela üretimi artırmak, istihdam seviyesini yükseltmek gibi) bütçe fazlasını azaltmak veya aynı anlama gelmek üzere bütçe açığını artırmak gerekir.

Aynı şekilde toplam talebi azaltmak suretiyle ulaşılacak istenen amaçlar sözkonusu olursa (enflasyonu önlemek veya ödemeler dengesindeki açığı azaltmak gibi) bütçe fazlasını artırmak veya bütçe açığını azaltmak gerekecektir. Daha teknik bir deyişle bütçenin iktisat politikası aracı olarak etkisi toplam talebi artırıcı veya azaltıcı biçimde ortaya çıkar.<sup>55</sup>

### 1.3.2. Vergi Politikası

Vergi, devletin gerçek ve tüzel kişilerden hukuki cebirle karşılıksız ve kesin olarak aldığı paralardır,<sup>56</sup> veya kısaca vergi kamu hizmetleri masraflarına vatandaşların mecburi (zorunlu) kâtilma paylarıdır.<sup>57</sup>

Kamu giderleri veya bütçe denklığı ile genellikle bağılılık kurmaksızın, vergi gelirleri veya vergi dışı gelirlerin artırılması veya eksiltilmesi şeklinde izlenen politikaya vergi politikası denir.<sup>58</sup> Maliye politikası amaçlarına ulaşma açısından vergiler vazgeçilmesi güç araçlardan birini oluşturmaktadır. Devlet vergiler vasıtasıyla ülkenin genel, sosyal, ekonomik ve mali yapısı üzerinde etkili olabilmekte amaçlanan tesirleri oluşturabilmektedir. Özel üretim ve tüketim kararlarının etkilenmediği bir vergi sisteminin iyi sayıldığı şeklindeki bir düşüncenin yerini devletin gerektiğinde düzenleyici ve düzeltici kararlar alması şeklindeki düşünceye bırakmış olması günümüzde hemen her ülkede bu konuda değişik uygulamalardan yararlanma imkânlarını doğurmuştur.

Bir vergi sisteminin üretim ve tüketim kararları üzerinde etkili olmaması şeklindeki verginin tarafsızlığı, şahsi ve herhangi bir işle ilgili kararların verilmesinde vergi

<sup>55</sup> Savaş, s.221.

<sup>56</sup> Engin Öner, **Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 189, 1994, s.29.

<sup>57</sup> Ulutan, s.5.

<sup>58</sup> Erginay, s.239.



ile ilgili değişkenleri de dikkate alması zorunluluğuna dönüşmüştür. Devlet vergiler aracılığıyla belirli sektör veya bölgelere değişik büyüklüklerde yatırım yapılmasını teşvik edebilirken bu kararların verilmesinde vergi vasıtasıyla caydırıcı sonuçlarda oluşturabilir.<sup>59</sup> Bugün bir maliye politikası aracı olarak vergilerin makro açıdan iktisadi etkileri çok büyük olmakta, devlet vergiler aracılığıyla; milli gelir düzeyine, emek arzına, sermaye arzına, yatırımlara, istihdam hacmine, tüketim ve tasarruflara, kaynak dağılımına, iktisadi istikrar ve konjonktür dönemlerine genel ve kişisel gelir dağılımına etkide bulunabilmektedir.<sup>60</sup>

### 1.3.3. Harcama Politikası

Kamu gelirleri veya bütçe denkleği ile genellikle bağlılık kurmaksızın milli ekonomiyi etkilemek bakımından kamu giderlerinin artırılması veya azaltılması şeklinde izlenen politikaya gider veya harcama politikası denir.<sup>61</sup> Devlet bütçesinde açık, fazla veya denklik oluşturan unsurların bir gurubunu devlet harcamaları teşkil eder. Devlet harcamaları; kamu yatırımları, mali yardımlar, sermaye transferleri, transfer ödemeleri, devlet stoklarındaki değişmeler, cari harcamalar, ücretler ve maaşlar ve diğer harcama kalemlerinden oluşur.<sup>62</sup>

Bir maliye politikası aracı olarak iktisadi istikrarın sağlanması kamusal harcamalarının fonksiyonları şu noktalar etrafında toplanabilir. Ekonomide enflasyon hüküm sürdüğünde toplam talebi tam çalışma seviyesindeki toplam arzla dengelemek, ekonomi tam çalışma seviyesinde dengede ise bu dengeyi korumak, ekonomi deflasyon içinde bulunuyorsa toplam talebi, ekonominin tam çalışma düzeyinde ürettiği mal ve hizmetleri emecek duruma getirmektir.<sup>63</sup>

Bugün devlet kamu harcamaları vasıtasıyla milli ekonomi içerisinde görev ve faaliyet alanını genişletmiş, üretmiş olduğu mal ve hizmet çeşitlerini artırmış, devletin milli ekonomi içindeki payı ve önemi artmıştır. Toplumsal hizmetlerin sağlanması yanında günümüzde devletin yüklendiği görevlerde harcamalar düzeyi açısından etkili olmuş, gelir dağılımını düzeltme, tam istihdamı gerçekleştirme, ekonomik kalkınmayı sağlama çabaları devleti sürekli mal ve hizmet alımına yöneltmiştir.<sup>64</sup>

<sup>59</sup> Akdoğan, s.366.

<sup>60</sup> Öner, **Bir Mali Olay**, s.68.

<sup>61</sup> Erginay, s.239.

<sup>62</sup> Savaş, s.233.

<sup>63</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.75.

<sup>64</sup> Akdoğan, s.386.

### 1.3.4. Borçlanma Politikası

Çağdaş devletin gelir kaynakları içinde borçlanma ulaştığı büyük miktarlarla verginin başlıca alternatifini oluşturur.<sup>65</sup> Bugün kamu kesiminin tüm gelir ihtiyacının vergiler yerine borçlanmayla karşılanması düşünülemez ise de, ekstra bir gelir sağlamak isteyen devlet bunun için vergi ile borçlanma arasında bir seçim yapmak durumundadır. Devletin diğer yollardan gelir elde etme imkânları ise bu iki kaynağa kıyasla son derece önemsiz kalır.

Gerçekten devletin vergi gelirleri ile giderleri karşılama bakımından vergilendirmenin nihai bir hududu vardır. Bu hudut aşıldığında gene vergi üzerinde ısrar etmek iktisadi faaliyetlerin kötüleşmesine sebebiyet verir. Buna karşılık borçlanma vergiye göre daha kolay sağlanan bir kamu geliridir. Çünkü borç, rıza ile bir bedel karşılığında ve alacaklıya ödenme vaadi ile vergi, cebren karşılıksız ve nihai olarak alınır.<sup>66</sup>

Borçlanmanın mahiyetinden gelen bu kolaylıklar herhangi bir istikrarsızlık döneminde devletin borcu vergiye tercih etmesine neden olur. Devletler bugün uyguladıkları maliye politikasıyla ekonomide; iktisadi istikrar, iktisadi kalkınma, gelir, servet ve refah dağılımını dengeleme, ödemeler bilançosunda denge sağlama gibi muhtelif ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek isterler.

Bugün devlet borçlanmaya ve borç yönetimine bir maliye politikası aracı olarak başvurduğu zaman amaçladığı şey sadece kendisine gelir sağlamak veya borç yükünde bir azalma meydana getirmek değil beraberinde bu ekonomik ve sosyal amaçları da gerçekleştirmektir. Nitekim devletin enflasyon dönemlerinde borçlanmasının sebebi sadece harcamaların karşılığını bulma değil, ekonomide para stokundaki şişkinliği gidermektir. Devletin depresyon dönemlerinde borçlanmasının sebebi ekonomide yükselmiş olan likidite tercihini düşürerek, atıl hareketsiz fonları harekete geçirmektir.<sup>67</sup>

<sup>65</sup> Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, II. Baskı, Ankara, "S" Yayınları: 18, s.309.

<sup>66</sup> Türk, *Maliye Politikası*, s.85

<sup>67</sup> İsmail Türk, *Kamu Maliyesi*, I. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1992, s. 278-279.

## İKİNCİ BÖLÜM

### BORÇLANMA

#### 2.1. Borçlanma Kavramı

Dilimizde kamu borçlanması kavramı muhtelif şekillerde adlandırılmıştır; "Dünyu Umumiye", "Amme Kredisi", "Kamu Kredisi", "Devlet Kredisi", "Amme İstikrazı", "Devlet İstikrazı" gibi isimlerle anılan kamu borçlanması genelde iki manada kullanılmaktadır. Birincisi devletin bir akde sözleşmeye dayanan borçlarını ifade ederken ikincisi devletin akde dayalı borçlarının yanı sıra emekli maaşı, dul ve yetim aylıkları gibi her türlü nakdi mükellefiyetini içermektedir. Türkçe'de borçlanmanın birinci manada kullanılış şekli kamu borçlanması ile isimlendirilirken ikinci manada kullanma devlet borçları adını almaktadır.<sup>68</sup>

Biz çalışmamızda genelde borçlanma kavramını devlet borçlanması şeklinde kullanılan geniş manada değil, kamu borçlanması manasıyla kullanacağız.

Bir devletin belli bir vade sonunda geri ödemek üzere, prensip itibariyle ödünç verenlere hiçbir baskı yapmadan bazı menfaatler karşılığında sağladığı paralara kamu borcu denir.<sup>69</sup> Kamu borcu borçlanan (devlet) ile ödünç veren (devlet tahvillerini satın alan kişi veya firmalar) arasında satın alma gücünün transferidir.<sup>70</sup> Borçlanmanın temel nitelikleri rızaya dayanması yani ihtiyari olması, belirli bir sözleşmeye bağlı olması ve geçici olması, belirli bir menfaât karşılığında verilmesi yani karşılıklı olmasıdır.<sup>71</sup>

Borçlanma klasik maliyede olağanüstü durumlara özgü bir finansman biçimi olarak kabul edilmiş, savaşlar, doğal afetler ve büyük verimli yatırımların haricinde borçlanmaya başvurulmaması istenmiştir. Klasik maliyecilere göre borçlanma hakiki bir kamu geliri olmayıp, devletin normal gelirleri olan vergilerin öne alınmış, iskonto ettirilmiş şeklindedir; çünkü her borç belirli bir vade sonunda faizi ve anaparası ile birlikte devlete borç veren kişi ve kuruluşlara iade edilecektir.

<sup>68</sup> Abdulkaki Pirimoğlu, **Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi** (1963-1980), Erzurum, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları No: 77, 1982, s.1; Mustafa Kamalak, **Kamu Borçlanması**, Gözden Geçirilmiş II. Baskı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Merkezi Ders Notları: 130, 1987, s.2.

<sup>69</sup> Kamalak, s.35

<sup>70</sup> James M. Buchanan and Richard E. Wagner, **Public Debt in A Democratic Society**, American Enterprise Institute for Public Policy Research, January 1967, s.4.

<sup>71</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.281; Kamalak, s.35-36.

Klasik maliyeciler devlet borçlanmasında özel kişi veya kuruluşların borçlanması ile kamu borçlanması arasında bir fark gözetmemekte ve borçlanmanın gelecek nesillere yük yüklediği kanaatini taşımaktadırlar. Klasiklere göre devlet özel kesimde verimli bir şekilde kullanılacak kaynakları kamu kesimine aktararak verimsizleştirmektedir.<sup>72</sup>

Modern maliyeciler mevzuya klasik maliyeciler gibi bakmamakta borçlanmanın herşeyden önce bir imkân ve tercih meselesi olduğunu savunmaktadırlar. Modern maliyecilere göre devlet mevcut konjonktürü (iktisadi, mali, sosyal ve siyasi şartları) vergi ve borç açısından tahlil eder, vergi koymanın mı, yoksa borç almanın mı daha uygun olacağını değerlendirir, vergilemeye nisbetle borçlanmayı daha uygun bulursa borçlanmayı tercih eder.

Modern maliyeciler klasikler gibi borçlanmayı olağanüstü bir gelir şekli olarak kabul etmeyip normal bir gelir türü olarak görmektedirler. Ayrıca borçlanmanın gelecek nesillere yük yükleyip yüklenmediğinin de borcun kaynağına ve kullanım yerine bağlı olduğunu savunmaktadırlar.<sup>73</sup>

## 2.2. Borçlanma Nedenleri

Borçlanma mahiyeti itibariyle çift karakterli bir kamu geliridir. Devlet borçlandığı zaman özel kesim tasarruflarını kamu kesimine transfer eder, buna karşılık olarak borç senetlerinin faiz ve anaparalarını itfa eder. Bu sebepten dolayı borçlanma hem devlete gelir sağlar hem de kamu harcamalarını artırarak bir külfete neden olur.

Devleti borçlanmaya sevkeden temel neden kamu harcamalarına karşılık bulma zorunluluğudur. Yani devlet vergi ve diğer gelirlerle karşılayamadığı harcamaları borçlanma suretiyle karşılamaya çalışır.<sup>74</sup> Eskiden çok basit sebeplere dayanan borçlanma bugün yerini siyasi, askeri ve iktisadi nedenlere bırakmıştır. Devlet borçlarının nedenleri iç ve dış borçlar itibariyle farklılıklar arz etmekte, bazen benzer nedenlerle borçlanmaya başvurulduğu görülmektedir.<sup>75</sup>

Bugün devletin borçlanma nedeni genelde ya geçici bütçe açıklarına ya da ekonomik bütçe açıklarına dayanmakta olup, devlet kamu borçlanmasına; bütçe açık-

<sup>72</sup> Türk, Kamu Maliyesi, s.272-273.

<sup>73</sup> Kamalak, s.54-55.

<sup>74</sup> John Cullis and Philip Jones, **Public Finance and Public Choice Analytical Perspective**, London, Mc Graw-Hill Book COMPANY, 1992, s.341; Türk, Kamu Maliyesi, s.273.

<sup>75</sup> Memduh Yaşa, **Devlet Borçları**, İstanbul, 1971, s.13-16; Akdoğan, s.349.

larının giderilmesi,<sup>76</sup> eski borçların ödenmesi, yatırımların finansmanı, askeri ve teknik gelişmeler, olağanüstü haller, iktisadi kalkınma ve iktisadi istikrarın sağlanması,<sup>77</sup> tasarrufların belirli yatırımlara kanalize edilmesi, vadesi gelmiş borçlara finansman sağlama, gelir dağılımını iyileştirme gibi nedenlerle borçlanmaya baş vurmaktadır.<sup>78</sup>

Birçok ülke için dış borçlanma nedenleri; milli geliri artırmak, istihdamı genişletmek, ödemeler dengesindeki dengeyi sürdürmek, fiyat istikrarını korumak, dengeli bir bölgesel gelişme sağlamak<sup>79</sup> gibi maddeler etrafında toplanmıştır.

Dış borçlanmadaki temel neden iç tasarrufların yetersiz oluşudur.<sup>80</sup> Gelişmekte olan ülkeler kaynak veya tasarruf açığını ve ödemeler dengesi açığını kapamak,<sup>81</sup> sanayileşmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını en az düzeye indirmek, ekonomilerine dinamizm kazandırmak, sermaye birikiminin yetersizliğinden kaynaklanan finansal dar boğazdan kurtulmak için dış borç alırlar.<sup>82</sup>

Türkiye dahil günümüz devletleri, gelirlerin öngörülen miktarlarda tahsil edilmemesi, iktisadi dalgalanmalar, siyasi tercihler, büyük harcamaları gerektirecek yeni hizmetlerin yapılması gibi sebeplerle giderlerini karşılayacak gelirleri sağlamak için borçlanma yoluna başvurmaktadırlar. Devletin başarılı borçlanma yapabilmesi için şu dört şartın mevcut olması gerekir. Birincisi, toplumda borç olarak verilebilecek miktarda menkul sermayenin bulunması ve servetin halk arasında geniş bir şekilde yayılmış olması, ikincisi, menkul kıymetler borsasının bulunması ve menkul kıymetlerin kolayca devredilebilmesi, üçüncüsü, borç verenlerin devlete güvenmeleri, dördüncüsü ise devlet gelirlerinin başlıca kaynağının vergi olduğu ilkesinin kabulü ve çağdaş bir vergi ve bütçe sisteminin yerleşmiş olması.<sup>83</sup>

Az gelişmiş ülkeler kişi başına milli geliri artırmak için üretim kapasitesini artırmak, üretim kapasitesini artırmak içinde toplam yatırımları artırmak zorundadırlar.

<sup>76</sup> Philip E. Taylor, *Economics of Public Finance*, Third Edition, New York, The MACMILLAN COMPANY, 1961, s.178.

<sup>77</sup> Öner, *Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri*, s.15.

<sup>78</sup> Duran Bülbül, "Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından Devlet Borçlanması", *Maliye Dergisi*, Sayı: 88, Kasım-1987, Şubat-1988, s.54.

<sup>79</sup> Pınar Öner Türk, "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 38, Mart-Nisan 1979, s.58.

<sup>80</sup> Rıfat Yıldız, *Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlihi*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Serisi No: 80, 1988, s.6; Hikmet Uluğbay, "Devlet Borç Yönetimi", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl: 10, Sayı: 111, Haziran-1995, s.23.

<sup>81</sup> Necla Ünsal, Ece Nakipoğlu ve orhan Pazarıcı, *Türkiye'de Dış Kredi Kullanımı*, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 380, 1989, s.7.

<sup>82</sup> Macit İnce, *Devlet Borçlanması* (Kamu Kredisi), III. Baskı, Ankara, 1976, s.18; Ahmet Ulusoy, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl: 9, Sayı: 103, Ekim-1994, s.36.

<sup>83</sup> Nezihe Sönmez, "Borçlar ve Borç İdaresi", *Türkiye İktisat*, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs-1990, s.25.

Toplam yatırımların artırılması fiziki olarak yatırımların gerçekleştirilebilmesine, yatırım malı niteliğindeki mal ve hizmetlerin varlığına bağlıdır. Yatırım mallarının ithal imkânları sağlanamadığı sürece gelirin artan oranlarda tasarrufa ayrılması yatırım seviyesini de dolayısıyla da geliri artırmayacaktır.<sup>84</sup>

### 2.2.1. Geçici Bütçe Açıkları

Devlet gelirleri ile devlet giderlerinin zaman ve yer bakımından uyumsuzluğu geçici bütçe açıklarının temelini teşkil eder.<sup>85</sup> Bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki dengenin bozulması bütçe açıklarının meydana gelmesine neden olur. Bütçe açığı demek bütçeden yapılan harcamaların bütçe gelirlerini aşması demektir. Devletin mali amaçla (cari bütçe açıklarını kapatmak yani tüketim harcamalarını karşılamak ya da eski borçları ödemek için) yaptığı borçlanmalar geçici bütçe açıklarındandır.<sup>86</sup> Geçici bütçe açıkları hazine işlemleri ve kısa vadeli borçlanmalar yoluyla kapatılır. Yıl sonunda kapatılmayan açıklar ise geçici bütçe açığı olmaktan çıkarak uzun vadeli borç haline dönüşür.<sup>87</sup>

### 2.2.2. Ekonomik Bütçe Açıkları

Ekonomik bütçe açıkları uygulanan hükümet politikalarının ve yapılan ekonomik yatırımların sebep olduğu bütçe açıklarıdır. Ekonomik bütçe açıkları devletin iktisadi amaçla (yatırım yapmak veya enflasyon ve deflasyonu önlemek yani iktisadi istikrarı temin etmek için) yaptığı yatırımları karşılamak için yapılan borçlanmalardan meydana gelir.<sup>88</sup>

Burada sözkonusu olan bütçe açıkları devletin muayyen bir zamanda tahsil ettiği gelirlerin gene muayyen bir zamanda yapmış olduğu harcamaları karşılayamamasından ileri gelmemektedir. Bu tür bütçe açıkları genelde hükümetlerin takip ettiği politikaların bir sonucu olarak doğmakta ve borçlanma ile gerçekleştirilen kamu yatırımlarının ileride verimli hale geçerek kendisini amorti etmesi hedeflenmektedir.<sup>89</sup>

<sup>84</sup> Arif Nemli, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman Sorunları", IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Çeşme-İzmir, 26-28 Mayıs-1988, s.31; Gülten Demir, "Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler", *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 2, Kasım-1988, s.220

<sup>85</sup> Aziz Tural, **Devlet Borçları**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 1992/325, 1992, s.21

<sup>86</sup> Kamalak, s.56.

<sup>87</sup> Tural, s.24.

<sup>88</sup> Kamalak, s.56.

<sup>89</sup> Tural, s.24.

## 2.3. Borçlanma Çeşitleri

Devlet borçlarını çeşitli şekillerde tasnif etmek mümkün olmakla beraber en genel ve yaygın biçimde kullanılan; kaynak, vade ve vasıf yönünden ayrıma tabi tutan tasniftir.<sup>90</sup> Kaynağa göre kamu borçları dış borçlar ve iç borçlar, vadesine göre kamu borçları uzun vadeli borçlar ve kısa vadeli borçlar (dalgalı borçlar, konsolide borçlar), vasıflarına göre kamu borçları ise gönüllü borçlar ve cebri borçlar şeklinde sıralanmaktadır.

### 2.3.1. Süreleri Bakımından Borçlanma Çeşitleri

Kamu borçları süre bakımından uzun vadeli borçlar ve kısa vadeli borçlar olmak üzere ikiye ayrılır.

#### 2.3.1.1. Uzun Vadeli Borçlar

Süreleri bakımından devlet borçları bazen ikili bazende üçlü bir tasnife tabi tutulmaktadır.

Şöyleki bazen vadesi 1 yıla kadar olan borçlar kısa vadeli, vadesi 1 yılı aşan borçlar ise uzun vadeli sayılırken; bazen de vadesi 1 yıla kadar olan borçlara kısa, vadesi 1 ilâ 5 yıl arasında olan borçlara orta, vadesi 5 yılı aşan borçlara ise uzun vadeli borçlar denilmektedir.<sup>91</sup> Uzun vadeli borçlar kaynağını sermaye piyasasından alırlar ve devletin devamlılık ve süreklilik arzeden ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kullanılırlar.<sup>92</sup> Bazen uzun vadeli borçlara konsolide borçlarda denir. Uzun vadeli borçlara prensip olarak yatırım yapmak için başvurulur ve bu borçlarla alt yapı giderleri ve uzun vadede verimli olacak yatırım harcamalarının karşılanması amacı güdülür.<sup>93</sup>

#### 2.3.1.2. Kısa Vadeli Borçlar

Kısa vadeli borçlar süresi birkaç günden başlayıp,<sup>94</sup> beş yıla kadar uzanan<sup>95</sup> borçlardır. Kısa vadeli borçlar hazinenin nakit ihtiyacına göre azalıp çoğaldıklarından

<sup>90</sup> Üren Arsan, "Kamu Borçlarının Sınıflandırılması", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXIV, No: 1-4, Ocak-Aralık 1979, s.43; Türk, **Kamu Maliyesi**, s.299; Kamalak, s.21.

<sup>91</sup> Üren Arsan, "Kamu Borçlarının Sınıflandırılması", s.44; Sayar, s.206; Akdoğan, s.351.

<sup>92</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.300-301.

<sup>93</sup> Erginay, s.229.

<sup>94</sup> Ahmet Erol, *Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'de Devlet Borçları (1981-1990)*, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 1992/324, 1992, s.34; Uluatam, s.311.

<sup>95</sup> Kamalak, s.30.

dolayı seviyeleri dalgalı bir su yüzeyini andırır, bundan dolayı bu borçlara dalgalı borçlarda denir.<sup>96</sup>

Kısa vadeli borçlar devletin normal gelirlerinin zaman bakımından yetersizliği nedeniyle yılı içinde geçici olarak kaynak sağlanması gerekliliğine dayanmaktadır.<sup>97</sup> Kısa vadeli borçların esasını hazinenin geçici bütçe açıklarını kapatmak için aldığı ödünçler teşkil eder. Dalgalı borçlarda denen kısa vadeli borçlar, bilhassa pratik sebeplerden dolayı genelde iç piyasadan kaynaklanırlar. İkinci dünya savaşından bu yana, dış dalgalı borçlarda da önemli gelişmelerin olduğu gözlenmiştir. Devletler dış dalgalı borca vadesi gelen eski borçları ödemek için başvururlar.

İç dalgalı borçlara, vade kısa ve faiz düşük olduğu için tasarruf sahipleri fertler rağbet etmezler. Bu nedenle kısa vadeli borçların ana kaynağı Merkez Bankası, birazda ticari bankalarla özel firmalardır.<sup>98</sup> Ülkemizde kısa vadeli borçlara hazine bonoları ve Merkez Bankası avansları örnek verilebilir. Hazinenin kısa vadeli nakit ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ihraç ettiği kısa vadeli borç senetlerine hazine bonoları denir.<sup>99</sup> Hazine bonoları her yıl bütçe kanunu ile verilen yetkiye dayanılarak çıkarılır ve genellikle bankalara satılır. Vadeleri ençok dokuz aydır. Bankalar gerektiğinde hazine bonolarını Merkez Bankası'na iskonto ettirirler. Böylece hazine bonolarının temel kaynağı gene Merkez Bankası olmuş olur.<sup>100</sup>

Merkez Bankası devlete, ilgili yıl gider bütçesinin %15'i oranında avans vermek zorundadır.

Hazinenin geçici açıklarını karşılamak için başvuru olan bu kaynaklar, bütçe yılı sonunda Merkez Bankası'na iade edildiği için kısa vadeli borçlanmaya girer.<sup>101</sup>

Günümüzde kamu açıklarının önemli boyutlara ulaşması ve bu açıkların Merkez Bankası kaynakları üzerinde baskı oluşturması, bu baskının kademeli olarak ortadan kaldırılmasını gündeme getirmiş, bu amaçla 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun Hazine'ye kısa vadeli avans hesabını düzenleyen 50. maddesinin, 21 Nisan 1994 gün ve 3985 sayılı kanun ile değiştirilmesi önümüzdeki yıllarda etkisini gösterecek önemli bir politika değişikliği olarak dikkati çekmektedir. Yapılan bu değişiklik ile daha önce genel bütçe ödenekleri toplamının %15'i olarak belirlenen avans hesabı üst limiti, bir önceki mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını

<sup>96</sup> Türk, s.301; Erginay, s.229.

<sup>97</sup> Erginay, s.228.

<sup>98</sup> Kamalak, s.30-31.

<sup>99</sup> Türk, s.302.

<sup>100</sup> Erginay, s.229.

<sup>101</sup> Erginay, s.229.



aşan tutarının 1995 yılı için %12, 1996 yılı için %10, 1997 yılı için %6, 1998 yılı ve bunu izleyen yıllar için %3'ü olarak belirlenmiştir.<sup>102</sup>

Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan bu düzenleme ile bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmaksızın finanse edilmesi, böylece ekonomik faaliyetler için ihtiyaç duyulan likiditenin hedeflenen parasal büyüklükler içerisinde kalınarak sağlanması ve para politikasının etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.<sup>103</sup>

### 2.3.2. Vasıfları Bakımından Borçlanma Çeşitleri

Vasıflarına göre kamu borçları cebri ve gönüllü borçlar olmak üzere ikiye ayrılır. Borçlanma işlemi esasta karşılıklı istekliliğe dayanır<sup>104</sup> ve devlet borçlanması şeklinde elde edilen kamu gelirin temel özellikleri; ihtiyari olması, gönüllü olması, borç verenin rızasına ve iradesine dayanması, karşılıklı olması ve kesin olmamasıdır. Devletin borçlanmak suretiyle sağladığı gelirlerin temel karakteristiği bu hususlar olmakla beraber devletin olağanüstü hallerde borçlanırken cebri borçlanmaya da başvurduğu görülmektedir. Bu sebeple devlet borçları ihtiyari ve cebri devlet borçları gibi bir tasnife tabi tutulmaktadır.<sup>105</sup>

#### 2.3.2.1. Cebri Borçlar

Yukarıda da belirtildiği gibi borçlanma işlemi esasta karşılıklı arzu ve isteğe bağlı olmakla beraber belirli durumlarda kamu idareleri kişi ya da kurumları vergi yükümlülüğünde olduğu gibi borçlanma konusunda da zorlayabilir.

Savaş veya iktisadi kriz dönemlerinde, devletin serbest rıza ile borçlanma imkânını bulamayacağını tahmin ettiği zamanlarda, vatandaşların mal varlıklarına göre kendilerinden, rızalarına bakılmaksızın belirli miktarlarda borçlanma yapılmasına cebri borçlar denir.<sup>106</sup>

Cebri borçlanmalarda zorlama genellikle yasaların öngördüğü biçimde olur ve borçlanmanın zorlayıcı koşulları yaptırım şeklinde belirlenir.<sup>107</sup> Cebri borçlanmada devlet kimlerin ne kadar borç vermesi gerektiğini tek taraflı olarak tespit ve ilan eder. Devletin bu tür yaptığı borçlanmaya tam cebri borçlanma denir. Bunun dışında bir de

<sup>102</sup> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 1994 Yıllık Rapor, s.67.

<sup>103</sup> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 1994 Yıllık Rapor, s.67.

<sup>104</sup> Ömer Faruk Batırel, **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 388, 1990, s.190.

<sup>105</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.309.

<sup>106</sup> Erginay, s.230.

<sup>107</sup> Batırel, **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, s.190.

yarı cebri borçlanma durumu vardır ki, bu durumda devlet gönüllü borç verilmediği durumda zorlamaya baş vuracağı hissi ve kanaati uyandırır, toplumda borç vermeyenlerin veya devlet tahvili almayanların gerçek vatandaş olmadığı şeklinde halkın duygu ve inançlarına yönelerek halkın devlete borç vermesi için manevi baskı yapılır.<sup>108</sup>

Cebri borçlanmaya olağanüstü hallerde, son derece önemli ihtiyaçların baskısı altında, savaş dönemleri ile önemli imar ve modernizasyon dönemlerinde geçici bir süre için başvurulur. Cebri devlet borçları devlet borçlanmasının karakteristiğine ters düştüğünden dolayı olumsuz bir görünüm arz etmektedir.<sup>109</sup>

### 2.3.2.2. Gönüllü Borçlar

Gönüllü veya ihtiyari borçlar vatandaşların tasarruflarını devlete kendi rıza ve serbest iradeleriyle vermesidir.<sup>110</sup> Devlet borçlanmasını vergiden ayıran temel özellik borçlanmanın kişilerin rızasına dayanması ve karşılıklı olmasıdır. Borç vermeyi kabul eden kişiler bunu devlet bir süre sonra anaparayı iade edeceği bu arada faiz veya başka bir yarar sağlayacağı için gönüllü olarak yapmaktadırlar.<sup>111</sup> Devlet borçlarının gelişmesi; bir yandan ekonominin finans kesimine girmesiyle, diğer yandan ekonomiye devlet müdahalesinin başlaması ve artmasıyla önemli bir gelişme göstermiştir. Devlet borçlanması sermaye piyasaları ile ilgili olduğundan temelinde güven esası vardır. Mali istikrar veya paranın istikrarı devlet borçlanmasının ön koşuludur. Bu sayede yurt içi tasarrufların artması mümkün olur ve artan tasarruflar devlet tahvillerine yönlendirilir, yalnız tasarrufların devlet tahvillerine yönlendirilebilmesi için, devlet tahvilleri faizlerinin tasarruf sahiplerinin tasarruflarını alternatif yatırım alanlarında kullanıp elde edecekleri gelirlerden yüksek olması gerekir. Bu şartların sağlanması halinde ferdi gönüllü tasarruflar devlet tahvillerine plase edilebilir.<sup>112</sup>

### 2.3.3. Kaynakları Bakımından Borçlanma Çeşitleri

Kamu borçları kaynak bakımından iç borçlar ve dış borçlar olmak üzere ikiye ayrılır.

<sup>108</sup> Kamalak, s.33; Batırel, **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, s.190.

<sup>109</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.310.

<sup>110</sup> Sabahat Aşar, **İç Devlet Borçlarının Enflasyonist Etkileri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 156, 1989, s.30; Arsan, "Kamu Borçlarının Sınıflandırılması", s.48; Erginay, s.230.

<sup>111</sup> Uluatam, s.313.

<sup>112</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.309.

### 2.3.3.1. İç Borçlar

Devlet borçlarının iç ve dış borçlar şeklindeki bir ayrıma tabi tutulmasında muhtelif kriterler kullanılmakla beraber, bunlar arasında ençok kullanılanı tâbiyet kriteri ve piyasa kriteridir.<sup>113</sup>

Tâbiyet kriterine göre bir devletin borç senedini kendi vatandaşlarına satması iç borcu, yabancılara satması ise dış borcu doğurur.<sup>114</sup> Buna göre Türkiye'nin satışa çıkardığı tahvilleri Türkiye'de oturan yabancı uyruklu kimseler alırsa bu borç dış borç sayılmakta, buna karşılık Türkiye'nin bir dış ülke piyasasından satışa çıkardığı borç senetlerini yabancı ülkelerde oturan Türkler satınaldığı takdirde bu borç iç borç olmaktadır.

Piyasa kriterine göre ise "borcun sağlandığı piyasanın uyrukluğu" önemlidir. Bu kriterde borcun milli piyasadan mı, yoksa dış piyasalardan mı sağlanmakta olduğuna bakılır, milli piyasadan sağlanan borçlar iç borç olarak kabul edilirken, yabancı piyasalardan sağlanan borçlar dış borç kabul edilmektedir.<sup>115</sup> İç piyasadan sağlanan borçlar milli para ile karşılanırken, dış piyasadan sağlanan borçlar yabancı para ile sağlanır.

İç ve dış borçlar şeklinde yapılan ayrımın borcun sağlandığı piyasanın uyruğu (piyasa kriteri), borcun sağlandığı kişilerin uyruğu (tâbiyet kriteri) yanında borç olarak alınan paranın niteliği de bir kriter olarak kullanılabilir.<sup>116</sup> Borç olarak alınan paranın niteliği kriterinde; borç milli para üzerinden aktedilmiş, borcun alacaklısı devlete milli para vermiş devlette borç anapara ve faizlerini milli para ile ödemeyi taahhüt etmiş ise iç borç; aksi takdirde alacaklı kişi yabancı parası vermiş ve borçlu durumunda bulunan devlette borcun karşılığında anapara ve faiz ödemelerini yabancı para ile ödemeyi taahhüt etmiş ise yapılan borçlanma dış borç olarak kabul edilmektedir.<sup>117</sup>

Nitelik açısından iç borçlar satınalma gücünün özel ve kamu kesimi arasında el değiştirmesinden ibaret olup, iç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave yapılmamaktadır.<sup>118</sup> İç borçların her zaman konsolide edilme imkânı vardır ve iç borçların ödeme vadesi geldiğinde yeni iç borçlarla ödeme imkânı her zaman mevcuttur.<sup>119</sup>

<sup>113</sup> Metin Ceyhan. "İç ve Dış Borç Kavramları Üzerine", *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 65, Ocak-1992, s.19; Arsan, "Kamu Borçlarının Sınıflandırılması", s.47; Akdoğan, s.52.

<sup>114</sup> Hakkı Yeniay, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Ankara, 1936, s.5; İnce, s.20-21.

<sup>115</sup> Pirimoğlu, s.8; İnce, s.21; Kamalak, s.20.

<sup>116</sup> Akdoğan, s.352.

<sup>117</sup> Akdoğan, s.353.

<sup>118</sup> Ralph T. Byrns, Gerald W. Stone, s.292; Uluatam, s.311.

<sup>119</sup> Pirimoğlu, s.8.

İç borç kaynakları;

— *Özel kişi ve kuruluşlar*

— *Sosyal kurumlar* (Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, KİT'ler)

— *Ticari Bankalar*

— *Merkez Bankası*

şeklinde sıralanabilir.

### 2.3.3.2. Dış Borçlar

Bir hükümetin yabancı ülkelerdeki sermayelere müracaat sureti ile borçlanma yapmasına harici veya dış borçlanma denir.<sup>120</sup> Bir başka deyişle dış borçlar, milli ekonominin hükümet veya özel firmalar aracılığıyla yurt dışından sağladığı dövizleri ifade eder.<sup>121</sup> Dış borçlar yabancı paralarla alınır, faiz ve anapara ödemeleride yabancı para ile yapılır.<sup>122</sup>

Dış borçlanmalar toplam yurt içi tasarruflara ilave niteliğinde olmakla beraber,<sup>123</sup> iç tasarrufların kullanılmasında kolaylaştırır.<sup>124</sup> Devletlerin dış borçlanmaya baş vurma nedenlerini; ödemeler dengesi açığını giderme, tasarruf açığını kapatma ve eski borçların ödenmesini sağlama şeklinde sıralayabiliriz.<sup>125</sup> Bir ekonomide dış borçlanma alındığında emre hazır kaynakları artırırken, ödendiğinde (anapara ve faiz olarak) milli geliri ve ulusal kaynakları azaltır.<sup>126</sup>

Dış borçlanma gelişmekte olan ülkelerde kaynak boşluklarını gidererek kalkınma sürecinde önce kalkış (take-off) aşamasına, oradan da kendi kendini destekleyen büyümeye ulaşılmasını sağlayabilmektedir.<sup>127</sup>

Dış borçlanma kaynakları;

— *Yabancı bir devlet veya devletler topluluğu*

— *Yabancı bir devlete bağlı gerçek ve tüzel kişiler, şirketler, bankalar*

— *Uluslararası mali kurumlar*

şeklinde sıralanabilir.

<sup>120</sup> Yeniay, s.5.

<sup>121</sup> Savaş, s.101.

<sup>122</sup> Erginay, s.231.

<sup>123</sup> Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş IV. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982, s.452; Uluatam, s.321.

<sup>124</sup> Vural F. Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, s.88:

<sup>125</sup> Kamalak, s.23.

<sup>126</sup> Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, s.189.

<sup>127</sup> Seyidoğlu, s.452.

## 2.4. Kamu Borcunun Özellikleri

Kamu borcunun özelliklerini anlayabilmek için onu diğer kamu gelirlerinden ayırt eden vasıfları bilmek lazımdır. Burada kamu borcunu vergi ile mukayese etmek konumuzu aydınlatma bakımından faydalı olabilir.

Vergi; kamu giderlerini karşılamak üzere devletin tek taraflı olarak ve vergileme yetkisine dayanarak, kişilerin gelir ve mallarından aldığı ekonomik değerlerdir.<sup>128</sup> Vergide kişiler bakımından karşılık olmamakla beraber, cebirlik, karşılıksız ve kesin olması verginin temel özelliklerini oluşturur.<sup>129</sup>

Borç, bir devletin belli bir vade sonunda geri ödemek üzere, prensip itibariyle ödünç verenlere hiçbir baskı yapmadan, bazı menfaatler karşılığında sağladığı paralardır.<sup>130</sup> Borcun tanımından ortaya çıkan üç temel özelliği vardır. Bunlar; ihtiyari, geçici ve karşılıklı olmasıdır.

### 2.4.1. Borcun İhtiyari Olma Özelliği

Vergi cebre dayanır, vergi yükümlüsü vergiyi reddedemez. Borçlanma da ise durum farklıdır. Borçlanma borç verenin rızasına ihtiyarına dayanır. Normal borçlanmalarda hiç kimse devlete borç vermek ve devletin ihraç ettiği tahvilleri satın almaya zorlanamaz.<sup>131</sup> Devlete ancak isteyen kişi ve kuruluşlar borç verir. Vergiler kamu yönetimlerince yasaya dayanılarak kişi ve kurumlardan zorla tahsil edildiği halde borçlanmalar prensip olarak seçimlidir ve karşılıklı rıza sonucu yapılır.<sup>132</sup>

### 2.4.2. Borcun Akdi ve Geçici Olma Özelliği

Genel bir deyişle verginin toplanması ile borçlanma kamu ihtiyaçlarının karşılanması için yapılır, fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi vergi kesindir yani mükellef ödediği vergiyi hiçbir zaman devletten geri alamaz, mükellefin vergi olarak ödediği paralar artık bir daha kendisine dönmez. Borçlanmada ise durum bundan farklıdır,

<sup>128</sup> Akif Erginay, *Vergi Hukuku, İlkeler Vergi Tekniği, Türk Vergi Sistemi*, XII. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1986, s.11.

<sup>129</sup> Öner, *Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri*, s.8.

<sup>130</sup> Kamalak, s.35.

<sup>131</sup> Türk, *Kamu Maliyesi*, s.281.

<sup>132</sup> Sait Açıba, *Devlet Borçlanması*, I. Baskı, Adım Yayıncılık, Ekim-1991, s.4.

borçlanma bir sözleşmeye dayanır ve vergi gibi kesin bir kamu geliri olmayıp geçici bir gelir kaynağıdır.<sup>133</sup>

Vergiler gerçek anlamda bir gelir oldukları halde, borçlanma devlet için ancak görünüşte bir gelirdir, çünkü alınmış olan borçların vade sonunda geri verilmesi gerekir. Bu sebeple vergiler nihai bir finansman kaynağı olduğu halde borçlanmalar geçici bir finansman kaynağıdır.

Devletin borç sözleşmesi özel niteliği olan bir kamu hukuku sözleşmesidir. Bu sözleşmede, sözleşme çerçevesinde yer alacak hükümleri devlet tek taraflı olarak belirler. Hukuki bakımdan vergi devletin tek taraflı tasarrufuyla kararlaştırıldığı halde, borçlanma çift taraflı bir tasarrufla, akitle, mukaveleyle, sözleşmeyle kararlaştırılır.<sup>134</sup>

### 2.4.3. Borcun Karşılıklı Olma Özelliği

Vergi karşılıksızdır, devlete vergi veren mükellefler vergiye karşılık olarak devletten doğrudan doğruya birşey talep edemezler. Gerçi vergilerle karşılanan kamu hizmetlerinden mükellefler faydalanır, fakat bu fayda dolaylıdır,<sup>135</sup> halbuki borçlanmada mutlaka anaparanın geri ödenmesi, karşılık olarak ise bir bedel bir faiz verilmesi söz konusudur.<sup>136</sup>

Bundan başka vergiler mükelleflerin tüketimleriyle yatırımlarının azalmasına sebep oldukları halde, borçlanmalar genelde fertlerin tasarruflarından ya da ticari bankalarla Merkez Bankası gibi kredi kurumlarından karşılanmaktadır.<sup>137</sup>

---

<sup>133</sup> Açıba, s.5.

<sup>134</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.281-282.

<sup>135</sup> Kamalak, s.35.

<sup>136</sup> Öner, **Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri**, s.15.

<sup>137</sup> Açıba, s.4.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### BORÇLANMANIN İKTİSADİ ETKİLERİ

İktisatta "etki" deyimi, ekonominin, belli bir müdahale sonucu durumu ile sözkonusu müdahale olmaksızın durumu arasındaki farkı ifade eder.<sup>138</sup> Mali veya bütçesel müdahalelerin etkilerini tahmin, ekonominin fiili gelişmesi ile müdahale olmasaydı olabilecek farazi gelişmenin karşılaştırılmasını gerektirir.

Bu yönden bakıldığında bir ekonomide kamu borçları muhtelif etkilere sahiptir, ancak bu etkileri değişmez ve kesin gerçekler şeklinde ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Bu etkiler; borcun kaynağına, vadesine, kullanım yerine, zamana ve hatta ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir.

#### 3.1. İç Kaynaklardan Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Bir ülkede borçlanmanın yapılabileceği başarıya ulaşabilmesi için şu şartların mevcut olması gerekir. Bunlar:

- *Tasarruf olması*
- *Siyasi iktidara güven duyulması*
- *Sağlanan yarar*
- *Para değerinin yitimine karşı korunma.*<sup>139</sup>

Tasarrufun olabilmesi için herşeyden evvel sağlanan gelirin tümünün tüketilmemiş, elde bir tasarruf potansiyelinin olmasını gerektirir.

Siyasi güce güven; devleti temsil eden siyasi gücün toplumun desteğini görmesi ve halkın çoğunluğunun desteğini kazanmış olmasını gerektirir ki, bu borçlanmayı kolaylaştıran en önemli unsurdur.

Tasarruf düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun siyasi iktidarlar kendilerine olan güveni yitirdikleri takdirde borçlanamazlar.

Sağlanan yarar; devlete borç verenler bu borca karşılık faiz gibi bir bedel, bir karşılık alırlar.

<sup>138</sup> Hüsnü Kızılyallı, *Maliye Politikasının Etkileri Teori Ölçme ve Sonuçlar*, Maliye Tetkik Kurulu, s.1.

<sup>139</sup> Mehmet E. Palamut, "Türk Devlet Borçları", *Akademi, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, Cilt: VII, No: 1-2, Mart-1978, s.170.

Para değerinin yitimine karşı korunma; devlete borç verenler hem elde edecekleri yararın derecesine göre duyarlılık gösterirler, hem de ödünç olarak verdikleri paranın gerçek satınalma gücünün korunmasını isterler.

İç kamu borçları iç kaynaklardan beslendiği için milli geliri herhangi bir biçimde etkilemezler.<sup>140</sup> İç borçlanmada ülkede mevcut olan toplam kaynaklar artmaz. Borç tahvil sahiplerinden hükümete nakledilir. Borcun anapara ve faizini ödemede de kaynaklarda azalma olmaz. İç borçlar ülke içindeki satınalma gücünün transferini doğurur. Bu nedenle iç borçlar ekonominin bütünü açısından "**kendi kendimize borçluyuz**" diye ifade edilir.<sup>141</sup> İç borçlar milli gelirin miktarını değiştirmeyip yapısını değiştirme özelliği taşımaktadır. İç borçlanmada milli ekonomi içinde bir el değiştirme işlemi olmakla birlikte, atıl fonların üretime katılmasını sağladığı ölçüde kalkınmayı hızlandırmakta ve ekonomik dengeyi koruyucu etkileri bulunmaktadır.<sup>142</sup>

İç borçlanmanın değerlendirilmesinde ilk soru borçlanmanın bir zaruret sonucu olarak mı? Yoksa bir tercih sonucu olarak mı ortaya çıktığıdır. Tercihe dayalı borçlanmada borçlanma ile vergileme kıyaslanırken hangisi kolay? Hangisi mümkün? Hangisi yararlı? soruları sorulur. Zarurete dayalı borçlanmada ise vergilemenin daha yararlı olduğu zımnen belli olduğu halde, borçlanma vergilemeye kıyasla daha kolay ve mümkün olduğu için borçlanmaya gidilir.<sup>143</sup>

İç kamu borçlarının kaynaklarını;

— *Özel kişiler*

— *Özel kurumlar, mali müesseseler*

— *Bankalar*

— *Merkez Bankası*

teşkil eder.<sup>144</sup> İç borçlar kaynaklarına göre alındığı ve ödendiği zaman, ekonomide para arzı, para talebi, faiz oranları farklı şekilde etkilenir.

<sup>140</sup> Palamut, s.171.

<sup>141</sup> Üren Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXV, No: 3, Eylül-1970, s.132.

<sup>142</sup> Sönmez, s.23.

<sup>143</sup> Selçuk Cingi, "İç Borçlanma Sorunu", *Ekonomide Ankara*, Ankara Ticaret Odası Yayını, 1985-4, s.10.

<sup>144</sup> Özhan Uluatam, *Enflasyon ve Devlet Gelirleri* (1963-1978), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 462, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan No: 5, 1981, s.101.



### 3.1.1. Özel Kesimden Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Özel kişilerden borçlanma genelde uzun süreli tahviller satılarak mevcut tasarrufların alınması şeklinde olur. Bu da bir kısım özel tasarrufların kamu sektörüne naklini sonuçlandırır. Özel kişiler ya âtil şekilde tuttıkları tasarruflarıyla veya alternatif şekilde kullandıkları tasarruflarıyla tahvil alırlar. Özel kişilerin âtil tasarruflarını tahvile yatırmaları durumunda ekonomiye genişletici ve olumlu etki olur. Alternatif şekillerde kullanılan tasarrufların devlet borçlanma senetlerine yönelmesi durumunda özel sektör faaliyetlerinde daraltıcı etki meydana gelir.<sup>145</sup>

Devletin borçlanma yoluyla fertlerden topladığı kaynağı kullanım şekli ekonomide farklı etkiler doğurur. Devletin borçlanma yoluyla kişilerden topladığı kaynağı hiç kullanmaması durumunda piyasadaki emisyon hacminde ve tüketim harcamaları düzeyinde daraltıcı etki meydana gelir. Bu yöntem bilhassa enflasyonist dönemlerde etkili bir araç olarak kullanılır. Burada borçlanmanın temel amacı emisyon hacmini düşürmek ve tüketimi kısmak yoluyla enflasyonu önlemektir.<sup>146</sup>

Enflasyonun mevcut olduğu bir ekonomide devlet; borçlanmayı, dengeleyici maliye politikasının bir aracı olarak kullanır. Bu durumda kamu borçlanmasının amacı kamu harcamalarını artırmak değil, özel harcamaları kısarak toplam harcamalarda net bir azalma meydana getirmektir.<sup>147</sup>

Borçlanma yolu ile ekonomideki likiditenin azaltılması tercih edildiğinde, ödünç alınan likiditeye karşılık bir bedel faiz ödemek mecburiyeti vardır. Borç idaresinin karşılaştığı en önemli problemlerden biri bu bedelin yani faiz haddinin tespitidir; zira etkin borç idaresinin şartlarından biri ödünç alınan likiditeyi en ucuz fiyatta almaktır.<sup>148</sup> Aslında borçlanma hem ekonomideki toplam tasarrufları artırma, hem de ekonomide yatırımlara gitmeyen tasarrufları yatırımlara aktarma aracıdır.<sup>149</sup> Ekonomide rantıye grubundan borçlanma yapılması halinde bu grubun özellikle altın, gayrimenkul gibi servet unsurlarına yatırılacak tasarruflarının devlet tahvili alımına gitmesi, servet unsurlarının likiditesinin yükselmesi manasına gelir. Bu durumda fertler kendilerini hazır satınalma gücüne sahip hissederek tüketimlerini artırabilirler veya bir kısım gelirlerini tasarrufa ayırabilirler. Dar gelirli grubun normalde gönüllü bir borç-

<sup>145</sup> Üren Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.133; Özhan Uluatam, **Enflasyon ve Devlet Gelirleri**, s.102.

<sup>146</sup> Erol, s.70.

<sup>147</sup> Sevim Görgün, "Devlet Borçlarının İdaresinde Faiz Problemi", Maliye enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1366, İktisat Fakültesi Yayın No: 230, Maliye Enstitüsü Yayın No: 36, 16. Seri, Yıl: 1968, İstanbul-1968, s.88.

<sup>148</sup> Görgün, s.88.

<sup>149</sup> Türk, **Maliye Politikası**, s.188.

lanmada tahvil alması çok zordur, zorunlu bir borçlanmada ise fertler devlete duyulan güvenle, gelecekte elde edecekleri faiz gelirlerine dayanarak borçlanıp taleplerini yükseltirler. Nitekim bu grupta ihtiyaçların baskısı yüksek olduğu için faiz geliri elde edilince, tasarrufa ayırmak yerine tamamının harcanma ihtimali yüksektir.<sup>150</sup> Sonuç olarak eğer fertler devlete borç verdiklerini tüketime veya yatırıma harcayacaklar ise özel harcanabilir gelir değişmez kalabilir, atıl kalacak fonların devlet tahviline yatırılması durumunda genişletici etki hasıl olur.<sup>151</sup>

### 3.1.2. Sosyal Güvenlik Kurumlarından Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Bir ülkede emekli sandığı ve sosyal sigorta kurumları geliştikçe, bunların artan fonları hem kamu borçları için kaynak teşkil eder, hem de bu fonların kalkınma için faydalı alanlara yatırılması sağlanır. Para değerinin istikrarlı tutulup fiyat istikrarının korunması halinde bu kurumlar için devlet tahvilleri güvenilebilir bir yatırım alanı olarak kalır. Banka kaynaklarından aşırı borçlanmaktansa bu kaynaklardan faydalanılarak fiyat istikrarı korunmuş olur.<sup>152</sup>

Günümüzde çok değişik alanlarda faaliyet gösteren ve prim toplayan sigorta şirketlerinin ellerinde büyük fonlar oluşmaktadır. Gerek devletin yönetimindeki sosyal güvenlik kurumları, gerekse özel ve kamu sigorta şirketleri ile özel emekli vakıf ve sandıkları topladıkları meblağları muhtelif yatırım alanlarında değerlendirmektedirler.

Bu kurumlar topladıkları fonları düzenli gelir getiren güvenli alanlara yatırmak ve sözkonusu fonları riske atmadan verimli bir şekilde yönetmek mecburiyetindedirler. Bu sebeple sözü edilen kurumlar topladıkları fonların büyük bir bölümünü devlet tahvili, hazine bonusu ve gelir ortaklığı senedi gibi devlet borçlanma belgelerine yatırır.<sup>153</sup>

Sosyal güvenlik kurumlarının fonlarının devlet borçlanma belgelerine yatırılması halinde, özel kesime borç olarak verilecek tutarlar kamu kesimine kaymış olur. Bunun sonucu olarak özel kesim kaynak bulma sıkıntısı çekebilir, bu durum yatırım ve üretim etkinliklerini önemli ölçüde daraltabilir. Bu daralma kamu kesimi yatırım ve üretim girişimleri ile giderilemediği takdirde ekonomide genel bir daralma olur.<sup>154</sup> Bu

<sup>150</sup> Avşar, s.44-45.

<sup>151</sup> Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.134.

<sup>152</sup> Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.134.

<sup>153</sup> Erol, s.75.

<sup>154</sup> Uluatam, Enflasyon ve Devlet Gelirleri, s.102.

durum ekonomideki mevcut ortama (enflasyon veya deflasyon v.b.) göre müsbet veya menfi sonuçlar içerebilir.

Sosyal güvenlik kurumlarının topladığı fonlar çekilerek ya da izlenen ekonomik politikaya uygun yatırım sahalarna yönlendirilerek ekonomik dengeler istenen şekilde etkilenebilir.

### 3.1.3. Bankacılık Kesiminden Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Borçlanmanın bankacılık kesiminden yapılması halinde —*ki burada mevzu bahis olan ticari bankalardır*— ne tür bir etki yapacağı bankaların borç verdikleri parayı nereden karılayacaklarına bağılı olacaktır. Eğer ticari bankalar devlet tahvillerine yatırdıkları parayı portföylerinde tuttıkları âtil olarak duran miktarlardan karılıyorlarsa, özel kesim talebinde bir azalma meydana gelmiyeceğı için, kısa dönemde ekonomide daraltıcı bir etki meydana gelmiyebilir. Eğer bankalar özel kredi talebinin yüksek olduğu, kullanılmayan, âtil tutulan miktarların bulunmadığı bir durumda fonlarını devlet tahvili alımında kullanırlarsa özel kesimin kredi talebi kısılır ve ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelir.<sup>155</sup>

Devlet, bankaların atıl olarak tuttıkları fonları borçlanma yoluyla alıp harcarsa bunun ekonomi üzerinde genişletici etkisi olacaktır. Çünkü banka portföyünde âtil olarak tutulan fonlar, devlet tarafından harcama akımına sokulmakta bu da ekonominin toplam talebinde bir artış doğurmaktadır. Yine eğer bankalar özel kredi talepleri için kullanabilecekleri fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, bu durumda ekonominin toplam talep miktarında bir değişiklik olmayıp sadece harcamayı yapan kesim değimi olacaktır.

Devlet bankalardan borçlanarak aldığı kaynakları muhtelif harcamalarda (personel, cari, yatırım,..., v.b.) kullanır. Bu harcamalar belli bir dönem sonunda bireylerin ve kuruluşların eline gelir olarak döner, bireylerin ve kuruluşların eline gelir olarak geçen bu fonlar yeniden mevduat olarak bankalara geri dönmekte ve banka mevduatını artırmaktadır.<sup>156</sup> Bu dönüşüm işlemi, kaydi para (banka parası) oluşturmak suretiyle yeni kredilere yol açmakta bu da para ve kredi hacmini Őiirme yoluyla ekonomide enflasyonist baskı doğurmaktadır.

Devletin bankalardan borç olarak aldığı fonları kullanma Şekline ve yerine görede bu enflasyonist baskı hafif veya Őiddetli olabilmektedir. Depresyonist bir dönemde böyle bir borçlanma tarzı ekonomide canlandırıcı olması bakımından faydalı

<sup>155</sup> Ataç, s.129.

<sup>156</sup> Avar, s.41.

iken; enflasyonist süreçte bulunan bir ekonomi için menfi sonuçlar doğurmaktadır. Devletin bankalardan aldığı fonları hiç kullanmaması halinde ise; piyasadan para çekildiği, krediler ve para hacmi daraldığı, faizler yükseldiği ve yatırımlar düştüğü için anti enflasyonist bir etki meydana gelmektedir.<sup>157</sup> Bu ise enflasyonist baskıların hakim olduğu bir ekonomide müsbet sonuçlar verir.

### 3.1.4. Merkez Bankasından Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Bir ekonomide borçlanmanın Merkez Bankası'ndan yapılması ekonomi üzerinde daima genişletici etki hasıl eder.<sup>158</sup> Merkez Bankaları, hazineye kısa vadeli avans açmak ve kamu girişimlerine kredi vermek yoluyla elindeki satınalma gücünü kamu kesimine aktararak böylece finansman kolaylığı sağlarlar.

Merkez Bankaları diğer bankalar gibi kâr amacıyla hareket etmeyip herşeyden önce millî ekonominin devamlı ve istikrarlı gelişmesini gözönünde tutmak ve bunu gerçekleştirmek zorundadırlar.<sup>159</sup> Devlet borçlanmasında Merkez Bankası'nın ayrı bir önem ve işlevi olup, temel işlevi ise ekonominin gidişine göre para ve kredi hacmini dengelemek ve kontrol etmektir. Bu dengeleme ve kontrol işlevini yerine getirmede Merkez Bankaları'nın elinde açık piyasa işlemleri, reeskont işlemleri, karşılık oranları (munzam ve disponibiliteler) ve selektif kredi politikaları olmak üzere dört temel araç vardır.

Merkez Bankası'nın devlet tahvili satması ekonomiden likit kıymet çekilmesine sebebiyet verip devlet tahvili satın alması ise ekonomiye likit kıymet aktarımına neden olur. Birinci durumda ekonomide daralma baş gösterir, buna mukabil ikinci durumda ise ekonomide bir genişleme hasıl olur.<sup>160</sup>

### 3.2. Dış Kaynaklardan Borçlanmanın İktisadi Etkileri

Dış kamu borçlarının kaynakları yabancı devletler, yabancı sermaye piyasaları, uluslararası kuruluşlar ve bankalardır.<sup>161</sup> Dış kamu borçlarının temel özelliklerinden biri, alındıkları zaman ülkenin toplam kaynaklarını artırması ödendikleri zaman ise

<sup>157</sup> Erol, s.179.

<sup>158</sup> Peter s. Rose, s.631; Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.134; Ataç, s.130.

<sup>159</sup> Türk, Maliye Politikası, s.144.

<sup>160</sup> Türk, Maliye Politikası, s.131.

<sup>161</sup> Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.136.

azaltmasıdır.<sup>162</sup> Dış kamu borcunun alınırken milli gelir düzeyi artacağından ekonomi üzerinde genişletici, ödenirken de milli gelir düzeyini azaltacağından ekonomide daraltıcı yönde etkisi vardır.<sup>163</sup>

Dış borçlanma ülke kaynaklarına ek bir kaynak sağlamak suretiyle sermaye birikim oranını yükseltir. Büyüyen sermaye birikim oranı yatırımları ve dolayısıyla büyüme oranını yükseltir. Bu zincirleme yükseliş çarpan vasıtasıyla milli geliri oradan da kişi başına milli geliri yükseltir.<sup>164</sup> Dış kaynaklardan borçlanma artık esaslı bir milli kaynak olarak kabul edilmekle beraber, dış borçların iki büyük sakıncası bulunmaktadır. Bunlar borçlanılan meblağın geri verilmesinde karşılaşılan zorluklar ve ödenecek faizlerin yüküdür. Dış borçlanma konusunda önemli ve tehlikeli olan devletin borçlanması değil, borcun alınış şartları, borç olarak alınan paranın kullanım yeri ve ödenecek faiz miktarıdır.<sup>165</sup>

Dış kamu borcunun ekonomide meydana getireceği etkiler; borcun faiz oranına, ödeme süresine, sarf yerine, ..., v.b. göre değişebilir. Az gelişmiş ülkeler açısından önemli olan husus alınan dış kamu borcunun ekonominin üretim kapasitesini artıran sosyal sabit sermaye diyebileceğimiz; yollar, kanallar, sulama şebekeleri, barajlar, limanlar veya direkt ihracatı artıran ve ülkenin döviz ihtiyacını gidermeye yönelik sahalara yatırımlarıdır.<sup>166</sup>

Bilindiği gibi, yatırım tasarruf dengesizliği ve hızlı kalkınma arzusu gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından ve çelişkilerinden biri olmakta, bu nedenle dış borçlanma yabancı tasarrufların ülkeye çekilip yatırımlar için kaynak yetersizliğini gidermede önemli bir faktör olarak görülmektedir.<sup>167</sup> Fakat borçlanma konusunda gözden uzak tutulmaması gereken nokta bilhassa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uygun şartlarda dış borç bulmaları ve bunları en verimli yatırımlarda kullanmalarıdır. Aksi halde, dış borçlanma dışarıya net kaynak transferine imkân veren, büyüme sürecini önemli ölçüde kesintiye uğratan bir mekanizmaya dönüşebilir.<sup>168</sup> Dış borçların rasyonel kullanım koşulu, ödenecek faiz oranının ekonominin büyüme haddine

<sup>162</sup> Kamalak, s.61, Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.136.

<sup>163</sup> E. Palamut, s.176.

<sup>164</sup> Selahattin Tuncer, "İktisadi Kalkınmada Amme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti", Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 804, İktisat Fakültesi Yayın No: 105, Maliye Enstitüsü Yayın No: 6, IV. Seri, İstanbul-1959, s.25; Erol, s.84.

<sup>165</sup> Sönmez, s.24.

<sup>166</sup> Tuncer, "İktisadi Kalkınmada Amme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti", s.44.

<sup>167</sup> Nahit Töre, *Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları* (1973 Sonrası Gelişmeler), Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 110, s.18.

<sup>168</sup> Kâmil Tüğen, "Büyüme ve Dış Borçlanma", *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 63, Ocak-1990, s.16; Celâl Yılmaz, "Dış Borçlarda Azalma Eğilimi", *İzmir Ticaret Odası Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 62, Mart-1989, s.13; Yıldız, s.124.

eşit ya da ondan düşük olmasıdır. Diğer bir deyişle ülke içine çekilen dış tasarruf kaynakları yatırıma yönlendirilip vade sonunda itfa fonu oluşturabilecek gelir sağlanmadıkça uzun dönemde ekonomik açıdan zarar ediliyor demektir. Zira borcun yapıldığı dönemde ülkeye gerçek kaynak aktarımı yapılırken geri ödendiği dönemlerde de dışarıya gerçek kaynak aktarımı yapılmaktadır.<sup>169</sup>

Bütün bu sebeplerden dolayı dış borçların yatırım, üretim ve ihracat artışında en rasyonel biçimde kullanılması, ülkenin ödeme gücü sınırını aşmaması, borçlanmada kısa vadeli borç politikalarından kaçınılması, borçların uzun vadeli ve düşük faizli niteliğe dönüştürülmesi gibi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

### 3.3. Borçlanmanın Nesillere Etkisi

Kamu maliyesi teorisinde; ihtiyari borçlanmadan doğan borç yükü ve bu yükün borçlanmanın yapıldığı zamandaki nesilin mi? Yoksa sonraki nesillerin mi? Yükleneceği hususu en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.<sup>170</sup>

Klasik maliye anlayışı bir taraftan tam istihdam nazariyesine diğer taraftan klasiklerin devlete bakış açılarına göre şekillenir. Buna göre ekonomi daimi olarak tam istihdam halinde olduğu için devletin iktisadi hayata müdahale etmesine lüzum yoktur. Diğer taraftan devlet hem hürriyetleri tahdit edici bir müessese, hem de beceriksiz bir müteşebbis olarak düşünüldüğü için devletin faaliyetlerini genişletmesi arzu edilmez. Klasik maliyeciler devlet bütçesinin mümkün olduğu kadar küçük olmasını ve devlet bütçesinin denk olmasını savunurlar. Bu prensipleri esas alan bir düşüncenin büyük bir devlet borcunu ve bu borcun sürekli artmasını kabullenmeleri mümkün değildir.<sup>171</sup>

Klasik maliyecilere göre borçlanma devletin gelecek nesillere yüklediği bir çeşit vergi olup, gerçek manada bir gelir sağlamaz, devlet borçlanmayla sadece gelecekteki vergilerin hasılatını öne alır. Bu yüzden borçla kapâtilen masrafların yükü gelecek nesillere aktarılır. Klasik maliyecilere göre devlet sadece olağanüstü durumlarda ve verimli yatırımları finanse etmede borçlanmalıdır.<sup>172</sup>

Klasik maliyecilere göre kamu borcu ve özel borç arasında bir benzerlik vardır,<sup>173</sup> dış borç ve iç borç arasında bir ayırım yapmak doğru değildir, devletin

<sup>169</sup> İzzeddin Önder ve Diğerleri, *Türkiye'de Kamu*, s.39; İnce, s.19.

<sup>170</sup> s. Sayar, s.283.

<sup>171</sup> Sadun Aren, "Devlet Borçlarının Sınırları Meselesi", Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 919, İktisat Fakültesi Yayın No: 124, Maliye Enstitüsü No: 10, V. Seri, Sene: 1959, İstanbul 1961, s.116.

<sup>172</sup> Kamalak, s.53; Yaşa, s.245.

<sup>173</sup> Yaşa, s.7.

borçlanma yolu ile finansman usulü özel teşebbüsün verimli sermaye fonlarını kendisine çeker; devlet borçlanması bütçe oranını yükselterek, borcun faiz transferlerini finanse etmek için vergilerin miktarını artırarak, ileride finansmanı daha zor hale getirir<sup>174</sup> ve devlet borçları verimsizdir.<sup>175</sup>

Kamu borçları konusunda modern görüşün düşüncesi; kamu borcunun gelecek nesillere yük yüklemeyeceği, kamu borcu ile özel borç arasındaki benzerliğin yanlış olduğu, iç ve dış kamu borcu arasında kesin ve önemli bir ayrımın yapılması gerektiği şeklindedir.<sup>176</sup>

Kamu borcunun yükü konusunda bugünde muhtelif görüşler beyan edilmektedir. Kimi görüşlerde, kaynakların tam istihdam edilmesi halinde, kamu hizmetlerinde meydana gelebilecek bir artışın kaynak değişimini özel sektörden kamu sektörüne nakledeceği için bu durumun özel malların üretimine daha az kaynak ayrılmasına sebebiyet vereceğinden, kaynaklardan feragat etme anlamında yükü bugünkü neslin çekeceği savunulurken;<sup>177</sup> başka bir görüşte, toplumun dış ve iç borçlanma konusunda bir tercih yapmasının sözkonusu olması halinde dış borcu tercih etmesi durumunda borç yükünün gelecek nesillere kalacağı; iç borçlanmanın yükünü ise bugünkü neslin çekeceği söylenmektedir.<sup>178</sup>

Modern görüşle klasik görüş arasındaki asıl fark, modern görüşün kamu borçları yükünü makro ekonomik açıdan incelemesi, klasik görüş taraftarlarının ise konuyu mikro ekonomik açıdan ele almalarıdır.<sup>179</sup> Modern maliyecilere göre borçlanma klasiklerin iddialarının aksine olağanüstü bir gelir kaynağı olmayıp vergi gibi normal bir gelir kaynağıdır. Modern maliyecilere göre borçlanma bir tercih ve imkân meselesidir. Devlet mevcut konjonktürü (iktisadi, mali, sosyal ve siyasi durumu) vergi ve borç açısından tahlil ederek vergileme veya borçlanma yönünde bir tercih yapar.<sup>180</sup>

Modern maliyecilere göre dış borçların yükü gelecek nesillere kayabilir, fakat iç borçların yükünü çeken, klasik görüşün aksine bugünkü nesildir. Modern maliyecilere göre klasiklerin hatası kamu borçlarını toplumsal açıdan değil de ferdi açıdan ele almalarıdır. Toplumsal açıdan düşünüldüğünde borçla kapatılan masrafların yükünü mevcut neslin tamamı çeker, devletin borç olarak aldığı paralar bugünkü milli gelirin

<sup>174</sup> Açıba, s.138.

<sup>175</sup> İnce, s.163.

<sup>176</sup> Üren Arsan, "Kamu Borçlarının Yükü Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVIII, No: 3-4, Eylül-Aralık 1973, s.158.

<sup>177</sup> Richard A. Musgrave, Peggy B. Musgrave, *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, Mc GRAW-Hill International Editions, 1989, s.552.

<sup>178</sup> James M. Buchanan, *Public Principles of Public Debt*, University of Virginia, December 1957, s.75.

<sup>179</sup> Arsan, "Kamu Borçlarının Yükü Sorunu", s.159.

<sup>180</sup> Kamalak, s.54.

bir parçası olup, devlet belirli bir masrafı karşılamak için, milli gelirin bir parçasını bugünkü neslin elinden vergi yoluyla değilde borç yoluyla almaktadır. Karşılanması gereken masrafın vergi yerine borç ile kapatılması mevcut neslin harcanabilir gelirinde bir değişme yapmaz.<sup>181</sup> Gelecekte borç hizmetlerinin karşılanması gerekeceğinden dolayı borçlanma gelecekteki vergi mükelleflerinin vergi yüklerini artırır, fakat bu borç hizmetlerinin yükü, borç anaparası ve faizlerini ele geçiren alacaklılara sağlanan menfaâtlarla telafi edilir. Gelecek nesiller bütünüyle gözönünde tutulduğunda hakiki anlamda bir yük olmadığı görülür. Çünkü ekonomideki satınalma gücünde, milli gelirden, üretici güçlerinde herhangi bir azalma olmamakta sadece satınalma gücünün yeneden dağıtılması sözkonusu olmaktadır.<sup>182</sup>

Borçlanmanın yükünü bugünkü kuşakların mı? Yoksa gelecek kuşakların mı? Çekeceği konusunda bir hükme varmak için çok yönlü olarak konuya bakmak faydalı olacaktır. Doğrusu borç yükünün ne bugünkü nesle ne de gelecekteki kuşaklara ait olacağı kesin bir şekilde söylenemez.<sup>183</sup> Burada borçların süreleri ve kullanım alanları önemlidir. Genelde borçlar yapıldığı yıllardan başlayarak faiz ve anaparası ile kısım kısım ve tedrici olarak ödenir. Ödemeler ise kısmen vergi gelirleri kısmende borçlanma gelirleri ile karşlanır. Eğer alınan borçlar kalkınmaya yönelik yatırımlara harcanırsa gelecek nesillere yük teşkil etmez, aksine fayda sağlar, yine bir borç kalkınma amacına uygun bir yerde harcanmayıp zamanında ödenmezse borç yükünü gelecek kuşaklar çeker.<sup>184</sup> Kamu borcunun mali amaçla kullanılması (mesela tüketim malı ithalinde veya eski bir dış borcun ödenmesinde) veya verimsiz yatırımlara yöneltilmesi halinde, ayrıca yatırımlara gidecek olan tasarrufların borç yoluyla çekilip tüketime sevk edilmesi durumunda da tüketime yönelen kamu borçlarının yükünü gelecek nesiller çeker. Eğer ülkede borçlar erteleniyor, zamanında ödenmiyor ise böyle bir durumda borçların yükünü tüm kuşaklar çekebilir. Bu nedenle borçlanmanın yükünü bugünkü kuşaklar veya gelecek kuşaklar çeker diye kesin bir ayrıma gitmek hatalı olabilir. Bunu borçların vadeleri ve kullanım alanları belirleyebilir.<sup>185</sup>

Ekonomik anlamda borç yükü kamu borcunun alındığı, kullanıldığı, faiz ve borç ödemelerinin yapıldığı devrelerde ortaya çıkardığı iktisadi etkilere göre değerlendirilmelidir.<sup>186</sup>

<sup>181</sup> Kamalak, s.55.

<sup>182</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.288-289.

<sup>183</sup> s. Sayar, s.283.

<sup>184</sup> Heinz Haller, s.59.

<sup>185</sup> Bülbül, s.6.

<sup>186</sup> Arsan, "Kamu Borçlarının Yükü Sorunu", s.166.



Kamu borcunun yükü; alınmış borcun anapara ve faizini ödemek için, vergilendirilen vatandaşların refahındaki azalma olarak tanımlandığı gibi,<sup>187</sup> mikro ekonomik olarak borç yükü kişilerin refahına olumsuz etki veya makro ekonomik olarak milli refaha olumsuz etki şeklinde de tanımlanmaktadır.<sup>188</sup>

Milli refahın maddi unsuru toplam tüketim olduğundan borç yükünü hangi neslin çektiğini tespit edebilmek için kamu borçlarının mevcut ve müstakbel nesillere ait tüketimi ne yönde etkilediğine bakmak lazımdır.

Dış borçların gelecekte ağır bir yük teşkil etmemesi için ilk şart marjinal tasarruf eğiliminin artmasıdır. Marjinal tasarruf eğiliminin artması bir yandan iç tüketimdeki artışları azaltırken, diğer yandan tasarruf açığını azaltmak suretiyle üretimde artışlara sebebiyet verir. İkinci olarak Marjinal Sermaye / Hasıla Oranı düşerse yani yatırımların etkinliği artarsa belli bir yatırım hacminin sağlayacağı gelir miktarı yükselir, böylece tasarruf açığını azaltıcı ve dış kaynaklara olan ihtiyacı azaltıcı yönde bir etki meydana gelir. Son olarak ihracatın artıp iktisadi gelişmenin gerekli kıldığı ithalat hacmini karşılayacak düzeye yükselmesi yeniden borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırarak borç yükünü azaltır. Özetle borç yükünün azalması için tasarrufların milli gelire oranının yükselmesi ve ihracatın ithalattan daha hızlı artması gerekir.<sup>189</sup>

### 3.4. Borçlanmanın Gelir Dağılımına Etkisi

Borç mülkiyetinin dağılışı ile vergi yükünün dağılışı arasında bir paralellik varsa, herkes elindeki tahvil nisbetinde vergi ödüyorsa, borçlanmanın gelir dağılımına etkisi menfi değildir, çünkü bu taktirde herkes faiz olarak aldığını vergi olarak iade edecektir. Bu yönden gelir dağılımı bakımından önemli olan faktör borçtan ziyade vergi sistemidir. Borçların gelir dağılımına etkisi bakımından gözönünde tutulması lâzım gelen ikinci husus faiz haddidir. Eğer devlet borçlarının faizleri cari faiz haddinden fazla olursa, devlet borcu tahvil sahipleri lehine, halkın diğer kısmı aleyhine bir yük teşkil eder. Bu bakımdan önemli olan husus borç idaresidir. Borç idaresinde borç faizleriyle piyasa faizi oranı arasında teşekkül edecek farkın çok önemli miktarlara ulaşmaması gerekir.<sup>190</sup>

<sup>187</sup> David N. Hyman, *Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy*, 3 Edition, The Dryden Press, a division of Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1990, s.448.

<sup>188</sup> Arsan, "Kamu Borçlarının Yükü Sorunu", s.166; Kamalak, s.57.

<sup>189</sup> Demir, s.224.

<sup>190</sup> Aren, "Devlet Borçlarının Sınırları Meselesi", s.118; Bülbül, s.63.

Devlet borçlanma belgesi sahibi kimselere nominal faiz oranı dışında, vergi yasaları ile birtakım ayrıcalıklar sağlarsa gelir dağılımındaki adaletsizliği şiddetlendirir. Devlet borçlanma belgelerinin anapara ve faizlerini ödemek için başvuru vergiler daha çok yüksek gelirli kesimlerden (devlete borç verenlerden) alınıyor ise gerçek anlamda bir yükden söz edilemez. Eğer borçlanma belgelerinin anapara ve faizleri orta ve alt gelirli tabakaların vergilendirilmesi suretiyle ödeniyorsa bu durumda düşük gelirli kesimden yüksek gelirli kesime kaynak aktarımı yapılıyor demektir.<sup>191</sup>

Devlet borçlanma belgelerini ellerinde tutanların bankalar gibi özel kesim kuruluşları olması halinde, genelde bu kuruluşların sahipleri yüksek gelirli kesime mensup kimselerden olduklarından dolayı özel kesim kurum ve kuruluşlarının devlet borçlanması içinde önemli bir paya sahip olmaları gelir dağılımını bu kesimler lehine bozarak, milli gelir dağılımında adaletsizliğe yol açar.<sup>192</sup> Devlet borçlanması tahvil sahibi küçük bir azınlığın yararına olur, gelecek kuşakları ağır yükler altına sokar, milletin parasıyla bazı kişiler haksız bir şekilde zengin edilmiş olur.

İç borçlanmanın üst gelir guruplarından yapılması halinde yüksek faiz gelirleri nedeniyle, bu yükümlülerin ödeyecekleri tüm vergiler faiz alacaklarıyla karşılaştırıldıklarında kamuya net aktarım azalacak belki negatif bile olabilecektir.<sup>193</sup>

### 3.5. Borçlanmanın Fiyatlara Etkisi

Milli paranın uzun bir süre alım gücünü korumasına fiyat istikrarı denir. Fiyat istikrarını bozan iki durum vardır; bunlardan biri enflasyon diğeri ise deflasyondur.<sup>194</sup> Ekonomi ilminde enflasyon fiyatlar genel seviyesinde devamlılık gösteren artışlar olarak ifade edilir.<sup>195</sup> Enflasyon cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan daha fazla olması ve fiyat artışına karşılık paranın reel gücündeki azalma demektir.<sup>196</sup>

Enflasyonist ortamda fiyatlar genel seviyesi devamlı ve hızlı bir şekilde yükselirken arz talep dengesi talepteki hızlı artış nedeniyle bozulur.<sup>197</sup>

<sup>191</sup> Erol, s.93.

<sup>192</sup> Açıba, s.139.

<sup>193</sup> Cingi, s.37.

<sup>194</sup> Kamalak, s.75.

<sup>195</sup> Tuğrul Çubukçu, *Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 2, 1983, s.8.

<sup>196</sup> Tezer Öçal, *İktisat*, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 25, 1990, s.600.

<sup>197</sup> İlhan Özer, "Türkiye'de 1970 Sonrası Enflasyonu ve Kamu Maliyesi İlişkileri", *Maliye Dergisi*, Sayı: 39, Mayıs-Haziran 1979, s.3.

Deflasyon ise toplam arz miktarına oranla, toplam talebin yetersiz kalması, ekonomideki harcama akımının, üretimi satınalmaya kâfi gelmemesi, bunun sonucu olarak ekonominin atıl kapasitede çalışması, işsizliğin yaygınlaşması ve fiyatlarda düşme görülmesi olayıdır.<sup>198</sup>

Devlet borçlanmasının fiyatlara olan etkisi konusunda iki görüş vardır. Birinci görüş borçlanmanın ekonomide enflasyonist etki yapacağını savunurken, ikinci görüş kamu borçlarının ekonomide daraltıcı rol oynayarak deflasyonist etki meydana getireceğini iddia eder. Devlet borçlarının bir ekonomide enflasyonist mi? Yoksa deflasyonist mi? Etki yapacağı hususu borçla sağlanan kaynakların devletçe kullanılma şekline bağlıdır. Borçlanma sadece devletin tahvil satması şeklinde düşünülürse deflasyonist etki yapar; eğer devlet tahvil ya da bono satışı karşılığı topladığı kaynakları mal ve hizmet satınalımında kullanır, topladığı bu fonların tekrar ekonomiye geri dönüşünü sağlarsa ekonomide fiyatların yükselmesine, enflasyonun oluşumuna sebebiyet verir.<sup>199</sup>

Az gelişmiş ülkelerde devlet borçlanmasının sevk ve idaresindeki bozukluklar ve Merkez Bankaları'nın bağımsız olarak çalışmaması bu ülkelerde devlet borçlarının enflasyona yol açmasına neden olmaktadır. Merkez Bankası'nın hazineye tahvil üzerine avans açması hazinenin aldığı bu borçları ödemeyerek ertesi yıllara devretmesi ve dalgalı borçları devamlı bir finansman vasıtası haline getirmesi enflasyonist tazyiki artırmaktadır.<sup>200</sup>

Devlet borçlanmasının veya borç ödemesinin ekonomide meydana getireceği etki borçlanmanın kaynağına göre farklı tesirler gösterir. Devletin tasarruf piyasasından borçlanması özel harcamaları kısıcıcı (enflasyonu önleyici) etkide bulunur. Tasarruf piyasasından borçlanma likiditenin azalmasına ve deflasyonist etkilerin doğmasına neden olur. Burada devletin almış olduğu borç paraları kullanma şekli önemlidir. Alınan borçların tüketim harcamalarına harcanması deflasyonist etkiyi yok eder; kamu borçlanması yoluyla sağlanan gelirler uzun ve orta vadeli üretken yatırımlara harcanırsa, başlangıçta görülen enflasyonist etkiler üretimin başlamasından sonra azalacaktır.<sup>201</sup> Bankalardan yapılan borçlanmalar, bankaların devlet tahvillerini mevduat oluşturmak suretiyle satınalmalarından dolayı para hacminin artmasına neden olup enflasyonu artırıcı yönde etki yaparlar. Bankalardan gayri alacaklılara yapılan ödemelerin nasıl bir tesir meydana getireceği ekonominin içinde bulunduğu iktisadi şartlara bağlı-

<sup>198</sup> Çivi, s.118.

<sup>199</sup> Erol, s.87.

<sup>200</sup> Arsan, "Kamu Borçlarının Sınıflandırılması", s.45; Tuncer, s.49-50.

<sup>201</sup> Özer, "Türkiye'de 1970 Sonrası Enflasyonu ve Kamu Maliyesi İlişkileri", s.12.

dır. Ekonominin içinde bulunduğu duruma göre kişiler veya şirketler bu paraları harcayabilecekleri gibi ellerinde âtil stoklar halinde de tutabilirler.<sup>202</sup>

### 3.6. Borçlanmanın İktisadi Kalkınmaya Etkisi

Borçlanmanın iktisadi kalkınmada etkili olabilmesi için kalkınma gayesine yönelik borçlanma yapılması gerekir. Bütçe açıklarını kapatmak, harp ve silahlanma masraflarını finanse etmek türünden yapılan borçlanmalar, bilhassa az gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınma üzerinde etkili bir tesir icra etmezler. Az gelişmiş ülkelerde borçlanmanın iktisadi kalkınmaya etki edebilmesi için borçlanma ile sağlanan fonların verimli alanlara yatırılması gerekir.<sup>203</sup> Borçlanma sermaye birikimi sebebiyle; yol, liman, baraj, enerji üretimi yatırımlarını kurma imkânına yardımcı olur. Az gelişmiş ülkelerde hedeflenen kalkınma hızını gerçekleştirecek sanayi üretiminin; hammadde, teçhizat, yedek parça, ithalat taleplerini karşılamak için gerekli döviz sağlama imkânını verir.<sup>204</sup>

Kalkınmaya yönelik bir borçlanmanın verimli yatırımlara yöneltilmesi, çarpan etkisi içerisinde yatırım hadlerinde bir yükselme oluşturduğu ölçüde, bu yatırımlarla ilgili çarpan katsayısı kadar bir artış ortaya koyar. Alınan borçların bilhassa tüketim harcamalarına yönelik değil, yatırım harcamalarına yönelik olması gerekir.<sup>205</sup> Borçlanma ile sağlanan bu imkânlar iktisadi kalkınmaya etki eder. İktisadi kalkınma gerçekleştiği ölçüde sosyal sermayede de artış sağlanır. Yatırım imkânı arttıkça sosyal sermayeye olan katkısı dışsal ekonomi imkânını da artırır, maliyetlerde düşme sağlanır. Bütün bu gelişmeler ise iktisadi kalkınmayı hızlandırır.<sup>206</sup>

### 3.7. Borçlanmanın Sermaye Oluşumuna Etkisi

Klasik maliyecilere göre vergiler bireylerin gelirlerini azaltırken buna mukabil borçlanma bireylerin sermayelerini azaltır, bu nedenle klasikler devlet borçlanmasının mümkün olduğu kadar sınırlı tutulmasını isterlerdi.<sup>207</sup> Modern maliyecilere göre ise milli sermaye teşekkülü borçlanmayla diğer mali araçlardan mesela vergiden daha

<sup>202</sup> Aren, "Devlet Borçlarının Sınırları Meselesi", s.120.

<sup>203</sup> Tuncer, "İktisadi Kalkınmada Amme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti", s.24-25.

<sup>204</sup> Pirimoğlu, s.49.

<sup>205</sup> Bülbül, s.61.

<sup>206</sup> Pirimoğlu, s.49.

<sup>207</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.289.

fazla engellenmiş olmaz. Modern maliyeciler borç miktarı arttıkça borç servisi için gerekli olan vergi miktarında artacağını kabul ederler, yalnız vergi miktarının artmasının fertlerin yatırım faaliyetlerini mutlaka azaltmayacağını, çünkü vergi ödemesinden doğan kayıpların faiz gelirleri ile telafi edileceğini öne sürerler.<sup>208</sup>

Devlet tahvilleri ferdi servetler için bir yatırım alanı ve bireysel sermayeye plasman yapma olanağı sağlayan bir vasıtaadır. Devlete borç veren sahiş değil servetini azaltma, faiz gelirleriyle servetini artırmış olur. Devlet borçlanması yalnızca bir durumda bireysel sermayeyi azaltır o da borçlanmanın karşılıklarının (anapara ve faiz) kaybolması halidir.<sup>209</sup>

Milli sermaye; karayolları, demiryolları, köprüler, fabrikalar, makine ve teçhizat, hammadde, işgücü ve işgücünün teknik düzeyi gibi unsurlardan meydana gelir. Milli sermayeyi aşındıran şey milli sermayenin bakımının yapılmaması, yenilenmesinin sağlanamayıp iyi korunmamasıdır. Böyle bir ihmalin devlette olabileceği kadar özel sektörde de olması muhtemeldir. Devlet borçlanması özel kişilerin tüketimde kullanacakları paraları alıp ekonominin donanımının yenilenmesine ve geliştirilmesine yönlendirirse milli sermaye aşınacağı yerde artar.<sup>210</sup>

Dış borçlanma açısından durum; dış borç alan ülkenin borçtan sağladığı hasıla artışı, ödediği servis masraflarından fazla olursa milli sermaye teşekkülü müsbet yönde etkilenir. Çünkü dış borç yolu ile ekonomiye daha fazla alet, teçhizat ve diğer üretim araçları sağlanarak sermayenin artırılması mümkün olacaktır.<sup>211</sup>

Az gelişmiş ülkelerde tasarrufun ve yatırımın artırılması gerektiğinden kamu borçları yatırımlara kullanıldığı ölçüde ekonomiye faydalı olacak; ekonomiye sağladığı verim alternatif maliyetinden büyük olduğu ölçüde milli gelirin artmasına yardım edecek,<sup>212</sup> bu da dolaylı olarak milli sermayeyi artıracaktır.

<sup>208</sup> Kamalak, s.60-61.

<sup>209</sup> Türk, **Kamu Maliyesi**, s.289.

<sup>210</sup> Kamalak, s.61; Türk, **Kamu Maliyesi**, s.290.

<sup>211</sup> Pirimoğlu, s.50.

<sup>212</sup> Arsan, "Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları", s.153.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE KAMU BORÇLARININ TAHLİLİ (1980-1994)

#### 4.1. İç Borçlar

İç borçlar öncede bahsedildiği gibi milli piyasadan alınan borçlardır. Bu bölümde iç borçların yıllar itibariyle gelişimini inceleyip çeşitli rasyoları kullanarak iç borçlanma verilerini muhtelif yönlerden analiz edeceğiz.

##### 4.1.1. Yıllar İtibariyle Konsolide Bütçe Gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri toplamı yıllar itibariyle önemli artışlar göstermiştir. 1980 yılında 912 milyar TL olan konsolide bütçe gelirleri toplamı 1981 yılında % 53 oranında bir artış kaydederek 1 trilyon 393 milyar TL olmuştur. 1983 yılında 1981 yılına oranla % 65 oranında bir artış gösteren toplam konsolide bütçe gelirleri 2 trilyon 301 milyar TL olarak gerçekleşmiş, 1985 yılında 1983 yılına oranla % 100'den fazla bir artış kaydeden konsolide bütçe gelirler toplamı 4 trilyon 613 milyar TL olmuş, 1988 yılında ise 1985 yılına oranla %281 oranında bir sıçrama yaparak 17 trilyon 587 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1989, 1990 ve 1991 yıllarında da aynı hızla büyüyen toplam konsolide bütçe gelirleri 1991'de 96 trilyon 747 milyar TL, 1992'de 174 trilyon 224 milyar TL, 1993'te 351 trilyon 392 milyar TL, 1994 yılında 753 trilyon 440 milyar TL olan konsolide bütçe gelirler toplamı 1995'te 1 katrilyon 404 trilyon 71 milyar TL düzeyine ulaşmıştır (Tablo 4.1).

Konsolide bütçe gelirleri içinde en önemli paya sahip olan dolaylı + dolaysız vergiler toplamı 1980 yılında 750 milyar TL iken, 1983'te 1 trilyon 935 milyar TL, 1986'da 5 trilyon 972 milyar TL, 1987'de 9 trilyon 51 milyar TL, 1988'de 14 trilyon 232 milyar TL, 1990'da 45 trilyon 399 milyar TL, 1992'de 141 trilyon 602 milyar TL 1994 yılında 588 trilyon 91 milyar TL ve 1995 yılında ise 1 katrilyon 85 trilyon 415 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler	Vergi Dışı Gelirler	Diğer Gelirler Hibet + Katma Bütçe	Dolaysız + Dolaylı Vergiler Toplamı	Konsolide Bütçe Gelirler Toplamı
1980	471	279	152	10	750	912
1981	768	423	143	59	1.191	1.393
1982	827	478	121	19	1.305	1.445
1983	1.149	786	317	49	1.935	2.301
1984	1.382	990	314	119	2.372	2.805
1985	1.826	2.004	483	300	3.830	4.613
1986	3.106	2.866	585	597	5.972	7.154
1987	4.492	4.559	828	565	9.051	10.444
1988	7.066	7.166	2.540	815	14.232	17.587
1989	13.645	11.905	4.545	1.274	25.550	31.369
1990	23.657	21.742	8.032	3.142	45.399	56.573
1991	41.094	37.549	8.723	9.381	78.643	96.747
1992	71.393	70.209	29.542	3.080	141.602	174.224
1993	128.324	135.949	82.165	4.954	264.273	351.392
1994	283.813	304.278	155.046	10.303	588.091	753.440
1995	441.745	643.670	289.365	29.291	1.085.415	1.404.071

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus vergi gelirleri içinde ilk yıllarda dolaysız vergilerin payı gözardı edilemeyecek bir üstünlükte iken son yıllarda bu durum tersine dönmüş toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergiler ön sıraya oturmuştur. 1980 yılında dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı 0.63; dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı 0.37 oranında iken, 1983 yılında bu oran dolaysız vergilerde %59, dolaylı vergilerde %41 olmuş, 1986 yılında dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı %52, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı % 48 olarak gerçekleşmiştir.

1987 ve 1988 yıllarında ise Dolaysız Vergiler / Toplam Vergi Gelirleri %49.6 oranında gerçekleşirken, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı %50.4 oranında gerçekleşerek bu yıllarda dolaysız vergiler nisbi üstünlüğünü dolaylı vergilere kaptırmıştır. Bu yıllardan sonra 1989, 1990, 1991 ve 1992 yıllarında çok yakın oranlarda birbirini izleyen dolaysız vergi ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine olan oranı 1993 ve 1994 yıllarında gene dolaylı vergilerin öne geçmesiyle sonuçlanmış 1993'te dolaysız vergiler %48.5, dolaylı vergiler %51.4 oranında gerçekleşirken 1994'te dolaysız vergiler %48.2 dolaylı vergiler %51.7 oranında gerçekleşmiştir. 1995 yılında dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı %46.6 olurken, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı %59.3 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 4.1).

Türkiye'de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin nisbi payının giderek azalıp buna karşılık dolaylı vergiler oranının yükselmesi, zaten bozuk olan gelir dağılımının iyice bozulacağı konusunda çok ciddi endişeler doğurmaktadır. Vergi kaçırma oranının GSMH'nin beşte biri civarında olduğu ülkemizde,<sup>213</sup> dolaysız vergilerin asgari %50'sinin ücretli kesimin ödediği<sup>214</sup> hususu gözönüne alınırsa durumun ciddiyeti çok daha iyi kavranabilir.

#### 4.1.2. Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri

Türkiye'de yıllar itibariyle vergi gelirlerinin konsolide bütçe gelirlerine oranı düşük düzeyde seyretmiştir. Bunun nedeni yukarıda da izah edildiği gibi Türkiye'de vergi kaçakçılığının çok önemli boyutlarda olmasıdır. 1980 yılında Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı %82 olurken, bu oran 1981'de %85, 1982'de %90 olarak gerçekleşmiştir. 1982 yılında vergi gelirlerinin konsolide bütçe gelirlerine

<sup>213</sup> Engin Öner, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Temel Sorunlar, İktisadi Etkileri ve Türkiye Değerlendirmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1-2, Yıl: 1993, s.148.

<sup>214</sup> Engin Öner, "Türkiye'de Vergi Yüku ve Gelir Dağılımındaki Adaletsizlikler", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1-2, Yıl: 1993, s.132.



oranının %90 olması sevindirici olmakla beraber sonraki yıllarda bu oranın hızla altına düşmeler kazanılan bu irtifanın çok sağlıklı olmadığını teyit eder niteliktedir. 1983 ve 1984 yıllarında %84 olan Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı; 1985 ve 1986 yıllarında %83 olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılında %86'ya yükselen bu oran müteakip yıllarda ortalama %80 civarında seyretmiş, 1993 yılında %75'e kadar inmiş, 1994 yılında ise %78 olarak gerçekleşen Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri Oranı, 1995 yılında %77 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.2).

**Tablo 4.2.** Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

Yıllar	Vergi Gelirleri (Milyar TL)	Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)	Vergi Gelirleri/Konsolide Bütçe Gelirleri Oran (%)
1980	750	912	82
1981	1.191	1.393	85
1982	1.305	1.445	90
1983	1.935	2.301	84
1984	2.372	2.805	84
1985	3.830	4.613	83
1986	5.972	7.154	83
1987	9.051	10.444	86
1988	14.232	17.587	80
1989	25.550	31.369	81
1990	45.399	56.573	80
1991	78.643	96.747	81
1992	141.602	174.224	81
1993	264.273	351.392	75
1994	588.091	753.440	78
1995	1.085.415	1.404.071	77

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.3. Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri

Bilindiği gibi genel olarak kamu gelirlerinin en büyük payını vergi gelirleri teşkil eder; diğer geri kalanı ise borçlanma yahut mülk ve teşebbüs gelirlerinden elde

edilen gelirlerdir.<sup>215</sup> Bir ülkede Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri rasyosunun yüksek çıkması müsbet telâkki edilirken bu oranın düşmesi ise devletin vergi toplama konusunda acziyetini gösterir.

Ülkemizde vergi gelirlerinin konsolide bütçe giderlerini karşılama oranı 1980 yılında %70, 1981'de %79, 1982'de ise %82 oranında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri rasyosundaki müsbet gelişmede vergi gelirlerindeki hızlı artışın önemli rolü olduğu gibi, konsolide bütçe giderlerindeki düşük artışında önemli bir payı olmuştur. Nitekim 1980-1982 yılları arasında vergi gelirleri %74 oranında artarken konsolide bütçe giderlerindeki artış oranı %48 oranında kalmıştır (Tablo 4.3). 1983 yılında %74 olan Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri rasyosu, 1984 yılında %63'e düşmüş, 1985, 1986 ve 1987 yıllarında ortalama %70 oranında seyretmiş, 1988 yılından itibaren ise düşme eğilimine girmiştir. 1988, 1989 ve 1990 yıllarında %66 olarak gerçekleşen Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri rasyosu, 1991 yılında %60, 1992'de %64, 1993'te %54, 1994 yılında %65, 1995 yılında ise %63 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.3).

Bu tablodan açıkça anlaşıldığı gibi ülke giderlerinin ancak %65'i devletin en sağlam gelir kaynağı olan vergi gelirleriyle karşılanmakta, geri kalanı %35'lik açık ise diğer gelir kaynaklarının yanı sıra borçlanma ve emisyon yoluyla kapatılmaktadır.

#### 4.1.4. Konsolide Bütçe Dengesi

Bilindiği gibi bir ekonomide kamu harcamaları ile vergilerin birbirine eşit olduğu durum denk bütçe olarak adlandırılırken, kamu harcamalarının vergilerle karşılanamayıp borçlanma ya da emisyonla karşılanması açık bütçe, toplanan vergilerin kamu harcamalarından fazla olması ise bütçe fazlası olarak adlandırılmaktadır.<sup>216</sup> Türkiye'de kamu bütçesi yıllardan beri açık vermektedir. 1980 yılında kamu bütçesi 167 milyar TL açık vermişken, 1981 yılında bu miktar 122 milyar TL'ye düşmüş, 1982 yılında ise 156 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında bütçe açığının bütçe gelirlerine oranı %18.3 olurken, bu oran 1981 yılında %8.8 ve 1982 yılında ise %10.8 olarak gerçekleşmiştir. 1981 yılında konsolide bütçe gelirlerinde 1980 yılına oranla %52.7 oranında bir artış olurken, aynı yılda konsolide bütçe giderinin bir önceki yıla göre artış oranı %40 olarak gerçekleşmiştir. 1982 yılında ise konsolide bütçe gelirinin

<sup>215</sup> Erginay, s.13.

<sup>216</sup> Batirel, Kamu Bütçesi, s.117.

Tablo 4.3. Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri

Yıllar	Vergi Gelirleri (Milyar TL)	Konsolide Bütçe Giderleri (Milyar TL)	Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri (%)
1980	750	1.079	70
1981	1.191	1.515	79
1982	1.305	1.601	82
1983	1.935	2.612	74
1984	2.372	3.784	63
1985	3.830	5.399	71
1986	5.972	8.560	70
1987	9.051	13.044	69
1988	14.232	21.447	66
1989	25.550	38.871	66
1990	45.399	68.527	66
1991	78.643	130.263	60
1992	141.602	221.658	64
1993	264.273	485.249	54
1994	588.091	899.375	65
1995	1.085.415	1.720.647	63

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

1980 yılına nisbetle artışı %58.4 olarak gerçekleşmiş, konsolide bütçe giderinin 1982 yılında 1980 yılına nisbetle artışı %48.3 olmuştur (Tablo 4.4).

1981 ve 1982 yıllarında Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosundaki bu olumlu gelişme tablodan da açıkça görüldüğü gibi bütçe gelirlerinin nisbeten hızlı artışından kaynaklandığı kadar, bütçe giderlerindeki düşüşünde önemli bir katkısı olmuştur.

Bütçe dengesinde 1981 ve 1982 yıllarında yakalanmış olan iyileşme ortamı maalesef 1983 yılından itibaren tekrar bozulmaya başlanmış, 1994 yılına kadar da Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu bir türlü 1981 ve 1982 yıllarındaki seviyeye çekilememiştir (Tablo 4.4). 1983 yılında bütçe dengesi 312 milyar TL açık verirken, 1984 yılında bütçe dengesi açığı 1983 yılına nisbetle %213 oranında artmış ve 979 milyar TL olmuş; Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu ise 1983 yılında %13.6 oranından 1984 yılında %35'e fırlamıştır. 1985 yılında bütçe dengesi 786 milyar TL olarak gerçekleşmiş, Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu 1984'teki % 35 oranından

%17'ye düşmüştür. 1986 yılında 1 trilyon 406 milyar TL olarak gerçekleşen bütçe açığı 1985 yılına oranla %78.8 oranında bir artış göstermiş, Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu ise % 19.7 olmuştur. 1987 yılında 2 trilyon 600 milyar TL, 1988 yılında 3 trilyon 860 milyar TL, 1989 yılında 7 trilyon 502 milyar TL, 1990 yılında ise 11 trilyon 954 milyar TL olarak gerçekleşen bütçe açığı 1990 yılında 1986 yılına oranla %750 oranında bir artış kaydetmiş, aynı yıllarda Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu ise ortalama %22.3 olarak gerçekleşmiştir. 1991 yılında yeniden anormal bir yükselişe geçen bütçe açığı 33 trilyon 516 milyar TL olmuş bu yılda Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu ise %34.6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.4).

**Tablo 4.4.** Konsolide Bütçe Dengesi (Cari Fiyatlarla) (Milyar TL)

Yıllar	Toplam Konsolide Bütçe Gelirleri	Toplam Konsolide Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi	Bütçe Açığı/Bütçe Gelirleri
1980	912	1.079	-167	18.3
1981	1.393	1.515	-122	8.8
1982	1.445	1.601	-156	10.8
1983	2.300	2.612	-312	13.6
1984	2.805	3.784	-979	35.0
1985	4.613	5.399	-786	17.0
1986	7.154	8.560	-1.406	19.7
1987	10.444	13.044	-2.600	24.9
1988	17.587	21.447	-3.860	21.9
1989	31.369	38.871	-7.502	23.9
1990	56.573	68.527	-11.954	21.1
1991	96.747	130.263	-33.516	34.6
1992	174.224	221.658	-47.434	27.2
1993	351.392	485.249	-133.857	38.0
1994	753.440	899.375	-145.935	19.3
1995	1.404.071	1.720.647	-316.577	22.5

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

1992 yılında 47 trilyon 434 milyar TL, 1993 yılında 133 trilyon 857 milyar olan bütçe açığı 1994 yılında 145 trilyon 935 milyar, 1995 yılında 316 trilyon 577 milyar TL olarak gerçekleşmiş, bu yıllar içinde Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu

ise 1992'de %27.2; 1993'te %38, 1994'te %19.3, 1995'te ise %22.5 olmuştur (Tablo 4.4).

Türkiye'de bütçe açıkları 1950'lerden sonra süreklilik kazanmaya başlamış, 1970'li yıllarda artmaya başlayan bütçe açıkları 1980'li yıllarda hızını artırmış ve 1990'lı yıllarda da bu hızından pek birşey kaybetmemiştir.<sup>217</sup> Çalışmamızda incelenen dönem içerisinde 1981 ve 1982 yıllarını dikkate almazsak Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri rasyosu ortalama %24.1 olarak gerçekleşmiştir.

#### 4.1.5. Yıllar İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla

Tablo 4.5 yıllar itibariyle gayri safi milli hasıla (GSMH) rakamlarını göstermektedir. Cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla yıllar itibariyle sürekli artmıştır. 1980 yılında 5 trilyon 303 milyar TL olan GSMH 1981 yılında 8 trilyon 23 milyar TL olarak %51.2'lik bir artış göstermiştir. 1982 yılında 10 trilyon 612 milyar TL olan cari fiyatlarla GSMH 1983 yılında 13 trilyon 933 milyar TL; 1984 yılında ise 22 trilyon 168 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1984 yılında GSMH 1981 yılına oranla %176 oranında bir artış kaydetmiştir. 1985 yılında 35 trilyon 350 milyar TL olan GSMH, 1986'da 51 trilyon 185 milyar TL; 1987 yılında ise 75 trilyon 19 milyar TL olmuştur. 1987 yılında GSMH'nın 1984 yılına oranla artışı %238'dir. 1988 yılında 129 trilyon 175 milyar TL olan GSMH, 1989 yılında 230 trilyon 370 milyar TL, 1990 yılında 397 trilyon 178 milyar TL olmuştur. 1991'de 634 trilyon 393 milyar olan GSMH, 1992 yılında katrilyonla telaffuz edilmeye başlanmış ve 1992 yılında 1 katrilyon 103 trilyon 605 milyar TL olmuş, 1993'te 1 katrilyon 997 trilyon 323 milyar TL olan GSMH, 1994 yılında 3 katrilyon 903 trilyon 301 milyar TL olarak gerçekleşmiş, 1995 yılında ise 7 katrilyon 644 trilyon 206 milyar TL olmuştur (Tablo 4.5).

Cari fiyatlarla GSMH'da görülen anormal değişimlerde şüphesiz en büyük pay yıllar itibariyle çok yüksek seyreden enflasyona aittir. 1980 yılında 5 trilyon 303 milyar TL olan GSMH'nın, 1995 yılında 7 katrilyon 644 trilyon 206 milyar TL olması Türkiye ekonomisi bakımından düşündürücü bir gelişmedir.

Cari fiyatlarla GSMH'yı gözlemledikten sonra şimdi sabit fiyatlarla GSMH'ya bir göz atalım. Sabit fiyatlarla GSMH 1980 yılında 50 trilyon 870 milyar TL olarak gerçekleşmiş, 1981 yılında 53 trilyon 317 milyar TL, 1982'de 54 trilyon 963 milyar TL, 1983'te ise 57 trilyon 279 milyar TL'ye ulaşmıştır. GSMH'nın 1983 yılında 1980 yılına oranla artış nisbeti %12.5'tir. 1984 yılında 61 trilyon 350 milyar TL, 1985'te

<sup>217</sup> T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler 1923-1992, Ankara, Haziran 1994, s.382, 383.

63 trilyon 989 milyar olan GSMH, 1986 yılında 68 trilyon 315 milyar TL, 1987 yılında ise 75 trilyon 19 milyar TL olmuştur. GSMH'nin 1987 yılında 1983 yılına göre artış oranı %30.9'dur. Görüldüğü gibi 1983-1987 yılları arasında sabit fiyatlarla GSMH'da fevkalade önemli bir artış meydana gelmiştir. 1988 yılında 76 trilyon 108 milyar TL olan sabit fiyatlarla GSMH, 1989 yılında 77 trilyon 347 milyar TL, 1990 yılında 84 trilyon 592 milyar TL, 1991 yılında ise 84 trilyon 892 milyar TL olmuştur. GSMH'nin 1991 yılında 1987 yılına oranla artışı %13.1 oranında gerçekleşmiştir. 1992 yılında 90 trilyon 344 milyar TL olan sabit fiyatlarla GSMH, 1993 yılında 97 trilyon 676 milyar TL olarak gerçekleşirken, 1994 yılında 91 trilyon 808 milyar TL'ye düşmüş, 1995 yılında ise 99 trilyon 150 milyar TL olmuştur (Tablo 4.5).

**Tablo 4.5.** Yıllar İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSMH* (Milyar TL)	Sabit Fiyatlarla GSMH** (Milyar TL)	Sabit Fiyatlı GSMH % Değişme	GSMH*** Deflatörü 1987 = 100	Enflasyon ****
1980	5.303	50.870	-2.8	10.42	107.2
1981	8.023	53.317	4.8	15.05	36.8
1982	10.612	54.963	3.1	19.31	27.0
1983	13.933	57.279	4.2	24.32	30.5
1984	22.168	61.350	7.1	36.13	50.3
1985	35.350	63.989	4.3	55.24	43.2
1986	51.185	68.315	6.8	74.92	29.6
1987	75.019	75.019	9.8	100.00	32.0
1988	129.175	76.108	1.5	169.73	68.3
1989	230.370	77.347	1.6	297.84	69.6
1990	397.178	84.592	9.4	469.52	61.5
1991	634.393	84.892	0.4	747.34	59.2
1992	1.103.605	90.344	6.4	1.221.82	61.4
1993	1.997.323	97.676	8.1	2.044.85	60.3
1994	3.903.301	91.808	-6.0	4.251.60	149.6
1995	7.644.206	99.150	7.9	7.709.73	64.9

\* Cari fiyatlarla yeni seri,

\*\* 1987 fiyatlarıyla

\*\*\* 1987 fiyatlarıyla. 1987 = 100, Deflatör = Nominal GSMH x 100 / Sabit GSMH

\*\*\*\* T.E.F. Endeksi artışı %

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

1980-1995 yılları arasında sabit fiyatlarla GSMH 1980 ve 1994 yılları hariç sürekli artış göstermiştir. 1980 yılında %2.8 oranında küçülme kaydeden sabit fiyatlı GSMH 1981 yılında %4.8 oranında büyümüştür.

1982 yılında %3.1 oranında büyüyen sabit fiyatlı GSMH, 1983'te %4.2, 1984'te %7.1, 1985'te %4.3 oranında bir büyüme kaydetmiştir. 1986 yılında %6.8 oranında büyüyen sabit fiyatlı GSMH 1987'de %9.8 oranında bir büyüme kaydederek incelenen yılların en yüksek büyüme oranını gerçekleştirmiştir. 1988'de %1.5, 1989'da %1.6, 1990'da %9.4 oranında büyüme kaydeden sabit fiyatlı GSMH, 1991'de %0.4, 1992'de %6.4, 1993 yılında %8.1 oranında büyüme kaydederken, 1994 yılında %6 oranında bir küçülme yaşamış, 1995 yılında ise %7.9'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir (Tablo 4.5). Sabit fiyatlı gayri safi milli hasıladaki yıllar itibariyle büyüme oranlarına baktığımızda 1981 ve 1987 yılları arasında oldukça önemli bir istikrar göze çarparken bu istikrarın 1988 yılından itibaren gözardı edilemeyecek bir şekilde bozulduğunu görmekteyiz. 1981-1987 yılları arasında sürekli büyüyen ve ortalama %5.7 oranında bir büyüme kaydeden sabit fiyatlı GSMH 1988 yılından itibaren bu trendi devam ettirememiş keskin düşüş ve kalkışlar gerçekleştirmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin 1988 yılından sonra tehlike sinyalleri vermeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Şurası bir gerçek ki, bir yıl %9.4 oranında bir büyüme kaydeden bir ekonominin büyüme hızının ertesi yıl %1'in altına düşmesi ve gene bir yıl %8.1 oranında büyüyen bir ekonominin ertesi yıl %6 oranında küçülmesi bu ekonominin sağlıklı dengeler içinde olmadığını işaretidir (Tablo 4.5).

Türkiye'de yıllar itibariyle enflasyon oranlarına baktığımızda fiyat yükselişlerinin bir türlü kontrol altına alınamadığı görülür. 1980 yılında %107.2 olan toptan eşya fiyat endeksi 1981 yılında %36.8 olmuş, 1982 yılında 1980-1994 yılları arasının en düşük enflasyon oranı olan %27 oranında gerçekleşmiştir. 1983 yılında %30.5 olan enflasyon 1984 yılında %50.3 olmuştur. 1985, 1986 ve 1987 yıllarında 1984 yılına göre nisbeten düşük düzeylerde seyreden enflasyon oranı 1988 yılında tekrar yükselişe geçerek %68.3 olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılında %69.6 olan enflasyon, 1990 yılında %61.5, 1991'de %59.2, 1992'de %61.4, 1993'te %60.3, 1994 yılında %149.6, 1995 yılında ise %64.9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.5).

Türkiye'de 1980-1995 yılları arasındaki enflasyon oranının ortalama %58.5 oranında olduğu gözlemlenmektedir. Enflasyon oranının makul bir seviyeye çekilememesi ekonomide kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemekte, kaynakların verimli alanlara yöneltilmeyip spekülasyon alanlarına akmasına neden olmakta, müteşebbislerin gelecek hakkında beklentilerinin kötümser olmasına sebep olmakta, kredi maliyetlerini

artırmakta, her geçen gün artan hayat pahalılığı fakir kitlelerin omuzlarına daha ağır yükler binmesine neden olmaktadır.

#### 4.1.6. Yıllar İtibariyle Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Kamu kesimi borçlanma gereği yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. 1984 yılında 1 trilyon 194 milyar TL olan kamu kesimi borçlanma gereği, 1985 ve 1986 yıllarında sırasıyla 1 trilyon 267 milyar TL ve 1 trilyon 866 milyar TL olarak gerçekleşmiş, 1987 yılında ise 1984 yılına oranla %282 oranında bir artış göstererek 4 trilyon 563 milyar TL olmuştur. 1988 yılında 6 trilyon 235 milyar TL olan kamu kesimi borçlanma gereği 1989 yılında ikiye katlanarak 12 trilyon 322 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1990 yılında 30 trilyon 241 milyar TL olan kamu kesimi borçlanma gereği 1991 yılında 65 trilyon 616 milyar TL, 1992 yılında ise 166 trilyon 493 milyar TL olmuştur. 1993 yılında 233 trilyon 971 milyar TL'ye ulaşan kamu kesimi borçlanma gereği 1994 yılında 300 trilyon 310 milyar TL olmuş, 1995 yılında ise 516 trilyon 822 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.6).

**Tablo 4.6. Yıllar İtibariyle Kamu Kesimi Borçlanma Gereği**

Yıllar	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Milyar TL)	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH (%)	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği İndeksi (%)
1984	1.194	5.3	100
1985	1.267	3.5	106.1
1986	1.866	3.6	156.3
1987	4.563	6.0	382.1
1988	6.235	4.8	522.1
1989	12.322	5.3	1.032.0
1990	30.241	7.6	2.532.7
1991	65.616	10.5	5.495.4
1992	166.493	15.1	13.944.1
1993	233.971	11.7	19.595.6
1994	300.310	7.7	25.151.6
1995	516.822	6.8	43.284.9

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.



Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı 1984 yılında %5.3 oranında iken, 1985 yılında %3.5, 1986 yılında %3.6 oranında bir gelişme kaydetmiştir. 1987 yılında %6 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı 1988 yılında %4.8'e düşmüş, 1989 yılında ise %5.3 oranında olmuştur. 1990 yılında %7.6, 1991'de %10.5 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı 1992 yılında %15.1 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. 1993 yılında %11.7 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı, 1994 yılında %7.7, 1995 yılında ise %6.8 oranında bir gerçekleşme kaydetmiştir (Tablo 4.6).

Kamu kesimi borçlanma gereğinin 1984-1995 yılları arasında anormal bir büyüme göstererek 1 trilyon 194 milyar TL'den, 516 trilyon 822 milyar TL'ye ulaşması, kamu kesimi borçlanma gereği rakamlarına birde reel fiyatlarla bakma merakımızı doğurmuş bu nedenle bu yıllar arasındaki reel kamu kesimi borçlanma değeri rakamları elde edilmiştir. Buna göre 1984 yılında 3.304 milyar TL olan reel kamu kesimi borçlanma gereği 1985 ve 1986 yıllarında reel olarak düşüş kaydetmiş sırasıyla 2.293 milyar TL ve 2.490 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılında önceki yıllara nazaran artış kaydeden kamu kesimi borçlanma gereği 4.563 milyar TL olmuş, 1988 yılında 1987 yılına oranla nisbeten düşüş kaydederek 3.673 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılında 4.137 milyar TL olan kamu kesimi borçlanma gereği 1990 yılında 6.440 milyar TL, 1991 yılında ise 8.780 milyar TL olmuştur. 1992 yılında 13.626 milyar TL'ye ulaşan kamu kesimi borçlanma gereği 1993 yılında 11.442 milyar, 1994 yılında 7.063 milyar TL, 1995 yılında ise 6.703 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.7).

Yıllar itibariyle reel kamu kesimi borçlanma gereği rakamlarının cari değerlere göre çok daha olumlu bir manzara sergilediği ortadadır. Reel kamu kesimi borçlanma gereği rakamlarının 1985 ve 1986 yıllarında reel olarak düşmesi, 1987, 1988 ve 1989 yıllarında istikrara yakın bir seyir izlemesi, 1992 yılıyla mukayese ettiğimizde reel kamu kesimi borçlanma gereği rakamının 1993, 1994 ve 1995 yıllarında düşme eğiliminde olması olumlu sayılabilecek gelişmelerdir.

Tablo 4.7. Yıllar İtibariyle Reel Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Yıllar	Nominal Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Milyar TL)	GSMH 1987 = 100* Deflatörü	Reel** Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
1984	1.194	36.13	3.304.7
1985	1.267	55.24	2.293.6
1986	1.866	74.92	2.490.6
1987	4.563	100.00	4.563.0
1988	6.235	169.73	3.673.4
1989	12.322	297.84	4.137.1
1990	30.241	469.52	6.440.8
1991	65.616	747.34	8.780.0
1992	166.493	1.221.82	13.626.6
1993	233.971	2.044.85	11.442.0
1994	300.310	4.251.60	7.063.4
1995	516.822	7.709.73	6.703.5

\* DİE İstatistik Göstergeleri

\*\* Tarafımızdan hesaplanmıştır

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.7. Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku

Bilindiği gibi iç borç stoku; Devlet Tahvili, Hazine Bonosu ve Merkez Bankası'ndan alınan kısa vadeli avans ile çeşitli kaynaklardan sağlanan veya kısa süreli borçların konsolidasyonu suretiyle oluşan konsolide borçlar toplamından meydana gelir.

Türkiye'de 1980 yılı baz alındığında yıllar itibariyle iç borç stoku sürekli artmıştır. 1980 yılında 721 milyar TL olan iç borç stoku 1981 yılında %37 oranında bir artış göstererek 991 milyar TL olmuş, 1982 yılında %35 oranında bir artışla 1 trilyon 341 milyar TL olan iç borç stoku, 1983 yılında % 136 oranında bir artışla 3 trilyon 174 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1984, 1985 ve 1986 yıllarında yıllık %50 dolayında artış gösteren iç borç stoku 1986 yılında 10 trilyon 515 milyar TL, 1987 yılında ise 17 trilyon 219 milyar TL olmuştur. 1988, 1989, 1990 ve 1991 yıllarında ortalama olarak yıllık %52 oranında bir artış kaydeden iç borç stoku 1992 yılında %107 oranında bir sıçrama yaparak 194 trilyon 237 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1993, 1994 ve 1995 yıllarında da hızlı yükselişini sürdüren iç borç stoku 1993 yılında %83

oranında artıp 357 trilyon 347 milyar olurken, 1994 yılında %123 oranında bir artış kaydederek 799 trilyon 309 milyar TL olmuş, 1995 yılında ise %56 oranında artarak 1 katrilyon 247 trilyon 987 milyar TL'ye ulaşmıştır (Tablo 4.8).

**Tablo 4.8.** Yıllar İtibariyle İç Borç Stoku (Milyar TL)

<u>Yıllar</u>	<u>İç Borçlar</u>	<u>Artış % (Bir önceki yıla göre)</u>	<u>İndeks</u>
1980	721	-	100
1981	991	37	137.4
1982	1.341	35	185.9
1983	3.174	136	440.2
1984	4.635	46	642.8
1985	6.973	50	967.1
1986	10.515	50	1.458.3
1987	17.219	63	2.388.2
1988	28.458	65	3.947.0
1989	42.012	47	5.826.9
1990	57.180	36	7.930.6
1991	93.642	63	12.987.7
1992	194.237	107	26.939.9
1993	357.347	83	49.562.6
1994	799.309	123	110.861.1
1995	1.247.987	56	173.091.1

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Türkiye'nin 1980 yılı baz alınıp iç borç stoku incelendiğinde iç borç stokunun yıllık ortalama artışının %62 oranında seyrettiği görülür. Yalnız bu artış oranı istikrarlı bir çizgide gitmeyip %35 ile %136 oranları arasında kararsız dalgalanmalar sergilemektedir.

Türkiye'de yıllar itibariyle iç borç stokunun incelenmesinde nominal değerlerin yanı sıra bir de reel değerlerle iç borç stokuna bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle gayri safi milli hasıla deflatörünü kullanarak reel iç borç rakamlarını elde ettik. 1980 yılı baz alındığında iç borç stoku 6.919 milyar TL olurken, 1981 yılında iç borç stokunda düşme gözlenmekte olup iç borç stokunun 6.584 milyar TL olduğu

görülmektedir (Tablo 4.9). 1982 yılında ise iç borç stoku 6.944 milyar TL'dir. 1980 ve 1982 yıllarında reel olarak iç borç stokundaki değişimin çok önemsiz miktarda olduğunu söyleyebiliriz. 1983 yılında reel iç borç stoku 1982 yılına göre %102 oranında bir yükselme katederek 14.050 milyar TL'ye yükselmiştir. 1984 ve 1985 yıllarında reel olarak düşüş kaydeden iç borç stoku 1986 yılında 1983 yılına oranla %7 oranında bir artış göstererek 15.034 milyar TL olmuştur. 1987 yılında 17.219 milyar TL olan reel iç borç stoku, 1988, 1989, 1990 ve 1991 yıllarında reel olarak düşüş kaydetmiş, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında reel olarak yükselişe geçen iç borç stoku 1995 yılında ise reel olarak düşüş yaşamıştır (Tablo 4.9).

**Tablo 4.9.** Yıllar İtibariyle Reel İç Borçlar (Milyar TL)

Yıllar	Nominal İç Borçlar	GSMH Deflatörü 1987 = 100	Reel İç Borç* (1987 Yılıyla)	Reel İç Borç Artışı (%)
1980	721	10.42	6.919.4	100.0
1981	991	15.05	6.584.7	95.1
1982	1.341	19.31	6.944.6	100.4
1983	3.174	24.32	14.050.0	188.6
1984	4.635	36.13	12.828.7	185.4
1985	6.973	55.24	12.623.0	182.4
1986	10.515	74.92	15.034.0	217.2
1987	17.219	100.00	17.219.0	248.9
1988	28.458	169.73	16.766.6	242.3
1989	42.012	297.84	14.105.6	203.9
1990	57.180	469.52	12.178.4	176.0
1991	93.642	747.34	12.530.0	181.0
1992	194.237	1.221.82	15.897.3	229.8
1993	357.347	2.044.85	17.475.4	252.6
1994	799.309	4.251.60	18.800.1	271.7
1995	1.247.987	7.709.73	16.187.1	233.9

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

\* Reel İç Borç = Nominal Borç x 100 / GSMH Deflatörü (Taraflımızdan hesaplanmıştır)

Yıllar itibariyle reel iç borçlarda meydana gelen gelişmeler reel iç borç indeksi de açıkça gözlenmektedir. 1980 yılı baz olarak alındığında 1981 yılı reel iç borç indeksi düşme eğilimi göstermekte, 1982 yılında da bu durum çok az bir yükselmeyle

devam etmektedir. 1983 yılında, reel iç borç indeksi, 1980 baz yılının 100 olarak kabul edilen temel rakamından 188'e fırlamaktadır. 1984 ve 1985 yıllarında da düşüş eğilimi gösteren indeks, 1986 yılından 1988 yılına kadar tekrar artış kaydetmekte, 1989, 1990 ve 1991 yıllarında tedrici olarak azalan reel iç borç indeksi, 1992-1994 yılları arasında yeniden yükselişe geçmekte, 1995 yılında ise reel iç borç indeksinde düşme görülmektedir (Tablo 4.9).

Yıllar itibariyle reel iç borç rakamları, nominal iç borç rakamlarından farklı olarak iç borçların sürekli artmadığını göstermiştir. Reel iç borç rakamlarının, nominal iç borç rakamlarına kıyasla daha sağlıklı bilgiler sunduğu en azından fiyat yükselmelerinin şişirdiği nominal rakamların aldatıcı görüntüsünden uzak kaldığı ortadadır. Bu nedenle sabit fiyatlarla GSMH artışı ile reel iç borç stokundaki artışı karşılaştırdığımızda; 1980 yılı baz olarak ele alınıp 1981 yılına baktığımızda sabit fiyatlarla GSMH %4.8 oranında artarken, reel iç borç stokunun 1981 yılında düştüğünü görürüz (Tablo 4.5, Tablo 4.9). 1983 yılında reel iç borç stokunda anormal bir büyüme yaşanmış olmasına rağmen, 1983 yılındaki reel gayri safi milli hasıladaki artış oranı sadece %4.2'dir. Yine 1984 ve 1985 yıllarında reel gayri safi milli hasıla %7.1 ve %4.3 oranında artış gösterirken bu yıllarda reel iç borç stoku düşme eğilimi göstermiştir.

1986 ve 1987 yıllarında %6.8 ve %9.8 oranında büyüme gösteren reel gayri safi milli hasılaya karşılık, reel iç borç stokunda bu yıllarda önemli artışlar katettiği görülmektedir. 1988 ve 1989 yıllarında sabit fiyatlı gayri safi milli hasıla %1.5 ve %1.6 gibi çok küçük oranlarda bir büyüme gerçekleştirirken bu yıllarda reel iç borç stokunda 1987 yılına göre reel olarak düşme göstermiştir.

1990 yılında %9.4 oranında büyüme gösteren reel GSMH 1991 yılında yok denecek kadar %0.4 oranında bir büyüme gerçekleştirmiş, bu yıllarda reel iç borç stoku ise reel olarak düşmeye devam etmiştir. 1992 ve 1993 yıllarında reel gayri safi milli hasıla artışı %6.4 ve %8.1 oranında gerçekleşirken bu yıllarda reel iç borç miktarında yükselmeye başlamış, belki en çarpıcı olanı 1994 yılında reel gayri safi milli hasılanın %6 oranında küçülmesine karşılık reel iç borç stoku önemli miktarda artmış, 1995 yılında reel GSMH %7.9 oranında büyürken reel iç borç stokunda düşme görülmektedir (Tablo 4.5, Tablo 4.9).

Yukarıdaki açıklamalarımızdan çıkan sonuç yıllar itibariyle reel gayri safi milli hasıla artış oranı ile reel iç borçlanma artış oranı arasında doğrudan veya direk bir ilişki kurmanın çok zor olduğu şeklindedir. Hatta bazı yıllar ilişki kurmanın tersine reel gayri safi milli hasıla önemli oranda artarken reel iç borç ya hiç değişmeyip ya da çok az değişiklik gösterdiği veya reel iç borç çok hızlı bir yükseliş kaydederken reel gayri safi milli hasılanın önemli oranda düştüğü şeklindedir.

#### 4.1.8. İç Borç Stokunun Dağılımı

İç borç stokunun; Devlet Tahvili, Hazine Bonosu, T.C. Merkez Bankası Kısa Vadeli Avansı ile muhtelif kaynaklardan sağlanan yahut kısa süreli borçların konsolidasyonu suretiyle oluşan konsolide borçlar toplamından meydana geldiğini yukarıda söylemiştik.

1980 yılı baz alındığında iç borç stoku bileşenlerinin içinde en önemli payın %46.7 ile konsolide borçlar olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu dönemde kısa vadeli avans %27 ile ikinci sırayı almakta, tahvil %19.5 ile üçüncü, hazine bonoları ise %6.8'lik bir oranla toplam iç borç stoku içinde en düşük payı kapmaktadır. Devlet tahvillerinin toplam iç borca oranı 1988 yılına kadar ortalama 14.7'lik bir oranda seyrederken, 1989 yılında bu oran %26'ya, 1990'da %32.9'a, 1991'de %26.4'e, 1992'de %44.5'e, 1993'te %53.3 gibi bir orana yükselmiştir. 1994 yılında devlet tahvillerinin toplam iç borç stokuna oranı %30 olurken, 1995 yılında bu oranın %40.2 olduğu görülmektedir.

Hazine Bonosu'nun toplam iç borca oranı 1980-1990 yılları arasında ortalama %8.1'lik bir oranda gezerken, 1991 yılında bu oran değişmeye başlamış Bono / Toplam İç Borç 1991 yılında %19.5, 1992'de %21.8, 1993'te %18, 1994 yılında %38.1, 1995 yılında ise %49 olmuştur (Tablo 4.10).

Kısa vadeli avansın toplam iç borç stoku içindeki payı 1980, 1981 ve 1982 yıllarında ortalama %23.4 gibi yüksek bir oran arzederken, 1983 yılından itibaren bu oran %10'lara düşmeye başlamış, 1983 yılından 1988 yılına kadar ortalama %9.8 olurken, kısa vadeli avansın toplam iç borca oranı 1989 ve 1990 yıllarında %6.1 ve %5 gibi o zamana kadar görülmedik bir seviyeye düşmüş, 1991 yılında tekrar %10'ların üstüne çıkmaya başlamış, 1991 yılında %14.1, 1992 yılında %16, 1993'te %19.7, 1994'te %15.3 ve 1995'de %10.7 olmuştur (Tablo 4.10).

Konsolide borçların toplam iç borçlara oranı 1980 ve 1990 yılları arasında en büyük değeri teşkil ederken, 1991 yılından itibaren maalesef durum değişmeye başlamış konsolide borçların toplam iç borç stoku içindeki payı önemsiz denebilecek bir düzeye inmiş, 1995 yılında ise bu oran sıfır olmuştur.

Konsolide Borç / Toplam İç Borç Stoku 1980-1990 yılları arasında ortalama %61.7 gibi yüksek bir değer oluştururken, 1991 yılında bu oran %39.6'ya, 1992'de %17.8'e, 1993'te %8.9'a inmiş, 1994 yılında %16.7 olan bu oranın 1995 yılında sıfırlanması iç borçlanmanın ne kadar başarılı bir şekilde yapıлып yönetildiğini göstermesi bakımından çok ciddi bir manzara sergilemektedir (Tablo 4.10).

Tablo 4.10. İç Borç Stokunun Dağılımı (Milyar TL)

Yıllar	Tahvil	Tah./T.İ.B. (%)	Bono	Bono / T.İ.B. (%)	Avans	Av. / T.İ.B. (%)	Konsolide Borç	K.B. / T.İ.B. (%)	Toplam İç Borç
1980	141	19.5	49	6.8	195	27.0	336	46.7	721
1981	160	16.1	88	8.9	234	23.6	509	51.4	991
1982	186	13.9	153	11.4	266	19.8	736	54.9	1.341
1983	360	11.3	56	1.8	339	10.7	2.418	76.2	3.173
1984	531	11.5	340	7.3	528	11.4	3.235	69.8	4.634
1985	1.032	14.8	490	7.0	794	11.4	4.656	66.8	6.972
1986	1.512	14.4	822	7.8	1.051	10.0	7.129	67.8	10.514
1987	2.407	14.0	1.923	11.2	1.406	8.2	11.481	66.7	17.218
1988	4.881	17.2	2.542	8.9	2.081	7.3	18.954	66.6	28.458
1989	10.863	26.0	3.537	8.4	2.539	6.1	24.995	59.6	41.934
1990	18.801	32.9	5.469	9.6	2.870	5.0	30.040	52.5	57.180
1991	24.679	26.4	18.258	19.5	13.589	14.1	37.117	39.6	93.642
1992	86.388	44.5	42.247	21.8	31.000	16.0	34.602	17.8	194.237
1993	190.505	53.3	64.488	18.0	70.421	19.7	31.933	8.9	357.347
1994	239.385	30.0	304.230	38.1	122.278	15.3	133.417	16.7	799.309
1995*	502.587	40.2	611.644	49.0	133.736	10.7	0	0	1.247.987

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

\* Ocak - Kasım.

Toplam iç borç stoku içinde T.C. Merkez Bankası'ndan kullanılan avansların payı; 1980 yılında %27 iken bu payın sürekli gerileyip 1990 yılında %5'e düşmesinin nedeni sağlıklı, kararlı ve ilkel bir maliye politikası değil, Merkez Bankası'ndan alınan avansların zamanında ödenmeyip hesabın konsolide borçlar içine kaydırılmasıdır.<sup>218</sup> Bu şekilde toplam iç borç stoku içinde konsolide borç payı yükselirken kısa süreli kullanımları ifade eden avansların payı gerilemekte bu da para otoritesinin borçlanmada uzun süreli kaynaklara başvurduğu izlenimini uyandırmaktadır. Böyle olmasına rağmen toplam iç borç stoku içinde konsolide borç ve Merkez Bankası avanslarının düşme kaydedip tahvil ve bonoların özellikle de devlet tahvilinin yükselişe geçmesi, devletin Merkez Bankası avanslarının enflasyonist etkisinden korkarak bilinçli bir şekilde devlet tahvili satmaya yöneldiğini göstermektedir. Halbuki bu kadar kısa vadeli, yüksek faizli devlet tahvili en az Merkez Bankası kaynaklarına baş vurma kadar ve hatta ondan daha fazla ekonomi için enflasyonist tazyik oluşturmaktadır. Devlet piyasadan borçlanabilmek için en azından cari faiz haddini ödemeye razı olması gerekir. Türkiye'de son yıllarda çok yüksek oranlarda seyreden enflasyon nedeniyle cari faiz oranları da çok yüksek düzeyde seyretmekte devletin sattığı her değerli kâğıt, devlet tahvili veya hazine bonusu çok yakın bir gelecekte devleti korkunç bir faiz külfeti içine sokmakta bu da halk tabiriyle astarı yüzünden pahalı olan bir finansman şekline dönüşmektedir.

#### 4.1.9. Kısa Vadeli Avans / Gayri Safi Milli Hasıla

Kısa Vadeli Avans / GSMH oranı 1980 ve 1990 yılları arasında ortalama %5.08 olurken, bu oran 1991 yılında %8.2, 1992'de %11.1, 1993'te %12.1, 1994'de %8.3 ve 1995'te %1.3 olmuştur (Tablo 4.11). Önce de belirtildiği gibi 1211 sayılı yasanın 50. maddesi gereği Merkez Bankası, miktarı cari yıl bütçe ödeneklerinin %15'ini aşmamak üzere hazineye kısa vadeli hesap açmak zorundaydı. Merkez Bankası'nın bu avans karşılığı hesabın borç bakiyesini geçmemek üzere emisyon yapması ve bu limiti sonuna kadar kullanması, Merkez Bankası Kanunu'nda bu avansların ne zaman kapatılacağı belirtilmediği için geçici bütçe açıklarının karşılanması için kullanılması gereken bu yol devamlı ve ek bir gelir kaynağı olarak kullanılmış ve geri ödenmemiş,<sup>219</sup> kamu açıklarının önemli boyutlara varması Merkez Bankası kaynakları üzerinde baskı oluşturmuş, bu baskının kademeli olarak ortadan kaldırılması için 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun Hazine'ye kısa vadeli avans

<sup>218</sup> Erol, s.114.

<sup>219</sup> Avşar, s.50.



hesabını düzenleyen 50. maddesi 21 Nisan 1994 gün ve 3985 sayılı kanun ile değiştirilmiştir.<sup>220</sup>

**Tablo 4.11.** Kısa Vadeli Avans / GSMH (Milyar TL)

Yıllar	Kısa Vadeli Avans	GSMH*	Kısa Vadeli Avans / GSMH (%)
1980	271	5.303	5.1
1981	499	8.023	6.2
1982	532	10.612	5.0
1983	661	13.933	4.7
1984	925	22.168	4.2
1985	1.429	35.350	4.0
1986	3.065	51.185	6.0
1987	4.358	75.019	5.9
1988	6.942	129.175	5.4
1989	11.087	230.370	4.8
1990	18.101	397.178	4.6
1991	52.243	634.393	8.2
1992	122.632	1.103.605	11.1
1993	242.498	1.997.323	12.1
1994	325.328	3.903.301	8.3
1995	83.395	7.644.206	1.0

\*Yeni seri

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Yapılan değişiklik ile, daha önce genel bütçe ödenekleri toplamının %15'i olarak belirlenen avans hesabı üst limiti, bir önceki mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının 1995 yılı için %12, 1996 yılı için %10, 1997 yılı için %6, 1998 yılı ve bunu izleyen yıllar için %3'ü olarak belirlenmiştir.<sup>221</sup>

1980 ve 1990 yılları arasında Kısa Vadeli Avans / GSMH oranı yüksek fakat nisbeten düzenli bir seyir izlemiştir. 1990 yılında bu oran %4.6 iken 1991 yılında iki katına yani %8.2'ye çıkmış sonraki yıllarda da bu yüksek seviyeden inmemiştir (Tablo 4.11). Kısa Vadeli Avans / GSMH oranının çok yüksek seviyelere çıkması ve son yıllarda bu yüksek seviyeden inme eğilimi göstermeyip yüksek seviyede karar kılması,

<sup>220</sup> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1994, s.67.

<sup>221</sup> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1994, s.67.

Hazine M. Bankası ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesini gündeme getirmiş, yukarıda da belirtildiği gibi 21 Nisan 1994 tarihli 3985 sayılı kanunun çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. 1995 yılı kısa vadeli avans kullanımı ve GSMH'ya oranına baktığımızda bu kanunun çok kısa vadede olsa etkisini gösterdiği görülmektedir (Tablo 4.11).

#### 4.1.10. İç Borç Stokunun Dağılımı / Gayri Safi Milli Hasıla

Türkiye'de yıllar itibariyle iç borç stoku değişim arzederken bu değişim iç borç stokunun dağılımına da yansımış, hem iç borç stokunun bileşenlerinde hem de bileşenlerin GSMH'ya oranlarında önemli değişimler meydana gelmiştir (Tablo 4.12).

Tahvil / GSMH oranı 1980 yılında %2.6, 1981 yılında %1.9, 1982'de %1.7, 1983, 1984, 1985 ve 1986 yıllarında %2.5 ile %2.9 oranları arasında seyrederken 1987 yılında %3.2, 1988 yılında ise %3.7'ye çıkmıştır. 1989 ve 1990 yıllarında %4.7 olan Tahvil / GSMH oranı 1991 yılında %3.8'e gerilemiş, 1992 yılında %7.8, 1993 yılında %9.5, 1994 yılında %6.1 ve 1995 yılında %6.5 olmuştur (Tablo 4.12).

Tahvil / GSMH oranı 1987 yılına kadar önemli ölçüde düzenli bir değişim arzederken 1987 yılında önceki yıllara göre sivri bir yükselişe geçmiş bu yükseliş 1995 yılına kadar sürekli artarak devam etmiştir.

Bono / GSMH oranı 1980-1986 yılları arasında %1 ile %2 arasında seyrederken, 1987 yılında %2.5'e çıkmış, 1988 yılında %1.9, 1989 yılında %1.5, 1990 yılında %1.3 olmuştur. Son beş yılda 1991 ve 1995 yılları arasında şiddetle artma eğilimi gösteren Bono / GSMH oranı 1994 yılında %7.7 ve 1995'te %8.0 olmuştur.

Avans / GSMH oranı genelde istikrarlı seyir izlemekte olup son yıllarda artma eğilimi göstermiş; konsolide borçların gayri safi milli hasılaya olan oranı 1980, 1981, 1982 yıllarında %6 olarak gerçekleşirken, 1983-1989 yılları arasında bu oran %17 ile %10'lar arasında seyretmiş, 1990 yılından itibaren Konsolide Borç / GSMH oranı şiddetle irtifa kaybetmeye başlamış %1.5'e kadar düşmüş, 1994'te %3.4 olan bu oran 1995 yılında ise %0 olmuştur.

Toplam iç borç stokunun GSMH'ya oranı 1980 yılında %13.5, 1981'de %12.3, 1982'de %12.6'dır. 1983 yılında %22.7 gibi çok yüksek bir orana fırlayan İç Borç Stoku / GSMH oranı, 1984 ve 1988 yıllarında ortalama %21.2 oranında seyretmiş, 1989 yılından itibaren bu düzeyden inmeye başlamıştır. 1994 yılında %20.4 olan Toplam İç Borç/GSMH oranı 1995'te %16.3 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokunun GSMH'ya oranının %20'lerde dolaştığı, konsolide borçların toplam iç borç stokuna ve GSMH'ya olan oranının giderek önemsiz bir hal alıp sıfırlandığı ülkemizde borçlanmanın bugünkü haliyle çok düşündürücü bir manzara sergilediğini söyleyebiliriz.

Tablo 4.12. İç Borç Stokunun Dağılımı / GSMH (Milyar TL)

Yıllar	Tahvil	Bono	Avans	Konso. Borç	Top. İç Borç	GSMH	Tahvil / GSMH (%)	Bono / GSMH (%)	Avans / GSMH (%)	Kon. Bütçe / GSMH (%)	T.İ.B. / GSMH (%)
1980	141	49	195	336	721	5.303	2.6	0.9	3.6	6.3	13.5
1981	160	88	234	509	991	8.023	1.9	1.0	2.9	6.3	12.3
1982	186	153	266	736	1.341	10.612	1.7	1.4	2.5	6.9	12.6
1983	360	56	339	2.418	3.173	13.933	2.5	0.4	2.4	17.3	22.7
1984	531	340	528	3.235	4.634	22.168	2.3	1.5	2.3	14.5	20.9
1985	1.032	490	794	4.656	6.972	35.350	2.9	1.3	2.2	13.1	19.7
1986	1.512	822	1.051	7.129	10.514	51.185	2.9	1.6	2.0	13.9	20.5
1987	2.407	1.923	1.406	11.481	17.218	75.019	3.2	2.5	1.8	15.3	22.9
1988	4.881	2.542	2.081	18.954	28.458	129.175	3.7	1.9	1.6	14.6	22.0
1989	10.863	3.537	2.539	24.995	41.934	230.370	4.7	1.5	1.1	10.8	18.2
1990	18.801	5.469	2.870	30.040	57.180	397.178	4.7	1.3	0.7	7.5	14.3
1991	24.679	18.258	13.589	37.117	93.642	634.393	3.8	2.8	2.1	5.8	14.7
1992	86.388	42.247	31.000	34.602	194.237	1.103.605	7.8	3.8	2.8	3.1	17.6
1993	190.505	64.488	70.421	31.933	357.347	1.997.323	9.5	3.2	3.5	1.5	17.8
1994	239.385	304.230	122.278	133.417	799.309	3.903.301	6.1	7.7	3.1	3.4	20.4
1995	502.587	611.664	133.736	0	1.247.987	7.644.206	6.5	8.0	1.7	0	16.3

64

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.11. Vadeleri Açısından İç Borçlardaki Değişmeler

Vadeleri açısından iç borçlar kısa ve uzun vadeli olmak üzere ikiye ayrılır. Kısa vadeli iç borçlar toplamına; Devlet Tahvili, Hazine Bonosu ve Kısa Vadeli Avans girerken, uzun vadeli (konsolide) iç borç kapsamına kur farkları ile diğer uzun süreli borç belgeleri dahil edilmektedir.

Kısa vadeli iç borçlar 1980-1995 yılları arasındaki dönemde çok hızlı artış göstermiş 1980 yılında 385 milyar TL olan kısa vadeli iç borç miktarı 1995 yılında 1 katrilyon 247 trilyon 987 milyar TL'ye çıkmıştır (Tablo 4.13). 1980 yılı baz alındığında, kısa vadeli borç endeksi çok hızlı ve sürekli değişim göstermiş, 1995 yılı itibariyle başlangıçta 100 olan değer 324.152.4'e çıkmıştır (Tablo 4.13).

**Tablo 4.13.** Kısa Vadeli İç Borçlar (Milyar TL)

<u>Yıllar</u>	<u>Kısa Vadeli İç Borçlar</u>	<u>İndeks (İç borçlar artışı)</u>
1980	385	100
1981	482	125.1
1982	605	157.1
1983	755	196.1
1984	1.399	363.3
1985	2.316	601.5
1986	3.385	879.2
1987	5.736	1.489.8
1988	9.504	2.468.5
1989	16.939	4.399.7
1990	27.140	7.049.3
1991	56.256	14.611.9
1992	159.635	41.463
1993	325.414	84.523.1
1994	665.893	172.959.2
1995	1.247.987	324.152.4

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Toplam iç borç stoğu içinde kısa vadeli borçların payı 1980 yılında %53.3 iken, 1981 yılında %48.7 ve 1982 yılında %45.1'e gerilemiştir. 1983 yılında, kısa vadeli iç borcun toplam iç borçlara oranı, 1980-1995 döneminin en düşük seviyesine %23.8'e inmiştir (Tablo 4.15). 1984 yılından sonra toplam iç borçlar içinde kısa vadeli borçların oranı tekrar yükselmeye başlamış 1984-1989 yılları arasında %30 ile %40 arasında seyreden bu oran 1990 yılında %47.4'e, 1991 yılında %60.3'e, 1992'de %82.1'e, 1993'te %91'e, 1994 yılında %83.3'e, 1995 yılında %100'e çıkmıştır (Tablo 4.15).

**Tablo 4.14.** Uzun Vadeli İç Borçlardaki Değişmeler (Milyar TL)

<u>Yıllar</u>	<u>Uzun Vadeli İç Borçlar</u>	<u>Uzun Vadeli İç Borç İndeksi</u>
1980	336	100
1981	509	151.4
1982	736	219.0
1983	2.418	719.6
1984	3.235	962.7
1985	4.656	1.385.7
1986	7.129	2.121.7
1987	11.481	3.416.9
1988	18.954	5.641.0
1989	24.995	7.438.9
1990	30.040	8.940.4
1991	37.117	11.046.7
1992	34.602	10.298.2
1993	31.933	9.503.8
1994	133.417	39.707.4
1995	0	0

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Uzun vadeli iç borçlar, kısa vadeli iç borçlar kadar olmasa bile, 1980-1994 dönemi boyunca sürekli değişim ve gelişim göstermiş 1980 yılında 336 milyar TL olan uzun vadeli iç borç toplamı 1994 yılında 133 trilyon 417 milyar TL'ye yükselmiş, 1995 yılında ise 0 TL olmuştur (Tablo 4.14). 1980 yılı baz alındığında başlangıçta 100 olan uzun vadeli borç endeksi 1994 yılında 39.707 değerine ulaşmıştır (Tablo 4.14).

Tablo 4.15. İç Borç Stokunun Vade Yapısı (Milyar TL)

Yıllar	Kısa Vad. İç Borçlar	Uz. Vad. İç Borçlar	Toplam İç Borçlar	Kısa Vad. Borç. / Top. İç Borç.(%)	Uz. Vad. Borç. / Top. İç Borç.(%)
1980	385	336	721	53.3	46.7
1981	482	509	991	48.7	51.3
1982	605	736	1.341	45.1	54.9
1983	755	2.418	3.173	23.8	76.2
1984	1.399	3.235	4.634	30.1	69.9
1985	2.316	4.656	6.972	33.2	66.8
1986	3.385	7.129	10.514	32.1	67.9
1987	5.736	11.481	17.218	33.3	66.7
1988	9.504	18.954	28.458	33.3	66.7
1989	16.939	24.995	41.934	40.3	59.7
1990	27.140	30.040	57.180	47.4	52.6
1991	56.525	37.117	93.642	60.3	39.7
1992	159.635	34.602	194.237	82.1	17.9
1993	325.414	31.933	357.347	91.0	9.0
1994	665.893	133.417	799.309	83.3	16.7
1995	1.247.987	0	1.247.987	100	0

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Uzun vadeli iç borçların toplam iç borca oranı 1980 yılında %46.7 iken, 1981 yılında %51.3, 1982'de %54.9, 1983 yılında %76.2'ye kadar yükselmiştir (Tablo 4.15). 1983-1988 yılları arasında nisbeten istikrarlı bir değişim arzeden Uzun Vadeli Borç / Toplam İç Borç oranı 1989 yılından başlayıp 1994 yılına kadar sürekli ani düşüşlerin yaşandığı bir seyir izlemiştir. 1989 yılında %59.7 olan Uzun Vadeli Borç / Toplam İç Borç oranı, 1990 yılında %52.6, 1991'de %39.7, 1992'de %17.9, 1993'te %9, 1994 yılında %16.7, 1995'te ise %0 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.15).

Devlet borçlanma belgelerinin türü itibarıyla iç borçlanmanın vade yapısına bakıldığında; 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 9 ay vadeli hazine bonusu tamamının, iç borçlar içindeki payının; 1986'da %58.5, 1987'de %65.9, 1988'de %57.3, 1989'da %45.7, 1990'da %40.4, 1991'de %74.9, 1992'de %69.9, 1993'te %71.5 ve 1994'te %96.7 olduğu görülmektedir (Tablo 4.16).

Tablo 4.16. İç Borçlanmanın Vade Yapısı (Milyar TL)

Vade	1986		1987		1988		1989	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
1 Yıl	960	31.4	1.256	20.9	2.176	24.4	3.691	22.1
1.5 Yıl	0	0.0	255	4.2	461	5.2	0	0.0
2 Yıl	24	0.8	226	3.8	309	3.5	3.122	18.7
3 Yıl	265	8.7	240	4.0	406	4.5	1.797	10.8
4.5.6 Yıl	0	0.0	0	0.0	347	3.9	206	1.2
Diğer	20	0.7	69	1.2	117	1.3	245	1.5
Tahvil Toplam	1.269	41.5	2.045	34.1	3.816	42.7	9.061	54.3
1 Ay	-	-	-	-	-	-	683	4.1
3 Ay	715	23.4	1.662	27.7	1.658	18.6	2.325	13.9
6 Ay	930	30.4	1.158	19.3	1.789	20.0	2.291	13.7
9 Ay	143	4.7	1.134	18.9	1.668	18.7	2.336	14.0
Bono Toplam	1.788	58.5	3.955	65.9	5.115	57.3	7.634	45.7
Genel Toplam	3.057	100.0	6.000	100.0	8.931	100.0	16.695	100.0

Tablo 4.16. Devamı (Milyar TL)

Vade	1990		1991		1992		1993		1995	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
1 Yıl	2.861	13.7	8.351	18.2	28.680	26.4	62.899	26.7	15.648	2.4
1.5 Yıl	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
2 Yıl	4.734	22.6	1.469	3.2	1.924	1.8	187	0.1	0	0.0
3 Yıl	2.902	13.9	1.090	2.4	1.167	1.1	155	0.0	0	0.0
4-5 Yıl	1.695	8.1	37	0.1	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Halka S. 1 Yıl	0	0.0	0	0.0	87	0.1	0	0.0	347	0.0
Diğer	266	-1.3	564	1.2	876	0.8	1.619	0.7	5.113	0.8
Tahvil Toplam	12.458	59.6	11.511	25.1	32.734	30.1	64.820	27.5	21.107	3.3
1 Ay	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	38.222	0.0
3 Ay	2.843	13.6	17.096	37.3	47.823	44.0	46.433	19.7	329.809	50.9
6 Ay	3.183	15.2	10.453	22.8	14.660	13.5	54.197	23.0	83.658	12.9
9 Ay	2.417	11.6	6.247	13.6	9.053	8.3	25.099	10.6	21.304	3.3
Özel Bono 4 Ay	0	0.0	240	0.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Özel Bono 6 Ay	0	0.0	240	0.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Halka S. 3 Ay	0	0.0	0	0.0	3.914	3.6	10.377	4.4	124.007	0.0
Halka S. 6 Ay	0	0.0	0	0.0	477	0.4	32.568	13.8	10.370	0.0
Bono Toplam	84.43	40.4	34.276	74.9	75.927	69.9	171.151	71.5	626.760	96.7
Genel Toplam	20.901	100.0	45.787	100.0	108.661	100.0	235.971	100.0	647.868	100.0

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.



İç borçlanmada kullanılan devlet tahvilleri; 1 yıl, 1.5 yıl, 2 yıl, 3 yıl, 4 yıl, 5 yıl, 6 yıl ve daha uzun süreli vade yapısına sahip olabilir. Devlet tahvillerinin iç borçlanma içindeki payı; 1986'da %41.5, 1987'de %34.1, 1988'de %42.7, 1989'da %54.3, 1990'da %59.6, 1991'de %25.1, 1992'de %30.1, 1993'te %27.5 ve 1994 yılında %3.3 olduğu görülmektedir (Tablo 4.16).

Hazine bonolarının vade yapısı incelendiğinde 1986 yılında %23.4'ü üç ay, %30.4'ü altı ay, %4.7'sinin dokuz ay vadeli olduğu görülmektedir. 1987 yılında dokuz ay vadeli hazine bonolarının oranı %18.9'a çıkmış, 1988 yılında da hemen hemen bu oran aynı kalmış, 1989 yılında dokuz ay vadeli hazine bonusu oranı %14'e, 1990 yılında ise %11.6'ya düşmüştür. 1991 yılındaki hazine bonolarının vade yapısı incelendiğinde %37.3'ü üç ay, %22.8'i 6 ay, %13.6'sının dokuz ay vadeli, geri kalan %1.2'lik oranın ise halka satılan özel bonolardan oluştuğu görülmektedir (Tablo 4.16).

1994 yılındaki hazine bonolarının vade yapısı incelendiğinde ise %50.9 üç ay, %12.9 altı ay ve %3.3'ünün ise dokuz ay vadeli olduğu görülmektedir (Tablo 4.16).

1986 yılında bir yıl vadeli devlet tahvilleri %31.4'lük bir paya sahipken bu oran; 1990 yılında %13.7 ve 1994 yılında ise %2.4'e düşmüştür (Tablo 4.16).

Üç yıl vadeli devlet tahvillerinin oranı 1986 yılında %8.7, 1987 yılında %4, 1989 yılında %10.8, 1990 yılında %13.9, 1991 yılında %2.4, 1992 yılında %1.1, 1993 ve 1994 yıllarında bu oran; %0.0'dır (Tablo 4.16).

Dört, beş, altı yıl vadeye sahip devlet tahvillerinin devlet tahvilleri içindeki payı 1986 ve 1987 yıllarında %0.0, 1988 yılında %3.9, 1989 yılında %1.2, 1990 yılında %8.1, 1991'de %0.1, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında ise %0.0'dır (Tablo 4.16).

Yıllar itibariyle iç borç stokunun vade yapısının incelenmesi, kısa vadeli borçlarla uzun vadeli borçların toplam iç borca oranının 1980'li yılların başında nisbeten dengeli bir durumda giderken, hatta 1981-1990 yılları arasında durum uzun vadeli borç lehine bir özellik gösterirken, 1991 yılından itibaren üstünlüğün çok önemli bir oranda kısa vadeli borçlara geçtiğini göstermektedir (Tablo 4.15). İç borç stokunun vade yapısının kısa vadeli borçlar yönünde ağırlık kazanması ve devlet borçlanma belgelerinin türü itibariyle iç borçlanma belgelerinin gerek hazine bonusu gerekse devlet tahvillerinin vade yapılarının sürekli kısalması devletin borçlanma konusunda çok ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldığının işaretini vermektedir.

#### 4.1.12. İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı

Devlet borçlanma belgelerinin türü itibariyle iç borç stokunun alıcılara göre dağılımı; bankalar, kamu sektörü, özel sektör ve tasarruf sahipleri arasında değişmektedir.

1987 yılında toplam iç borç stoku içinde hazine bonosu toplamı 1.923 milyar TL olurken, bunun 1.638 milyar TL'si %85.1 bankalara, 160 milyar TL'si %8.3 kamu sektörüne, 124 milyar TL'si %6.5 özel sektöre, 2 milyar TL'sinin ise %0.1 tasarruf sahiplerine ait olduğu görülmektedir (Tablo 4.17).

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımında bankaların hazine bonosundan aldığı pay 1988'de %93.5, 1989'da %89.2, 1990'da %94.4, 1991'de %91.2, 1992'de %84.6, 1993'te %64.9 ve 1994 yılında ise %75.4 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.17).

Tasarruf sahiplerinin hazine bonosundan aldığı pay ise 1987'de %0.1, 1988, 1989, 1990 ve 1991 yıllarında %0.0, 1992'de %8.0, 1993'te %31.4 ve 1994'te %14.6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.17).

Kamu sektörünün hazine bonosundan aldığı pay 1987'de %8.3, 1988'de %3.7, 1989'da %6.7, 1990'da %3.9, 1991'de %4.1, 1992'de %0.7, 1993'te %1.2 ve 1994 yılında ise %3.7 olarak gerçekleşirken; özel sektörün aldığı pay ise 1987'de %6.5, 1988'de %2.9, 1989'da %4.1, 1990'da %1.7, 1991'de %4.7, 1992'de %6.6, 1993'te %2.5 ve 1994 yılında ise %6.4 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.17).

1987 yılında toplam iç borç stoku içindeki devlet tahvili toplam miktarı 2.407 milyar TL olmuş bunun 1.979 milyar TL'si %82.2 bankalara, 326 milyar TL'si %13.5 kamu sektörüne, 71 milyar TL'si %2.9 özel sektöre, 31 milyar TL'si %1.3 tasarruf sahiplerine ait olarak gerçekleşmiştir.

İç borç stoku içinde bankaların devlet tahvilinden aldığı pay 1988 yılında %90.4, 1989 yılında %91.8, 1990 yılında %85.4, 1991 yılında %85.1, 1992 yılında %70, 1993 yılında %66.1 ve 1994 yılında ise %67.4 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.17).

Tasarruf sahiplerinin devlet tahvilinden aldığı payın; 1987 yılında %1.3, 1988'de %0.6, 1989'da %0.2, 1990 yılında %0.1, 1991'de %0.0, 1992'de %0.1, 1993'te %0.0 ve 1994'te %0.1 olduğu görülmektedir.

Kamu sektörünün devlet tahvilinden aldığı pay 1987'de %13.5, 1988'de %6.7, 1989'da %5.6, 1990'da %13.8, 1991'de %13.9, 1992'de %28.8, 1993'te %31.5 ve 1994'te %31.7 olurken özel sektörün devlet tahvilinden aldığı payın 1987'de %2.9, 1988 ve 1989'da %2.3, 1990'da %0.7, 1991'de %1.0, 1992'de %1.1, 1993'te %2.5 ve 1994'te ise %0.8 olduğu görülmektedir (Tablo 4.17).

Tablo 4.17. İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı (Milyar TL)

	1987	%	1988	%	1989	%	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
<b>Bono</b>																
Bankalar	1.638	85.1	2.376	93.5	3.156	89.2	5.164	94.4	16.660	91.2	35.755	84.6	41.872	64.9	234.285	75.4
Kamu Sektörü	160	8.3	93	3.7	237	6.7	213	3.9	742	4.1	297	0.7	753	1.2	11.369	3.7
Özel Sektör	124	6.5	73	2.9	145	4.1	91	1.7	856	4.7	2.803	6.6	1.639	2.5	19.816	6.4
Tasarruf Sahibi	2	0.1	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	3.391	8.0	20.224	31.4	45.327	14.6
TOPLAM	1.923	100.0	2.542	100.0	3.537	100.0	5.469	100.0	18.258	100.0	42.247	100.0	64.488	100.0	310.797	100.0
<b>Tahvil</b>																
Bankalar	1.979	82.2	4.412	90.4	9.977	91.8	16.058	85.4	23.419	85.1	60.450	70.0	125.850	66.1	156.916	67.4
Kamu Sektörü	326	13.5	329	6.7	612	5.6	2.589	13.8	3.831	13.9	24.890	28.8	59.938	31.5	73.713	31.7
Özel Sektör	71	2.9	112	2.3	249	2.3	130	0.7	276	1.0	959	1.1	4.716	2.5	1.849	0.8
Tasarruf Sahibi	31	1.3	28	0.6		0.2	25	0.1	5	0.0	90	0.1	2	0.0	348	0.1
TOPLAM	2.407	100.0	4.880	100.0	10.863	100.0	18.801	100.0	27.531	100.0	86.388	100.0	190.505	100.0	232.825	100.0

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

Devlet borçlanma belgelerinin türü itibariyle iç borç stokunun alıcılara göre dağılımında bankaların hazine bonosundan aldığı pay 1987-1994 yılları arasında ortalama %84.7, kamu sektörünün ortalama %4.03, özel sektörün ortalama %4.4 ve tasarruf sahiplerinin ortalama %6.7'dir. Tasarruf sahiplerinin hazine bonosundan aldıkları payın 1987 yılında %0.1, 1988 ve 1991 yılları arasında %0.0 olması çok trajedik bir durumu ifade ederken bu oranın 1992 yılında %8.0, 1993'te %31.4, 1994'te %14.6 olması nisbeten sevindirici bir durum olarak yorumlanabilir.

Bankaların devlet tahvilinden aldıkları pay 1987-1994 yılları arasında ortalama %79.8 olurken, kamu sektörünün ortalama %18.1, özel sektörün ortalama %1.7 ve tasarruf sahiplerinin ortalama %0.3'tür. İç borç stokunun alıcılara göre dağılımında 1987-1994 yılları arasında devlet tahvillerinin ortalama %97.9'unu bankalar ve kamu sektörünün alıp, geri kalan %1.7'sinin özel sektör, %0.3'ünün tasarruf sahibi fertler tarafından paylaşılması acıklı olmanın ötesinde gülünçtür. Çünkü günümüzde devlet iktisadi amaçla da olsa mali amaçla da borçlansa sonuçta bir takım kaynakları özel sektörden alıp kamu sektörüne aktararak hem özel sektörün kullanacağı kaynakları daraltmakta hem de kısa vadeli yüksek faizli borçlanma vasıtasıyla gelir dağılımını gün geçtikçe kötüleştirmektedir.

#### 4.1.13. İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları ve Gayri Safi Milli Hasıla

İç borçlara ödenen faiz tutarları yıllar itibariyle büyük artış göstermiş 1980 yılında 21.4 milyar TL olan faiz miktarı 1981 yılında %90'dan fazla artarak 41 milyar TL olmuştur. 1982 yılında 34 milyar TL olan faiz miktarı, 1983 yılında %242 oranında artış kaydederek 116.4 milyar TL olmuş, 1984 yılında ise 156.1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1985 yılında 258.2 milyar TL olan iç borç faizi miktarı toplamı, 1986'da 716.5 milyar TL, 1987'de 1.674 milyar TL, 1988'de 2.487 milyar TL, 1989'da 4.803.4 milyar TL ve 1990 yılında 10.031.9 milyar TL olmuştur. 1991 yılında 16 trilyon 914 milyar olan toplam faiz ödemeleri, 1992 yılında 34 trilyon 86 milyar TL, 1993 yılında 84 trilyon 825 milyar TL, 1994 yılında 231 trilyon 35 milyar TL ve 1995 yılında 381 trilyon 739 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.18).

1980 yılı baz alındığında 100 olan iç borç faiz indeksi, 1995 yılında 1.783.827.1 olmuştur (Tablo 4.18). İndeksten de açıkça görüldüğü gibi iç borçlara ödenen faiz miktarında 1980 yılında 21.4 milyar TL ile başlanıp 1995 yılında 381 trilyon 739 milyar TL'ye ulaşması borç maliyetinin ne duruma geldiğini göstermesi açısından ibretle izlenmesi gereken bir durumdur.

İç borçlara ödenen faiz tutarlarında 1980 yılında devlet tahviline ödenen faiz miktarı %84.1'lik oranla birinci sırada yer alırken, bunu %9'luk oranla hazine bonosuna ödenen faiz takip etmekte, son olarak %6.5 oranla avanslara ödenen faiz gelmekte, konsolide borçlara ödenen faiz ise %0.0 oranında olmaktadır (Tablo 4.18).

**Tablo 4.18.** Yıllar İtibariyle İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları (Milyar TL)

Yıllar	Tahvile Öd. Faiz	Bonoya Öd. Faiz	Avans. Öd. Faiz	Konsolide Borç. Öd. Faiz	Ödenen Toplam Faiz	İndeks
1980	18	2	1	0	21	100
1981	33	6	2	0	41	191
1982	23	8	2	1	34	158
1983	49	27	3	37	116	543
1984	111	41	4	0	156	729
1985	168	82	7	0	258	1.206
1986	398	246	10	61	716	3.348
1987	805	490	50	328	1.674	7.826
1988	1.271	1.142	72	0	2.487	11.622
1989	3.090	1.612	101	0	4.803	22.445
1990	6.301	1.745	114	1.875	10.031	46.878
1991	10.221	4.952	266	1.474	16.914	79.037
1992	15.897	15.033	1.214	1.942	34.086	159.280
1993	42.319	41.612	894	0	84.825	396.378
1994	112.467	114.017	4.551	0	231.035	1.079.602
1995	87.564	290.058	4.117	0	381.739	1.783.827

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

İç borçlara ödenen faiz tutarlarının toplamı içerisinde devlet tahviline ödenen faiz izleyen yıllarda da üstün konumunu sürdürürken, hazine bonosuna ödenen faiz izleyen yıllarda da ikinci sırayı işgal etmekte, üçüncü sırayı ise bazen konsolide borç faizleri, bazen de avanslara ödenen faizler almaktadır (Tablo 4.18).

İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları / GSMH rasyosu 1980-1985 yılları arasında %1'in altında seyrederken 1986 yılında %1.3 olmuş bu yıldan sonra da yükselmeye devam etmiştir. 1987 yılında %2.2 olan İç Borç Faizi / GSMH rasyosu, 1988 yılında

%1.9, 1989 yılında %2, 1990 yılında ise %2.5 olmuştur. 1991 yılından itibaren çok hızlı yükselmeye başlayan İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları / GSMH rasyosu 1991'de %2.6, 1992'de %3, 1993'te %4.2, 1994 yılında %5.9 ve 1995 yılında ise %4.9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.19).

**Tablo 4.19.** İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarları / GSMH (Milyar TL)

<b>Yıllar</b>	<b>Ödenen Faiz</b>	<b>GSMH</b>	<b>Ödenen Faiz / GSMH (%)</b>
1980	21	5.303	0.4
1981	41	8.023	0.5
1982	34	10.612	0.3
1983	116	13.933	0.8
1984	156	22.168	0.7
1985	258	35.350	0.7
1986	716	51.185	1.3
1987	1.674	75.019	2.2
1988	2.487	129.175	1.9
1989	4.803	230.370	2.0
1990	10.031	397.178	2.5
1991	16.914	634.393	2.6
1992	34.086	1.103.605	3.0
1993	84.825	1.997.324	4.2
1994	231.035	3.903.301	5.9
1995	381.739	7.644.206	4.9

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.14 Yıllar İtibariyle İç Borç Servisi

1980 yılı baz olarak alındığında yıllar itibariyle iç borç servisi sürekli yükselmiş 1980 yılında 216 milyar TL olan iç borç servisi 1981 yılında %203 oranında bir artış gösterip 655 milyar TL olmuş, 1982 yılında 761 milyar TL olan iç borç servisi 1983 yılında 1980 yılına oranla %742 oranında bir artış kaydederek 1 trilyon 819 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1984 ve 1985 yıllarında 1983 yılına oranla azalma gösteren iç borç servisi 1986 yılında yeniden hızla yükselişe geçerek 3 trilyon 18 milyar TL, 1987

yılında 6 trilyon 275 milyar TL, 1988 yılında 8 trilyon 367 milyar TL, 1989 yılında ise 15 trilyon 445 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında 24 trilyon 679 milyar TL olan iç borç servisi, 1991'de 50 trilyon 298 milyar TL, 1992'de 116 trilyon 201 milyar TL; 1993'te 501 trilyon 952 milyar TL, 1994 yılında 1 katrilyon 92 trilyon 621 milyar TL ve 1995 yılında 1 katrilyon 182 trilyon 75 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1984 ve 1985 yıllarındaki düşmeler hesaba katılmazsa iç borç servisinin her yıl ortalama %115.75 oranında arttığı görülmektedir (Tablo 4.20).

1980 yılında iç borç servisi tutarının %90'ını anapara ve %10'unu faiz ödemeleri oluştururken, 1985 yılında %82 anapara ve %18 faiz ödemeleri olarak gerçekleşmiş, 1990'da %59 anapara, %41 faiz ödemeleri olarak gerçekleşirken, 1994 yılında %79 anapara, %21 faiz ödemeleri ve 1995 yılında %75 anapara %24.4 faiz ödemeleri olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.20).

**Tablo 4.20. İç Borç Servisi (Milyar TL)**

<b>Yıllar</b>	<b>Anapara</b>	<b>Faiz</b>	<b>İç Borç Servisi</b>
1980	195	21	216
1981	614	41	655
1982	727	34	761
1983	1.703	116	1.819
1984	977	156	1.133
1985	1.158	247	1.405
1986	2.301	717	3.018
1987	4.600	1.675	6.275
1988	5.880	2.487	8.367
1989	10.640	4.805	15.445
1990	14.648	10.031	24.679
1991	33.384	16.914	50.298
1992	82.114	34.087	116.201
1993	417.127	84.825	501.952
1994	861.586	231.035	1.092.621
1995	1.182.075	381.739	1.563.814

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.15. İç Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla

İç borç servisi; iç borç anapara taksidi ile iç borç faiz ödemesi toplamından meydana gelir. Devlet borçlarının vadesi dolduğunda anapara ve faizlerinin geri ödemesi, ayrıca ara dönemlerde faiz ödemelerinde düzenli olarak ödemesi gerekir. Borçların anapara ve faiz ödemeleri genelde vergi gelirlerinden yapılmakta olup verginin kaynağını ise GSMH oluşturmaktadır. Bu yüzden devlet borçlanmasında GSMH'nin ne kadarının borç (anapara + faiz) ödemelerinde kullanılacağına bilinmesinin önemi artmakta bu bilgiyi ise bize İç Borç Servisi / GSMH rasyosu vermektedir.<sup>222</sup>

İç Borç Servisi / GSMH rasyosu 1980 yılında %4 olarak gerçekleşirken, 1981 yılında bu oran %100'den biraz fazla artarak %8.1 olmuştur. 1982 yılında %7.1 olan İç Borç Servisi / GSMH rasyosu, 1983 yılında %13 oranında gerçekleşmiştir. 1984-1991 yılları arasında ortalama %6.2 oranında gerçekleşen İç Borç Servisi / GSMH rasyosu 1992 yılında %10.5 olmuş, 1993 yılında %25.1'e çıkan bu oran 1994 yılında %27.9'luk bir seviyeye ulaşmıştır (Tablo 4.21). 1995 yılında İç Borç Servisi / GSMH oranının %20.4'e düşmesinde cari değerlerle GSMH'nin, iç borç servisine oranla çok daha yüksek bir oranda artık kaydetmesi etkili olmuştur.

İç borç servisinin 1980-1992 yılları arasında GSMH'dan %7.1'lik bir pay alırken bu payın 1993 yılında %25.1, 1994 yılında yaklaşık %30, 1995'te %20.4 olması Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu çok çarpıcı bir şekilde gözönüne sermektedir.

#### 4.1.16. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri

İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri rasyosu devletin iç borç ödeme gücünü gösterir. Bu oranın düşük olması iç borç ödemelerinin kolaylıkla yapıldığına işaret ederken yüksek çıkması devletin iç borç ödemelerinde zorlandığının bir göstergesi olarak kabul edilir.

1980 yılında iç borç servisinin konsolide bütçe gelirlerine oranı %24 iken, bu oran 1981 yılında %47 olmuş, 1982 yılında ise iç borç servisi konsolide bütçe gelirlerinin %53'ünü almıştır. 1983 yılında %79 gibi yüksek bir seviyeye çıkan İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı 1984-1991 yılları arasında ortalama %45.6 oranında gerçekleşmiş, 1992 yılında %67 olan İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı, 1993 yılında %142, 1994 yılında %145, 1995'te ise %111 olarak ger-

<sup>222</sup> Yaşa, s.184.



**Tablo 4.21. İç Borç Servisi / GSMH (Milyar TL)**

<b>Yıllar</b>	<b>İç Borç Servisi</b>	<b>G.S.M.H</b>	<b>İç Borç Servisi / GSMH(%)</b>
1980	216	5.303	4.0
1981	655	8.023	8.1
1982	761	10.612	7.1
1983	1.819	13.933	13.0
1984	1.133	22.168	5.1
1985	1.405	35.350	3.9
1986	3.018	51.185	5.8
1987	6.275	75.019	8.3
1988	8.367	129.175	6.4
1989	15.445	230.370	6.7
1990	24.679	397.178	6.2
1991	50.298	634.393	7.9
1992	116.201	1.103.605	10.5
1993	501.952	1.997.324	25.1
1994	1.092.621	3.903.301	27.9
1995	1.563.814	7.644.206	20.4

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

çekleşmiştir. Bir başka ifadeyle anlatmak gerekirse bugün iç borç servisi miktarı konsolide bütçe gelirlerinin yaklaşık birbuçuk katına ulaşmıştır. 1994 yılında içborç servisi 1 katrilyon 92 trilyon 621 milyar TL olurken, konsolide bütçe gelirleri sadece 753 trilyon 440 milyar TL olmuş, 1995 yılında iç borç servisi 1 katrilyon 563 trilyon 814 milyar TL olurken, konsolide bütçe gelirleri 1 katrilyon 404 trilyon 71 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.22).

#### **4.1.17. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri**

İç borçlar bütçeden ödeneceği için, iç borç anapara ve faiz ödemelerinden meydana gelen iç borç servisi ile konsolide bütçe giderlerinin karşılaştırılması, bu giderlerin ne oranda borç ödemesi dışındaki hizmetlere ayrılacağını göstermesi yönünden önem taşımaktadır.

Tablo 4.22. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

Yıllar	İç Borç Servisi	Konsolide Bütçe Gelirleri	İç Borç Servisi/Konsolide Bütçe Gelirleri (%)
1980	216	912	24
1981	655	1.393	47
1982	761	1.445	53
1983	1.819	2.300	79
1984	1.133	2.805	40
1985	1.405	4.613	30
1986	3.018	7.154	42
1987	6.275	10.444	60
1988	8.367	17.587	48
1989	15.445	31.369	49
1990	24.679	56.573	44
1991	50.298	96.747	52
1992	116.201	174.224	67
1993	501.952	351.392	1.42
1994	1.092.621	753.440	1.45
1995	1.563.814	1.404.071	1.11

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

İç borç servisinin konsolide bütçe giderlerine oranı 1980 yılında %20 olurken, 1981 yılında bu oran %43 olarak gerçekleşmiş, 1982 yılında %48 olan İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı, 1983 yılında %70 gibi yüksek bir değere ulaşmıştır (Tablo 4.23).

1984-1991 yılları arasında ortalama olarak %36.6 oranında gerçekleştiren İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri oranı, 1992 yılında %52 olarak gerçekleşmiş, 1993 yılında %103'e, 1994 yılında %121'e ve ulaşmış, 1995 yılında ise %91 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.23). Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse bugün konsolide bütçe giderlerinin %121'lik bir kısmı iç borç servisine ayrılmaktadır.

**Tablo 4.23. İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri (Milyar TL)**

<b>Yıllar</b>	<b>İç Borç Servisi</b>	<b>Konsolide Bütçe Giderleri</b>	<b>İç Borç Servisi / Konsolide Bütçe Giderleri (%)</b>
1980	216	1.079	20
1981	655	1.515	43
1982	761	1.601	48
1983	1.819	2.612	70
1984	1.133	3.784	30
1985	1.405	5.399	26
1986	3.018	8.560	35
1987	6.275	13.044	48
1988	8.367	21.447	39
1989	15.445	38.871	40
1990	24.679	68.527	36
1991	50.298	130.263	39
1992	116.201	221.658	52
1993	501.952	485.249	103
1994	1.092.621	899.375	121
1995	1.563.814	1.720.647	91

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.18. İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri

İç borç anapara ve faiz ödemeleri sonunda vergi gelirleri ile karşılanacağı için, vergi gelirlerinin ne kadarının iç borç servisine gittiğini gösteren İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri rasyosu bu bakımdan son derece önemlidir. Bu oranın yüksek çıkması devletin ödeme sorunlarıyla karşılaşabileceğini göstermesi ve diğer kamu hizmetlerine ayrılacak gelir payının düşüklüğünü göstermesi bakımlarından olumsuzluk olarak kabul edilirken, İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri rasyosunun düşük çıkması ise hem devletin ödeme kolaylığı ve rahatlığı içinde olması açısından hem de vergi gelirlerinin diğer kamu hizmetlerine ayrılabilirliği imkânları açısından son derece olumlu bir durum olarak kabul edilir.

İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri rasyosu baz olarak alınan 1980 yılı ve 1995 yılları arasında genelde çok yüksek oranlarda olmuştur. 1980 yılındaki %29'luk oran

ve 1985 yılındaki %37 olarak gerçekleşen değer dışında diğer yıllarda İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri rasyosu ortalama %63 oranında bir gerçekleşme göstermiştir. 1993 ve 1994 yıllarında ise İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri rasyosunun sırayla %190 ve %186 gibi telaffuz edilmesi bile güç rakamlarda gerçekleştiğini görmekteyiz (Tablo 4.24). 1995 yılında İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri oranının %144'e düşmesi hem bu oranın nesbete düşmesi, hem de gelirlerinin artması bakımından olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

**Tablo 4.24. İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri (Milyar TL)**

<b>Yıllar</b>	<b>İç Borç Servisi</b>	<b>Vergi Gelirleri</b>	<b>İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri (%)</b>
1980	216	750	29
1981	655	1.191	55
1982	761	1.305	58
1983	1.819	1.935	94
1984	1.133	2.372	48
1985	1.405	3.830	37
1986	3.018	5.972	51
1987	6.275	9.051	69
1988	8.367	14.232	59
1989	15.445	25.550	60
1990	24.679	45.399	54
1991	50.298	78.643	64
1992	116.201	141.602	82
1993	501.952	264.273	190
1994	1.092.621	588.091	186
1995	1.563.814	1.085.415	144

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### **4.1.19. İç Borç Servisi / Nüfus Sayısı**

İç borç servisinin nüfus sayısına bölünmesi kişi başına borç yükünü göstermesi açısından önem taşır. Kişi başına düşen borç servisi; Türkiye nüfusu hızla büyüyen bir

ülke olmasına rağmen, nüfus artış hızından daha hızlı artmakta bu da kişi başına borç yükünün her geçen gün daha ağır hale gelmesine neden olmaktadır.

1980 yılında 4 bin TL olan kişi başına düşen borç servisi, 1981 yılında %250 oranında artarak 14 bin TL olmuştur. 1982 yılında 16 bin TL olan kişi başına düşen borç servisi, 1983 yılında 38 bin TL olmuş, 1984 ve 1985 yıllarında düşüş kaydederek sırayla 23 bin TL ve 28 bin TL olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılında tekrar hızla yükselişe geçen kişi başına düşen borç servisi miktarı 1986 yılında 58 bin TL, 1987'de 119 bin TL, 1988'de 155 bin TL, 1989'da 281 bin TL ve 1990'da 439 bin TL olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılından sonra katlanarak büyümeye devam eden kişi başına düşen borç servisi miktarı 1991'de 877 bin TL, 1992'de 1 milyon 989 bin TL, 1993'te 8 milyon 437 bin TL, 1994'te 18 milyon 37 bin TL ve 1995'te 25 milyon 368 bin TL olmuştur (Tablo 4.25).

**Tablo 4.25. İç Borç Servisi / Nüfus Sayısı (000)**

Yıllar	İç Borç Servisi (Milyar TL)	Nüfus Sayısı (000)	İç Borç Servisi / Nüfus Sayısı (000 TL)	İndeks
1980	216	44.438	4	100
1981	655	45.540	14	350
1982	761	46.688	16	400
1983	1.819	47.864	38	950
1984	1.133	49.070	23	575
1985	1.405	50.306	28	700
1986	3.018	51.433	58	1.450
1987	6.275	52.561	119	2.975
1988	8.367	53.715	155	3.875
1989	15.445	54.893	281	7.025
1990	24.679	56.203	439	10.975
1991	50.298	57.305	877	21.925
1992	116.201	58.401	1.989	49.725
1993	501.952	59.491	8.437	210.925
1994	1.092.621	60.576	18.037	450.925
1995	1.563.814	61.644	25.368	634.200

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.20. İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri

Bilindiği gibi borçlanma bir karşılık veya menfaat ile sağlanır. Bu karşılık veya menfaatin adı faizdir. Devlet faiz giderlerini karşılamak için toplumun tüm kesimlerinden gelir elde eder. Devletin en büyük gelir kaynağı ise vergilerdir. Devlete vergiyi kazancı oranında toplumun tüm kesimleri öderken, devlete borcu sadece varlıklı olanlar verir. Dolayısıyla faiz giderleri toplumun tümünden elde edilmiş vergilerin bir bölümünün varlıklı kesimlere transferinden başka birşey değildir. Bu bakımdan, faiz giderleri borç yükü ve gelir dağılımı dengesizlikleri konusunda değerlendirmeler yapmamıza yardımcı olur.

Tablo 4.26. İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri

Yıllar	İç Borç Faiz Giderleri (Milyar TL)	Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)	İç Borç Faiz Gid./Kon. Bütçe Gelirleri (%)
1980	21	912	2.3
1981	41	1.393	2.9
1982	34	1.445	2.3
1983	116	2.300	5.0
1984	156	2.805	5.5
1985	258	4.613	5.5
1986	717	7.154	10.0
1987	1.674	10.444	16.0
1988	3.159	17.587	17.9
1989	5.614	31.369	17.8
1990	10.031	56.573	17.7
1991	16.941	96.747	17.5
1992	30.545	174.224	17.5
1993	92.518	351.392	26.3
1994	233.167	753.440	30.9
1995	381.739	1.404.071	27.0

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

İç borç faiz giderlerinin konsolide bütçe gelirlerine oranı 1980-1982 yıllarında sırayla %2.3, %2.9 ve %2.3 gibi bir değer alırken, 1983 yılından itibaren bu oran

yükselmeye başlamıştır. 1983 ve 1985 yıllarında %5'le %5.5 arasında seyreden İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri rasyosu 1986 yılında %10'a çıkmış, 1987 yılında %16 ve 1988-1992 yılları arasında %17 ile %18 arasında gerçekleşmiştir. 1993 yılında %26.3'e çıkan İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Gelirleri rasyosu 1994 yılında %30.9 ve 1995 yılında ise %27 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.26).

#### 4.1.21. İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri

İç borç faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı 1980-1982 yıllarında ortalama %2.9 gibi nisbeten düşük bir oranda iken, 1983 yılından itibaren bu oran yükselmeye başlamış 1983-1985 yılları arasında ortalama %6.3 oranında seyretmiştir. 1986 yılında tekrar ikiye katlanan İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri oranı %12 olmuş, 1987 yılında ise %18.4 olarak gerçekleşmişken 1988 yılından itibaren %20'nin üzerine çıkan İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri oranı 1993 yılında %35, 1994 yılında %39.6, 1995 yılında ise %35.1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.27).

Tablo 4.27. İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri

Yıllar	İç Borç Faiz Giderleri (Milyar TL)	Vergi Gelirleri (Milyar TL)	İç Borç Faiz Giderleri / Vergi Gelirleri (%)
1980	21	750	2.8
1981	41	1.191	3.4
1982	34	1.305	2.6
1983	116	1.935	5.9
1984	156	2.372	6.5
1985	258	3.830	6.7
1986	717	5.972	12.0
1987	1.674	9.051	18.4
1988	3.159	14.232	22.1
1989	5.614	25.550	21.9
1990	10.031	45.399	22.0
1991	16.941	78.643	21.5
1992	30.545	141.602	21.5
1993	92.518	264.273	35.0
1994	233.167	588.091	39.6
1995	381.739	1.085.415	35.1

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.22. İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri

İç borç faiz giderlerinin konsolide bütçe giderlerine oranı 1980 yılında %1.9, 1981'de %2.7 ve 1982 yılında %2.1'dir. 1983-1985 yılları arasında %4 ile %5 arasında seyreden bu oran 1986 yılında %8.3, 1987'de %12.8 olmuştur. 1988-1992 yılları arasında ortalama %14 civarında seyreden İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri rasyosu, 1993 yılında %19'a çıkmış, 1994 yılında %25.9, 1995 yılında ise %22.1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.28).

**Tablo 4.28.** İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri

Yıllar	İç Borç Faiz Giderleri (Milyar TL)	Konsolide Bütçe Giderleri (Milyar TL) (Milyar TL)	İç Borç Faiz Giderleri / Konsolide Bütçe Giderleri (%)
1980	21	1.079	1.9
1981	41	1.515	2.7
1982	34	1.601	2.1
1983	116	2.612	4.4
1984	156	3.784	4.1
1985	258	5.399	4.7
1986	717	8.560	8.3
1987	1.674	13.044	12.8
1988	3.159	21.447	14.7
1989	5.614	38.871	14.4
1990	10.031	68.527	14.6
1991	16.941	130.263	13.0
1992	30.545	221.658	13.7
1993	92.518	485.249	19.0
1994	233.167	899.375	25.9
1995	381.739	1.720.647	22.1

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.



#### 4.1.23. İç Borç Faiz Giderleri / Nüfus Sayısı

İç borç faiz giderlerinin nüfus sayısına bölünmesiyle kişi başına düşen faiz gideri yükünü elde etmiş oluruz. Yıllar itibariyle kişi başına düşen faiz giderleri sürekli gelişme göstermiş 1980 yılında 473 TL olan ferdi faiz gideri, 1981 yılında 900 TL'ye ulaşmış, 1982 yılında ise 728 TL olmuştur. 1983-1985 yıllarında nisbeten makul artışlar kaydeden kişi başına düşen faiz giderleri 1986 yılından itibaren hızla yükselmeye başlamış 1986 yılında 13.940 TL olan kişi başına faiz gideri, 1987'de 31.848 TL, 1988'de 58.810 TL, 1989'da 102.271 TL ve 1990'da 178.478 TL olmuştur. 1991 yılında 295.628 TL olan kişi başına düşen faiz giderleri 1992'de 523.021 TL, 1993'te 1.155.159 TL, 1994'te 3.849.164 TL, 1995 yılında ise 6.192.638 TL olmuştur (Tablo 4.29). Bilhassa 1990 yılından sonra anormal artış gösteren kişi başına faiz giderlerinde yüksek derecede borçlanmanın yanı sıra yüksek faizli borçlanmanında önemli etkisi olmuştur.

Tablo 4.29. İç Borç Faiz Giderleri / Nüfus Sayısı

Yıllar	İç Borç Faiz Giderleri (Milyar TL)	Nüfus Sayısı (000 kişi)	İç Borç Faiz Giderleri / Nüfus Sayısı (TL)
1980	21	44.438	473
1981	41	45.540	900
1982	34	46.688	728
1983	116	47.864	2.423
1984	156	49.070	3.179
1985	258	50.306	5.128
1986	717	51.433	13.940
1987	1.674	52.561	31.848
1988	3.159	53.715	58.810
1989	5.614	54.893	102.271
1990	10.031	56.203	178.478
1991	16.941	57.305	295.628
1992	30.545	58.401	523.021
1993	92.518	59.491	1.555.159
1994	233.167	60.576	3.849.164
1995	381.739	61.644	6.192.638

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

#### 4.1.24. Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla

Kişi başına GSMH TL olarak sürekli artış göstermiştir. 1980 yılında 119 bin TL olan kişi başına GSMH 1981 yılında %47.8'lik bir artış kaydederek 176 bin TL olmuş, 1982 yılında 1981 yılına oranla %90.7'lik bir artış sağlayarak 227 bin TL'ye ulaşmıştır. 1983 yılında 291 bin TL, 1984'te 452 bin TL, 1985'te 703 bin TL olan kişi başına GSMH, 1986 yılında 995 bin TL olmuş, 1987 yılında ise 1 milyon 427 bin TL'ye ulaşmıştır. 1987 yılından sonrada katlanarak artan kişi başına GSMH 1988'de 2 milyon 405 bin TL, 1989'da 4 milyon 197 bin TL, 1990'da 7 milyon 67 bin TL olmuştur. 1991'de 11 milyon 70 bin TL olan ferdi GSMH miktarı 1992'de 18 milyon 897 bin, 1993'te 33 milyon 574 bin ve 1994 yılında 64 milyon 436 bin TL, 1995 yılında ise 124 milyon 6 bin TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.30).

Tablo 4.30. Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi) <sup>1</sup>	GSMH (Milyar TL) <sup>3</sup>	Kişi Başına GSMH	
			Bin TL	Dolar <sup>2</sup>
1980	44.438	5.303	119	1.539
1981	45.540	8.023	176	1.570
1982	46.688	10.612	227	1.375
1983	47.864	13.933	291	1.264
1984	49.070	22.168	452	1.204
1985	50.306	35.350	703	1.330
1986	51.433	51.185	995	1.462
1987	52.561	75.019	1.427	1.636
1988	53.715	129.175	2.405	1.684
1989	54.893	230.370	4.197	1.959
1990	56.203	397.178	7.067	2.682
1991	57.305	634.393	11.070	2.621
1992	58.401	1.103.605	18.897	2.708
1993	59.491	1.997.323	33.574	3.004
1994	60.576	3.903.301	64.436	2.184
1995	61.644	7.644.206	124.006	2.685

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

<sup>1</sup> DİE yıl ortası nüfus (tahmin)

<sup>2</sup> Yıllık ithalat ağırlıklı dolar kuru esas alınmıştır

<sup>3</sup> Yeni GSMH serisine göre

Dolar cinsinden kişi başına düşen GSMH miktarı, TL cinsinde olduğu gibi sürekli artış göstermemiştir. 1980 yılında 1.539 dolar olan kişi başına GSMH tutarı, 1981 yılında 1.570 dolar olarak gerçekleşmiş, 1982-1986 yılları arasında 1981 yılında ulaştığı seviyeden düşük miktarlarda gerçekleşen kişi başına GSMH tutarı, 1987 yılında 1.636 dolar olmuştur. 1988 yılında 1.684 dolar, 1989 yılında 1.959 dolar, 1990 yılında 2.682 dolar olan kişi başına GSMH tutarı, 1991 yılında 2.621 dolara gerilemiş, 1992 yılında 2.708 dolar olmuş, 1993 yılında ise 3.004 dolara ulaşmıştır (Tablo 4.30).

1994 yılında kişi başına GSMH'da %27 oranında bir düşüş gerçekleşerek 2.184 dolara gerilemiştir. Bu yılda dolar cinsinden kişi başına GSMH'nın düşüş sebebi ekonominin reel olarak küçülmesidir. 1995 yılında ise GSMH'nın büyümesiyle beraber dolar cinsinden fert başına düşen GSMH miktarında artmış 2.685 dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.30).

#### 4.1.25. Dolar Cinsinden İç Borçlanma

İç borç stokunun ortalama döviz kuruna bölünmesi dolar cinsinden iç borç tutarını vermektedir. Dolar cinsinden iç borçlar 1980-1982 yılları arasında çok önemli bir artış göstermemektedir. 1980-1982 yılları arasında TL olarak %85.9 oranında artış kaydeden iç borç stoku, dolar cinsinden %3.1 oranında bir artış gerçekleştirmiştir (Tablo 4.31).

1983 yılında 1982 yılına oranla %70'lik bir artış kaydeden dolar cinsinden iç borçlanma 8.168 milyon dolardan 13.892 milyon dolara ulaşmıştır. 1984 ve 1985 yıllarında nisbeten kararlı bir artış gösteren dolar cinsinden iç borçlanma 1986 yılında 1983 yılına oranla %11'lik bir artış göstererek 15.451 milyon dolar olmuştur.

1987 yılında %29.5'lik bir artışla 20.022 milyon dolara ulaşan dolar cinsinden iç borçlanma, 1988-1991 yılları arasında nisbeten kararlı bir gelişme sergilemiş, 1992 yılında 1987 yılına oranla %40.9 oranında bir artış kaydederek 28.221 milyon dolara ulaşmıştır. 1993 yılında 32.462 milyon dolar olan dolar cinsinden iç borçlanma, 1994 yılında 26.855 milyon dolara düşmüştür (Tablo 4.31).

1994 yılında TL cinsinden iç borçlar %123 oranında artarken, dolar cinsinden iç borçların %17 oranında bir düşüş göstermesi döviz kurlarındaki %170'lik artıştan kaynaklanabilir. 1995 yılında ortalama döviz kuru %54 oranında artarken iç borçlarda TL cinsinden %56 oranında bir artış göstermiş, dolar cinsinden iç borçlar ise 27.178 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 4.31. Dolar Cinsinden İç Borçlanma

Yıllar	Ortalama Döviz Kuru. ABD Doları (Döviz Satış 1\$=1TL)	İç Borçlar (Milyar TL)	Dolar Cinsinden İç Borçlar (Milyon \$)
1980	91.04	721	7.919
1981	112.44	991	8.813
1982	164.16	1.341	8.168
1983	228.47	3.174	13.892
1984	368.66	4.635	12.572
1985	524.97	6.973	13.282
1986	680.50	10.515	15.451
1987	859.97	17.219	20.022
1988	1.425.87	28.458	19.958
1989	2.125.02	42.012	19.770
1990	1.612.85	57.180	21.884
1991	4.181.93	93.642	22.392
1992	6.882.59	194.237	28.221
1993	11.007.99	357.347	32.462
1994	29.763.79	799.309	26.855
1995	45.917.95	1.247.987	27.178

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

## 4.2. Dış Kamu Borçlarının Tahli

### 4.2.1. Dış Borç Stokundaki Değişmeler

Yıllar itibariyle Türkiye'nin dış borç stoku sürekli artış göstermiş, 1980 yılında 13.229 milyon dolar olan dış borç stoku 1995 yılında 73 milyar 171 milyon dolara çıkmıştır. 1981 yılında bir önceki yıla göre %9'luk artış kaydeden dış borç stoku, 1983'te %19, 1985'te %23, 1986'da %26, 1987'de %25, 1988'de %1, 1989'da %2, 1990'da %17, 1992'de %10, 1993'te %21 artış kaydetmiş ve nihayet 1994'te %2.6'lık bir azalma yaşarken, 1995 yılında %12 oranında bir artış gerçekleşmiştir (Tablo 4.32).

Tablo 4.32. Yıllar İtibariyle Dış Borçlar (Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Stoku	Yıllık Artış (Bir önceki yıla göre) (%)	İndeks
1980	13.229	-	100
1981	14.448	9	109.2
1982	16.093	11	121.6
1983	19.238	19	145.4
1984	20.659	7	156.1
1985	25.476	23	192.5
1986	32.101	26	242.6
1987	40.228	25	304.0
1988	40.722	1	307.8
1989	41.751	2	315.6
1990	49.035	17	370.6
1991	50.489	2	381.6
1992	55.592	10	420.2
1993	67.356	21	509.1
1994	65.601	-3	495.8
1995	73.171	12	553.1

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

1980 yılı baz olarak alındığında dış borç stoku indeksi yıllar itibariyle büyük değişim göstermiş 1980 yılında 100 olan endeks 1985'te 192, 1986'da 242, 1987'de 304, 1992'de 420, 1993'te 509, 1994'te 495, 1995'te 553.1 olmuştur (Tablo 4.32).

Türkiye'nin 1980-1995 yılları arasındaki dönemde dış borçları dramatik bir artış göstermiştir. Şüphesiz bu artışın en büyük sebebini, Türkiye'nin 1980 sonrası uyguladığı ekonomi politikaları ve bu politikalardan kaynaklanan ithalat liberasyonu teşkil eder. Türkiye bu dönemde hem cari işlemler açığını kapatmak için dış borçlanmaya gitmiş ve hem de vadesi gelen borçlarını ödemek için borç almak<sup>223</sup> mecburiyetinde kalmış, bu ise dış borçların mütemediyen artmasına sebebiyet vermiştir.

#### 4.2.2. Vadesine Göre Dış Borç Stokunun Yapısı

Dış borç stokunun 1980-1995 yılları arası dönemde vadesine göre yapısı incelendiğinde; 1980 yılında toplam borç stoku içerisinde kısa vadeli borçların %24 olduğu görülürken orta ve uzun vadeli borçların %76 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kısa vadeli borçların toplam borç stoku içindeki payı 1981 yılında %23, 1982'de %22, 1983 yılında %12 ve 1984 yılında %15 olurken 1985 yılında bu oran tekrar yükselmeye başlamış 1985'te %19, 1986'da %20, 1987'de %19 olarak gerçekleşmiştir. 1988, 1989, 1990 ve 1991 yıllarında ortalama %16.7 olan Kısa Vadeli Borç / Toplam Borç oranı, 1992 yılında %23 olurken 1993 yılında incelenen yılların en yüksek düzeyine çıkarak %28 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında %17 olan Kısa Vadeli Borç / Toplam Borç oranının, 1995 yılında %21.3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Orta ve uzun vadeli borçların toplam borç stoku içindeki payı 1980, 1981 ve 1982 yıllarında ortalama %77 olurken bu oran 1983 yılında %88'e çıkmış, 1984'te %85 olmuş, 1985, 1986, 1987 ve 1988 yılları arasında ortalama %81.5 olarak gerçekleşirken 1989 yılında %86 olarak gerçekleşmiş, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994 ve 1995 yıllarında ise ortalama %79 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 4.33).

Tablodan da görüldüğü gibi Orta ve Uzun Vadeli Borç / Toplam Borç oranı en düşük olarak %72'nin altına düşmezken; Kısa Vadeli Borç / Toplam Borç oranı en yüksek %28'lik oranın üstüne çıkmamıştır (Tablo 4.33).

<sup>223</sup> Turgay Berksoy, "Türkiye'nin Dış Borçlanması", Didim Konferansları, Aydın, 1989, s.5.

**Tablo 4.33.** Vadesine Göre Dış Borç Stokunun Yapısı (Milyon Dolar)

Yıllar	Kısa Vadeli	Bir Önceki Yıla Göre Artış %	Orta ve Uzun Vadeli	Bir Önceki Yıla Göre Artış %	Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Artış %	K.V.B. / Top. Borç	Uz.Vad. Borç / Top. Borç
1980	3.229	-	10.000	-	13.229	-	24	76
1981	3.337	3.3	11.111	11	14.448	9	23	77
1982	3.485	4.4	12.608	13	16.093	11	22	78
1983	2.281	-35	16.957	34	19.238	20	12	88
1984	3.180	39	17.479	3	20.659	7	15	85
1985	4.759	50	20.717	19	25.476	23	19	81
1986	6.349	33	25.752	24	32.101	26	20	80
1987	7.623	20	32.605	27	40.228	25	19	81
1988	6.417	-16	34.305	5	40.722	1	16	84
1989	5.745	-10	36.006	5	41.751	3	14	86
1990	9.500	65	39.535	10	49.035	17	19	81
1991	9.117	-4	41.372	5	50.489	3	18	82
1992	12.660	39	42.932	4	55.592	10	23	77
1993	18.533	46	48.823	14	67.356	21	28	72
1994	11.310	-39	54.291	11	65.601	-3	17	83
1995	15.586	37.8	57.585	6	73.171	12	21.3	78.6

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Vadesine göre dış borç stoku yapısının bir önceki yıla göre artış oranı incelendiğinde; kısa vadeli borçların 1981 yılında bir önceki yıla göre %3.3 ve 1982 yılında ise %4.4 arttığı görülmektedir. 1983 yılında kısa vadeli borçların bir önceki yıla göre artış oranı %35 azalma gösterirken, 1984 yılında %39 ve 1985 yılında ise %50 oranında bir artış olmuştur. 1986 yılında %33, 1987 yılında %20 artış olurken, 1988 ve 1989 yıllarında sırasıyla %16 ve %10'luk bir azalma gerçekleşmiş, 1990 yılında ise kısa vadeli borçların bir önceki yıla göre artışı %65 oranında olmuştur. 1991 yılında bir önceki yıla göre %4'lük bir azalma gösteren kısa vadeli borçlar, 1992'de %39, 1993'te %46'luk bir artış kaydederken, 1994 yılında %39 oranında azalma göstermiş, 1995 yılında ise kısa vadeli borçlarda bir önceki yıla göre %37.8 oranında bir artış olmuştur (Tablo 4.33).

Orta ve uzun vadeli borçların bir önceki yıla göre artışı 1981'de %11, 1982'de %13 olarak gerçekleşirken, 1983 yılında bu oran %34'e çıkmış, 1984 yılında ise %3 olarak gerçekleşmiştir. 1985 yılında %19, 1986'da %24, 1987'de %27 oranında olan orta ve uzun vadeli borç artışı, 1988 ve 1995 yılları arasında ortalama %7.5 oranında bir artış kaydetmiştir (Tablo 4.33).

Toplam borç stokunun bir önceki yıla göre artışı 1981 yılında %9, 1982 yılında %11, 1983 yılında %20 ve 1984 yılında %7 olarak gerçekleşirken, 1985, 1986 ve 1987 yıllarında sırasıyla %23, %26 ve %25 gibi oranlarla, incelenen dönemin en yüksek borç artış oranları gerçekleşmiştir. 1988'de %1, 1989'da %3, 1990'da %17 oranında artan toplam borçlar, 1991'de %3, 1992'de %10, 1993'te %21 oranında bir artış kaydederken, 1994 yılında %3'lük bir oranda düşüş kaydetmiş, 1995 yılında ise toplam dış borç stoku %12 oranında artmıştır (Tablo 4.33).

31.12.1994 itibariyle 65.6 milyar dolar olan dış borç stokunun %82.8'i orta-uzun, %17.2'si ise kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. Bir önceki yıl sonuna göre orta-uzun vadeli dış borçlar %11.2 oranında artarken, kısa vadeli borçlar %39 oranında azalmış, bu dönemde toplam borç stokumuzda %2.6 oranında bir azalma gözlenmiştir.

Orta-uzun vadeli borç stokunda bir önceki yıla göre gerçekleşen 5.5 milyar dolarlık artış, özellikle yıl içinde Amerikan Doları'nın Japon Yeni ve Alman Markı karşısında değer kaybı nedeniyle oluşan 3.8 milyar dolarlık kur etkisinden kaynaklanmıştır. Ayrıca yılın ilk çeyreğinde hazinenin Japon tahvil piyasasında 721 milyon dolarlık tahvil ihracı ile, yılın üçüncü çeyreğinde uluslararası para fonu ile imzalanan 509 milyon SDR tutarındaki Stand-by Anlaşması ile 344 milyon dolarlık dilimin serbest bırakılmasında bu artışa katkıda bulunmuştur. Öte yandan, 1994 yılında finansal piyasalarda yaşanan krizin kısa vadeli sermaye hareketlerinde yurt dışına sermaye transferini hızlandırması nedeniyle kısa vadeli dış borç stoku 1993'teki 18.5 milyar do-



lar seviyesinden, 1994'te 11.3 milyar dolara düşmüştür. Özel sektörün kabul kredileri ile bankacılık kesiminin sağladığı döviz kredilerinin stokundaki azalma, kısa vadeli borç stokundaki düşüşte etkili olmuştur. Stok bazında orta-uzun vadeli borçlarımızın ortalama vadesi 12.5 yıl ile 1993'teki seviyesini korumuştur. Ancak değişken faizli borç stokunun orta-uzun vadeli borç stoku içindeki payı, 1993'te %33.5 iken 1994'te bu oran %34.5'e yükselmiştir.<sup>224</sup> 1995 yılında 15.5 milyar dolara ulaşan kısa vadeli borçlara karşılık, uzun vadeli borçlar 57.5 milyar dolara ulaşmıştır. 1995 yılında kısa vadeli borçlar %37.8 oranında artarken uzun vadeli borçlardaki artış %6 olmuştur.

#### 4.2.3. Toplam Dış Borç / Gayri Safi Milli Hasıla

Toplam Dış Borç / GSMH rasyosu hem bir ülkenin kredibilitésinin ölçülmesinde hem de risk ve borç yükü analizlerinde genel bir ölçme vasıtası olarak değerlendirilmektedir. Dış borçların GSMH'dan hızlı büyümesi Toplam Dış Borç / GSMH oranının yükselmesine neden olur. Bu durum genelde borç yükünün arttığını gösterir. Bir ülkenin dış borçluluk durumunu değerlendirirken Dış Borç / GSMH, Dış Borç / İhracat, Dış Borç Servisi / İhracat oranlarının belli bir sınırı aşıp aşmadığına bakılarak borç yükünün ne kadar ağır ya da hafif olduğu sonucuna varılır. Örneğin, Dış Borç / GSMH oranı %50'yi aşıyorsa, Dış Borç / İhracat oranı %275'ten büyükse ve Dış Borç Servisi / İhracat oranı % 30'dan fazla ise ülke ağır borçlu sayılır.<sup>225</sup>

Türkiye'nin Dış Borç / GSMH oranı 1980'de %19, 1981'de %20, 1982'de %24'tür. 1983'ten sonra giderek yükselmeye başlayan Dış Borç / GSMH oranı 1985'te %37 olmuştur. 1986, 1987 ve 1988 yıllarında %40'ın üzerinde gerçekleşen Dış Borç / GSMH oranı 1989 yılında tekrar %40'ın altına düşmüş, 1989-1993 yılları arasında da ortalama %34.8 olarak gerçekleşmiş, 1994 yılında ise Dış Borç / GSMH oranı %50 olmuştur (Tablo 4.34). 1994 yılında GSMH büyüme oranının %6 oranında reel olarak negatif büyümesi Toplam Dış Borç Stoku / GSMH oranının artışında etkili olmuştur.<sup>226</sup> 1995 yılında Toplam Dış Borç / GSMH oranı %44 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında bu oranın %50'nin altına düşmesinde GSMH oranının dış borç stoku artış oranından fazla artmasının çok önemli bir payı olmuştur.

<sup>224</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü Dış Borçlar Bülteni, 1994, s.1.

<sup>225</sup> M. Ali Bilginoğlu; Ekrem Dönek, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorununun Nedenleri ve Bugünkü Boyutu", İktisat, İşletme ve Finans, Yıl: 10, Sayı: 112, Temmuz 1995, s.40.

<sup>226</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü Dış Borçlar Bülteni, 1994, s.2.

Tablo 4.34. Toplam Dış Borç / GSMH (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç	GSMH*	T.D.B. / GSMH
1980	13.229	70.563	0.19
1981	14.448	71.786	0.20
1982	16.093	65.238	0.24
1983	19.238	61.620	0.31
1984	20.659	61.561	0.33
1985	25.476	68.524	0.37
1986	32.101	76.482	0.41
1987	40.228	89.085	0.45
1988	40.722	94.011	0.43
1989	41.751	109.897	0.38
1990	49.035	152.316	0.32
1991	50.489	152.145	0.33
1992	55.592	160.268	0.34
1993	67.356	181.806	0.37
1994*	65.601	131.407	0.50
1995	73.171	165.519	0.44

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

\* Cari fiyatlarla yeni seri

\* Geçici

#### 4.2.4. Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri

Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri, dış borç ödeme kapasitesini gösteren en önemli göstergelerden biridir. Bu oranın yükselmesi borçlu ülkeler açısından olumsuzluk arzederken, küçülmesi müsbet bir gelişme olarak kabul edilir.

Toplam döviz gelirleri; ihracat, diğer döviz gelirleri (turizm), özel karşılıksız transferler (işçi gelirleri, v.b.), resmi karşılıksız transferleri (hibeler) kapsamaktadır.<sup>227</sup>

Türkiye'nin 1980-1995 yılları arası toplam döviz gelirleri sürekli artmıştır. 1980 yılında 5.307 milyon dolar olan toplam döviz gelirleri, 1985 yılında %148'lik bir artış göstererek 13.185 milyon dolara çıkmıştır. 1990 yılında 26.477 milyon dolar olan

<sup>227</sup> T.C. Başbakanlık H.D.T.M. Dış Borçlar Bülteni, Mart 1994, s.8.

toplam döviz gelirlerinin, 1994 yılında 32.790 milyon dolar, 1995 yılında ise 30.438 milyon dolar olduğu görülmektedir (Tablo 4.35).

Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri oranı 1980 yılında %249 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşirken, müteakip yıllarda %177'ye kadar düşmüş, 1986 yılında bu oran %255'e ulaşmıştır. 1991 yılında %179'a kadar düşen Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri oranı, 1991'den sonra yeniden yükselişe geçmiş, 1994 yılında %200 olarak gerçekleşirken, 1995 yılında %241.9 olarak gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 4.35).

**Tablo 4.35. Toplam Dış Borçlar / Toplam Döviz Gelirleri (Milyon Dolar)**

<b>Yıllar</b>	<b>Toplam Dış Borç</b>	<b>Toplam Döviz Gelirleri*</b>	<b>T.D.B./T.D.G. (%)</b>
1980	13.229	5.307	249.2
1981	14.448	7.553	191.2
1982	16.093	8.403	191.5
1983	19.238	9.515	202.1
1984	20.659	11.656	177.2
1985	25.476	13.185	193.2
1986	32.101	12.551	255.7
1987	40.228	16.521	243.5
1988	40.722	19.801	205.7
1989	41.751	22.472	185.7
1990	49.035	26.477	185.1
1991	50.489	28.111	179.6
1992	55.592	29.401	189.1
1993	67.356	30.434	221.3
1994	65.601	32.790	200.1
1995	73.171	30.438	241.9

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.5. Toplam Dış Borç / İhracat Geliri

Toplam Dış Borç / İhracat Geliri rasyosu dış borç ödeme kapasitesini gösterir ve ihracat gelirlerinin toplam dış borç stoku üzerindeki uzun dönemli etkileri konusunda bilgi edinmek amacıyla kullanılır. Bu oranın yükselmesi borçlu ülkeler açısından olumsuz, küçülmesi ise olumlu bir gelişme olarak kabul edilir.

Türkiye'de 1980-1995 yılları arasında Toplam Dış Borç / İhracat Geliri rasyosu ortalama %357.6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.36). Bu oran bir ülkenin ağır borçlu sayılıp sayılmaması bakımından yukarıda verdiğimiz %275'ten büyük olduğu için Türkiye'nin çoktan ağır borçlu ülke konumuna düştüğünü söyleyebiliriz. Türkiye'de en yüksek Toplam Dış Borç / İhracat Geliri oranı, %454'lük oranla 1980 yılında yaşanmıştır. 1981 yılında %307.2'ye düşen Toplam Dış Borç / İhracat Geliri oranı, 1982 yılında hem ağır borçluluk oranının iki puan altına düşmüş hem de incelenen yılların en düşük oranını yaşamıştır.

Tablo 4.36. Toplam Dış Borçlar / İhracat Geliri (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç	İhracat Geliri	T.D.B./İ.G. (%)
1980	13.229	2.910	454.6
1981	14.448	4.703	307.2
1982	16.093	5.890	273.2
1983	19.238	5.905	325.7
1984	20.659	7.389	279.5
1985	25.476	8.255	308.6
1986	32.101	7.583	423.3
1987	40.228	10.322	389.7
1988	40.722	11.929	341.3
1989	41.751	11.780	354.4
1990	49.035	13.026	376.4
1991	50.489	13.667	369.4
1992	55.592	14.891	373.3
1993	67.356	15.611	431.4
1994	65.601	18.105	362.3
1995	73.171	21.636	338.0

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

1983-1985 yılları arasında nisbeten kararlı ve düşük düzeyde seyreden Toplam Dış Borç / İhracat Geliri rasyosu ortalama %304.6 oranında oluşmuş, 1986 yılında %423.3'e yükselmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında nisbeten düşüş eğilimi gösteren Toplam Dış Borç / İhracat Geliri rasyosu diğer yıllarda yüksek oranda seyretmiş, 1990-1995 yılları arasında ortalama %375.1 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 4.36).

#### 4.2.6. Dış Borç Servisi / GSMH

Dış borç servisi, cari yıl içinde ödenmesi gereken dış borç anapara ve faizleri toplamından müteşekkildir. Dış borç servisi rakamlarının; GSMH, mal ve hizmet ihracatı gelirleri, döviz gelirleri gibi rakamlara oranlanması suretiyle bir ülkenin dış borç ödeme kapasitesinin değerlendirilmesine yarayan rasyolar elde edilir. Dış Borç Servisi / GSMH rasyosu bir ülkenin dış borç ödeme kapasitesinin uzun vadeli durumunu gösterirken; Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu ve Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri rasyosu, bir ülkenin kısa süre içinde dış borç ödeme kapasitesini gösterir.

Türkiye'nin 1980-1995 döneminde dış borç servisi çok hızlı bir artış göstermiştir. 1980 yılında 199 milyon dolar olan dış borç servisi, 1981 yılında %128 oranında artarak 453 milyon dolar, 1982'de 602 milyon dolar ve 1983 yılında ise %319 oranında artarak 2.522 milyon dolara ulaşmıştır. 1984 yılında bir önceki yıla göre %29 değişim gösteren dış borç servisi 3.246 milyon dolar, 1985 yılında ise bir önceki yıla göre %42 oranında artarak 4.599 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılında %3 oranında artan dış borç servisi, 1987'de %25, 1988 yılında ise %42 oranında bir artışa ulaşmıştır (Tablo 4.37).

1989 yılında %15 oranında azalan dış borç servisi, 1990 yılında %2, 1991'de %3, 1992'de %13, 1993'te %-3, 1994 yılında %14 ve 1995'te %6 oranında bir artış göstermiştir (Tablo 4.37).

1988 yılından sonra dış borç servisi rakamının gerileme ve hatta düşme eğilimine girmesinin nedeni T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 1988 yılında almış olduğu "Anapara geri ödemesi kadar borçlanılması" ilke kararıdır.<sup>228</sup>

1980 yılında toplam dış borç servisinin %56'sının faiz ödemeleri % 44'ünü ise anapara ödemeleri teşkil ederken bu oran 1981'de %40 anapara %60 faiz ödemeleri olarak gerçekleşmiş, 1982, 1983 ve 1984 yıllarında faiz ödemeleri anapara ödemelerine karşı üstünlüğünü korurken 1985 yılından sonra durum anapara ödemeleri

<sup>228</sup> Erol, s.149.

lehine değişmiş, 1988 yılında %66 anapara %34 faiz ödemeleri olarak gerçekleşirken, 1994 yılında %58 anapara %42 faiz ödemeleri olarak gerçekleşmiş, 1995 yılında ise anapara ödemeleri %64 faiz ödemeleri %36 olmuştur (Tablo 4.37).

**Tablo 4.37. Dış Borç Servisi (Milyon Dolar)**

Yıllar	Anapara	Faiz	Dış Borç Servisi	Dış Borç Servisi (Bir önceki yıla göre artış)(%)
1980	88	111	199	-
1981	179	274	453	128
1982	291	311	602	33
1983	1.081	1.441	2.522	319
1984	1.620	1.626	3.246	29
1985	2.670	1.929	4.599	42
1986	2.617	2.127	4.744	3
1987	3.597	2.354	5.951	25
1988	5.557	2.878	8.435	42
1989	4.282	2.907	7.189	-15
1990	4.080	3.264	7.344	2
1991	4.121	3.430	7.551	3
1992	5.294	3.217	8.511	13
1993	4.653	3.574	8.227	-3
1994	5.448	3.923	9.371	14
1995	5.619	3.139	8.758	6

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

İncelenen dönemde Dış Borç Servisi / GSMH oranı 1980 yılında %002, 1981'de %006, 1982'de %009; 1983'te %4, 1984'te %5, 1985'te %7 ve 1988 yılında %9 olarak gerçekleşirken, 1990, 1991 ve 1992 yıllarının Dış Borç Servisi / GSMH oranı %5 oranında olmuş, 1994 yılında ise %7 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.38).

Dış Borç Servisi / GSMH oranının 1993'te %4.5 iken, 1994'te %7.6'ya yükselmesi milli gelirin öncede belirtildiği üzere negatif büyümesinden ileri gelmiştir.<sup>229</sup> 1995 yılında Dış Borç Servisi / GSMH oranı %5 oranında gerçekleşmiş, bu oranın düşmesinde GSMH'daki artış etkili olmuştur.

<sup>229</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü Dış Borçlar Bülteni, 1994, s.2.

**Tablo 4.38. Dış Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon Dolar)**

Yıllar	Dış Borç Servisi	Gayri Safi Milli Hasıla	D.B.S./GSMH (%)
1980	199	70.563	0.002
1981	453	71.786	0.006
1982	602	65.238	0.009
1983	2.522	61.620	0.04
1984	3.246	61.561	0.05
1985	4.599	68.524	0.07
1986	4.744	76.482	0.06
1987	5.951	89.085	0.07
1988	8.435	94.011	0.09
1989	7.189	109.897	0.07
1990	7.344	152.316	0.05
1991	7.551	152.145	0.05
1992	8.511	160.268	0.05
1993	8.227	181.806	0.04
1994	9.371	131.407	0.07
1995	8.758	165.519	0.05

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.7. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri

Daha önce de belirtildiği gibi Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu bir ülkenin kısa süre içinde dış borç ödeme kapasitesinin ne olduğunu gösteren bir rasyodur.

1980 yılında Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu %4, 1981'de %6, 1982'de %7 olarak gerçekleşirken bu oran 1983 yılında %26'ya çıkmış sonraki yıllarda ise bir türlü bu oranın altına düşmemiştir. 1986 yılında %37 olan Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri rasyosu 1988'de %42'ye çıkmış, 1989-1995 yılları arasında ise ortalama %28 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.39).

Tablo 4.39. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Servisi	Toplam Döviz Gelirleri	D.B.S./T.D.G. (%)
1980	199	5.307	4
1981	453	7.553	6
1982	602	8.403	7
1983	2.522	9.515	26
1984	3.246	11.656	27
1985	4.599	13.185	34
1986	4.744	12.551	37
1987	5.951	16.521	36
1988	8.435	19.801	42
1989	7.189	22.472	31
1990	7.344	26.477	27
1991	7.551	28.111	26
1992	8.511	29.401	29
1993	8.227	30.434	27
1994	9.371	32.790	28
1995	8.758	30.438	29

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.8. Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri

Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri rasyosu 1980, 1981 ve 1982 yıllarında %006, %009 ve %10 gibi oldukça makul oranlarda seyrederken, durum 1983 yılından itibaren hızla değişmeye başlamış, 1983 yılında %42 olan bu rasyo, 1988 yılına kadar hızla yükselerek %70 olmuş, 1989-1995 yılları arasında da ortalama %53.1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.40). Yukarıda da söylediğimiz gibi Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri oranının %30'dan büyük olması halinde o ülke ağır borçlu ülkeler grubuna girer. Tablo 4.40'tan da açıkça görüldüğü gibi Türkiye'nin Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri rasyosu 1983'ten beri %30'u aşmış ve ağır borçlu ülke grubuna girmiştir.



Tablo 4.40. Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Servisi	İhracat Gelirleri	D.B.S./İ.G. (%)
1980	199	2.910	6
1981	453	4.703	9
1982	602	5.890	10
1983	2.522	5.905	42
1984	3.246	7.389	43
1985	4.599	8.255	55
1986	4.744	7.583	62
1987	5.951	10.322	57
1988	8.435	11.929	70
1989	7.189	11.780	61
1990	7.344	13.026	56
1991	7.551	13.667	55
1992	8.511	14.891	57
1993	8.227	15.611	52
1994	9.371	18.105	51
1995	8.758	21.636	40

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri rasyosunun 1988 ve 1989 yıllarında yüksek bir oranda gerçekleşmesinin nedeni; ihracat artış hızındaki yavaşlama ile beraber, bu yılda cari işlem dengesinde sırayla 1.596 ve 966 milyon ABD doları fazla verilmesi ve bu fazlaların kısa süreli dış borçların geri ödemelerinde kullanılması sonucu dış borç servisinde görülen yükseliştir.<sup>230</sup> 1988 yılından itibaren dış borç faiz tutarlarının yükselmeside dış borç servisinin büyümesine yol açmış, bu olumsuz gelişme Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri rasyosunun olumsuz yönde seyretmesine neden olmuştur.

<sup>230</sup> Erol, s.151.

#### 4.2.9. Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku

Uluslararası borç ödemelerinde kabul edilen her türlü aktife uluslararası rezerv (International Reserves) denir. Uluslararası rezerv kapsamına; para otoritesinin elinde bulunan uluslararası standarttaki altın, konvertibl döviz, uluslararası ödemelerde kabul gören kısa süreli özel ve resmi alacak senetleri, bonolar ve tahviller ile IMF nezdindeki özel çekiş hakları (Special Drawing Rights) ve diğer çekiş kolaylıkları girer. Bu kapsam uluslararası gayri safi rezervleri ifade eder, gayri safi uluslararası rezervlerden kısa süreli dış borçların çıkarılması ile net uluslararası rezerv miktarı elde edilir.<sup>231</sup>

Net Uluslararası Rezerv / Dış Borç Stoku rasyosu; bir ülkenin dış borç ödeme kapasitesini gösterir, bu rasyonun büyük çıkması olumlu; küçülmesi ise olumsuz gelişme göstergesi olarak kabul edilir.

**Tablo 4.41.** Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Yıllar	Net Uluslararası Rezervler	Dış Borç Stoku	N.U.R./D.B.S.(%)
1980	1.209	13.229	9
1981	1.656	14.448	11
1982	1.979	16.093	12
1983	2.089	19.238	10
1984	3.482	20.659	16
1985	3.297	25.476	12
1986	4.347	32.101	13
1987	5.212	40.228	12
1988	6.428	40.722	15
1989	9.283	41.751	22
1990	11.387	49.035	23
1991	12.250	50.489	24
1992	15.252	55.592	27
1993	17.762	67.356	26
1994	16.514	65.601	25
1995	25.508	73.171	35

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

<sup>231</sup> Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim - Yapısal Değişim*, 3. Baskı, İstanbul Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1995, s.351.

Türkiye'nin Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku rasyosu; 1980 yılında %9, 1984'te %16, 1989'da %22, 1991'de %24, 1992'de %27, 1994 yılında %25 ve 1995'te %35'tir (Tablo 4.41). Yıllar itibariyle Net Uluslararası Rezervler / Dış Borç Stoku rasyosunun müsbet bir gelişme gösterdiği gözlemlenmektedir.

Gayri safi uluslararası rezervlerin erimemesi bakımından, kısa süreli dış borçların dengede tutulması ve faiz oranlarının yüksek olmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

#### 4.2.10. Net Uluslararası Rezervler / GSMH

Net Uluslararası Rezervler / GSMH rasyosu değerinin yükselmesi net uluslararası rezervlerin arttığı manasına gelir ve olumlu bir gelişmeyi gösterir, bu değer düşük çıkması ise net uluslararası rezervlerin azaldığına işaret eder, olumsuz bir durum olarak kabul edilir.

Türkiye'nin 1980-1995 yılları arası Net Uluslararası Rezervler / GSMH oranının mütemadiyen yükseliş kaydettiğini müşahade etmekteyiz. Net Uluslararası Rezervler / GSMH oranı 1980 yılında %1 iken bu oran 1984'te %5, 1988'de %7, 1989'da %8, 1992'de %10, 1994'te %12, 1995'te %15 olmuştur (Tablo 4.42). Net Uluslararası Rezervler / GSMH oranının giderek yükselmesi net uluslararası rezervlerimizdeki artışın neticesidir ve bu gelişme müsbet bir gelişmedir.

#### 4.2.11. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı

Dış borç stokunun borçlulara göre dağılımı incelendiğinde orta ve uzun vadeli borçların büyük bir bölümünün konsolide bütçe kapsamında olduğu görülmektedir. İkinci sırayı diğer kamu kesimi sektörleri alırken, özel sektör son sırada yer almaktadır. Orta ve uzun vadeli borçların 1980 yılında %74, 1983'te %63, 1985'te %61, 1987'de %59, 1990'da %67, 1992'de %60, 1994'te %56, 1995'te %55'lik bölümü, konsolide bütçeye aittir.

Orta ve uzun vadeli borçlar içerisinde diğer kamu sektörünün payı 1980 yılında 4.435 milyon dolardan, 1986'da 9.122 milyon dolar, 1995'te 18.885 milyona çıkmıştır. Orta ve uzun vadeli borçlar içinde hazine borçları birinci sırayı işgal ederken, T.C. Merkez Bankası ikinci ve KİT'ler üçüncü sırada yer almaktadır (4.43).

**Tablo 4.42. Net Uluslararası Rezervler / Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon Dolar)**

<b>Yıllar</b>	<b>Net Uluslararası Rezervler</b>	<b>GSMH</b>	<b>N.U.R./GSMH(%)</b>
1980	1.209	70.563	1
1981	1.656	71.786	2
1982	1.979	65.238	3
1983	2.089	61.620	3
1984	3.482	61.561	5
1985	3.297	68.524	5
1986	4.347	76.482	6
1987	5.212	89.085	6
1988	6.428	94.011	7
1989	9.283	109.897	8
1990	11.387	152.316	7
1991	12.250	152.145	8
1992	15.252	160.268	10
1993	17.762	181.806	10
1994	16.514	131.407	12
1995	25.508	165.519	15

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Toplam borç stoku içinde 1980 yılında özel sektörün payı %10 olurken, 1982'de %5.6, 1983'te %3.9, 1986'da %3.3, 1987'de %3.2, 1989'da %3.8, 1991'de %4.4, 1993'te %8.8 ve 1995 yılında %10'luk bir pay almaktadır (Tablo 4.43). Tablo-dan da görüldüğü gibi özel sektörün toplam borç stoku içindeki payı son yıllarda artma temayülü göstermektedir.

Dış borç stokunun borçlulara göre dağılımında son yıllarda; diğer kamu sektörü içerisinde mahalli idarelerin payı önemli artış kaydederken; kısa vadeli borçlarda ise ticari bankaların borçluluğu mühim artışlar göstermektedir. Kısa vadeli dış borç kullanımında ticari bankaların birinci sıraya yükselmesinin nedeni yurt içi kredi faizlerinin dış piyasa faizlerine nisbetle daha yüksek seyretmesindedir.

Orta ve uzun vadeli borçların 1980 yılında %44, 1984'te %34, 1987'de %37, 1990'da %36, 1995'te %33'ü diğer kamu sektörü tarafından alınmıştır. Özel sektörün orta ve uzun vadeli borçlar içindeki payı ise 1980'de %13, 1984'te %4.5, 1987'de %4, 1990'da %4.5 ve 1995'te %12.7'dir (Tablo, 4.43).

Tablo 4.43. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Vadelerine Göre	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
<b>Toplam</b>	<b>13.229</b>	<b>14.448</b>	<b>16.093</b>	<b>19.238</b>	<b>20.659</b>	<b>25.476</b>	<b>32.101</b>	<b>40.228</b>	<b>40.722</b>	<b>41.751</b>	<b>49.035</b>	<b>50.489</b>	<b>55.592</b>	<b>67.356</b>	<b>65.601</b>	<b>73.171</b>
Orta ve Uzun Vade	10.000	11.111	12.608	16.957	17.479	20.717	25.752	32.605	34.305	36.006	39.535	41.372	42.932	48.823	54.291	57.585
Kısa Vade	3.229	3.337	3.485	2.281	3.180	4.759	6.349	7.623	6.417	5.745	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	15.586
<b>Borçlulara Göre</b>																
Orta ve Uzun Vadeli	10.000	11.111	12.608	16.957	17.479	20.717	25.752	32.605	34.305	36.006	39.535	41.372	42.932	48.823	54.291	57.585
<b>A. Konsolide Bütçe</b>	<b>7.466</b>	<b>8.751</b>	<b>9.927</b>	<b>10.616</b>	<b>10.788</b>	<b>12.581</b>	<b>15.546</b>	<b>19.256</b>	<b>20.746</b>	<b>21.213</b>	<b>23.660</b>	<b>25.134</b>	<b>25.798</b>	<b>28.336</b>	<b>30.416</b>	<b>31.364</b>
— Hazine Borçları	5.293	5.720	6.704	7.409	7.442	7.972	8.984	10.466	11.756	12.230	13.219	14.599	16.145	19.335	21.108	22.286
— Devirli Krediler	1.808	2.285	2.677	2.428	2.520	3.310	4.305	5.609	5.510	5.650	6.795	7.086	6.646	6.366	6.727	6.637
— Katma Bütçe	365	567	546	779	826	1.299	2.257	3.181	3.480	3.333	3.646	3.449	3.007	2.635	2.581	2.441
<b>B. Diğer Kamu Sektörü</b>	<b>4.435</b>	<b>4.703</b>	<b>5.260</b>	<b>5.581</b>	<b>5.899</b>	<b>7.177</b>	<b>9.122</b>	<b>12.026</b>	<b>12.034</b>	<b>13.187</b>	<b>14.077</b>	<b>13.936</b>	<b>13.950</b>	<b>14.519</b>	<b>17.731</b>	<b>18.885</b>
— T.C. Merkez Bankası	3.229	3.337	3.485	3.867	4.453	5.037	5.858	7.094	6.546	6.975	7.321	6.530	6.150	6.618	8.597	10.301
(Dresdner Bank)	-	-	-	-	(1.326)	(1.858)	(3.069)	(4.569)	(4.723)	(5.500)	(6.255)	(5.713)	(5.771)	(6.282)	(8.308)	(10.209)
K.İ.T.	1.204	1.367	1.774	1.700	1.434	2.113	2.938	3.700	3.988	4.392	4.785	5.185	5.135	5.439	5.483	4.852
Fonlar	-	-	-	-	-	-	146	836	988	822	939	1.103	949	836	1.045	1.112
Mahalli İdareler	1	1	1	14	12	27	180	396	512	998	1.032	1.159	1.695	1.602	2.549	2.589
Üniversiteler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	21	24	57	31
<b>C. Özel Sektör</b>	<b>1.330</b>	<b>1.172</b>	<b>906</b>	<b>760</b>	<b>792</b>	<b>959</b>	<b>1.084</b>	<b>1.323</b>	<b>1.525</b>	<b>1.806</b>	<b>1.798</b>	<b>2.252</b>	<b>3.184</b>	<b>5.968</b>	<b>6.144</b>	<b>7.336</b>
Kısa Vadeli	-	-	-	2.281	3.180	4.759	6.349	7.623	6.417	5.745	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	15.586
T.C. Merkez Bankası	-	-	-	1.369	1.125	1.646	1.757	2.539	1.830	799	855	557	572	667	828	987
(Dresdner Hesabı)	-	-	-	-	(452)	(820)	(730)	(871)	(747)	(733)	(695)	(553)	(569)	(666)	(823)	(973)
Ticari Bankalar	-	-	-	83	544	1.021	1.937	2.873	2.767	3.118	5.373	5.216	7.157	11.127	4.684	6.770
Diğer Sektörler	-	-	-	829	1.511	2.092	2.655	2.211	1.820	1.828	3.272	3.344	4.931	6.739	5.798	7.829

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.12. Gelecek Yıllara Ait Orta-Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri

31.12.1994 itibariyle Türkiye'nin dış borç servisi 1995 yılında 11.654 milyon dolar, 1996'da 10.097, 1997'de 9.190, 1998'de 8.665, 1999'da 8.062, 2000+ yılında ise 35.674 milyon dolar olacaktır.

Borçlulara göre borç servisinin en yüksek payını konsolide bütçe ödemeleri teşkil ederken, ikinci sırayı diğer kamu sektörü, üçüncü ve son sırayı ise özel sektör ödemeleri oluşturmaktadır. Konsolide bütçe ödemeleri içerisinde hazine borçları birinci sırayı işgal ederken, devirli krediler ikinci ve katma bütçe üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer kamu sektörü içerisinde KİT'ler birinci sırada mahalli idareler, ikinci sırada ve fonlar üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 4.44).

Toplam borç servisi içerisinde 1995 yılında konsolide bütçe %48.9, diğer kamu sektörü %26.2, özel sektör %24.8'lik bir paya sahipken, 1996'da konsolide bütçe %55, diğer kamu sektörü %25.9, özel sektör %18.9; 1999'da konsolide bütçe %65.9, diğer kamu sektörü %29.7, özel sektör %4.3'lük bir paya sahiptir (Tablo 4.44).

Türkiye'nin borç servisinde alacaklılara göre en büyük payı kili anlaşmalar, ikinci payı çok taraflı kuruluşlar, üçüncü sırayı tahvil ihracı, dördüncü ve son sırayı ise uluslararası para piyasaları almaktadır. Dış borç servisinde; ikili anlaşmalarda en yüksek pay OECD ülkelerine aitken, çok taraflı kuruluşlarda en yüksek payı dünya bankasının aldığı gözlemlenmektedir (Tablo 4.45).

1995 yılında dış borç servisinin %53.9'u ikili anlaşmalara, %23.5'i tahvil ihracına, %16'sı çok taraflı kuruluşlara, %6.4'ü uluslararası para piyasasına aittir. 1997 yılında ikili anlaşmalar %43, tahvil ihracı %30.7, çok taraflı kuruluşlar %19.8, uluslararası para piyasası %6.3'lük bir paya sahipken; 1999 yılında dış borç servisinden ikili anlaşmaların aldığı pay %45.4, tahvil ihracının aldığı pay %26.3, çok taraflı kuruluşların %23.7 ve uluslararası para piyasasının %4.4'tür.

Tablo 4.44. 31.12.1994 İtibariyle Öngörülen Orta-Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri\* (Milyon Dolar)

### BORÇLULARA GÖRE

	1995			1996			1997			1998			1999			2000 +		
	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam
Borçlulara Göre																		
Konsolide Bütçe	3.445	2.258	5.703	3.513	2.052	5.565	3.526	1.796	5.322	4.019	1.576	5.595	4.013	1.303	5.316	18.596	4.535	23.131
— Hazine Borçları	2.411	1.673	4.084	2.400	1.525	3.925	2.488	1.338	3.826	3.053	1.184	4.237	3.146	970	4.116	12.025	3.143	15.168
— Devirli Krediler	628	413	1.041	793	381	1.174	758	333	1.091	714	284	998	649	240	889	4.680	926	5.606
— Katma Bütçe	406	172	578	320	146	466	280	125	405	252	108	360	218	93	311	1.891	466	2.357
Diğer Kamu Sektörü	2.059	997	3.056	1.700	923	2.623	2.124	843	2.967	1.752	692	2.444	1.791	604	2.395	9.269	2.654	11.923
— Merkez Bank	200	43	243	81	13	94	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2
— K.İ.T.'ler	1.306	424	1.730	908	373	1.281	797	326	1.123	953	258	1.211	696	192	888	2.250	464	2.714
— Mahalli İdareler	369	461	830	405	442	847	991	422	1.413	485	362	847	755	328	1.083	6.300	2.004	8.304
— Fonlar	169	67	236	299	92	391	325	93	418	302	70	372	332	82	414	692	180	872
— Üniversiteler	15	2	17	7	-3	10	9	2	11	10	2	12	6	2	8	25	6	31
Özel Sektör	2.477	418	2.895	1.669	240	1.909	765	136	901	533	93	626	289	62	351	525	95	620
<b>TOPLAM</b>	<b>7.981</b>	<b>3.673</b>	<b>11.654</b>	<b>6.882</b>	<b>3.215</b>	<b>10.097</b>	<b>6.415</b>	<b>2.775</b>	<b>9.190</b>	<b>6.304</b>	<b>2.361</b>	<b>8.665</b>	<b>6.093</b>	<b>1.969</b>	<b>8.062</b>	<b>28.390</b>	<b>7.284</b>	<b>35.674</b>

\* N.G.T.A. Dresdner ödemeleri dahil edilmemiştir. 31.12.1994 kurları esas alınarak borç bazında ödeme projeksiyonlarının konsolide edilmesiyle üretilmiştir.

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.45. 31.12.1994 İtibariyle Öngörülen Orta-Uzun Vadeli Dış Borç Servisi Tahminleri\* (Milyon Dolar)

ALACAKLILARA GÖRE

Alacaklılara Göre	1995			1996			1997			1998			1999			2000 +		
	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam
Çok Taraflı Kuruluşlar	1.077	795	1.872	1.282	747	2.029	1.144	684	1.828	1.325	600	1.925	1.408	505	1.913	5.592	1.426	7.018
— IMF	0	32	32	0	43	43	29	43	72	263	38	301	342	22	364	109	9	118
— IBRD	653	480	1.133	642	444	1.086	657	418	1.075	679	366	1.045	642	312	954	3.236	1.017	4.253
— IFC	112	46	158	235	41	276	93	28	121	67	22	89	52	17	69	118	29	147
— IDA	6	1	7	6	1	7	6	1	7	6	1	7	6	1	7	107	8	115
— EIB	41	13	54	35	12	47	29	11	40	28	10	38	27	9	36	321	75	396
— ERF	234	211	445	339	194	533	304	174	478	256	154	410	313	137	450	1.618	271	1.889
— IDB	26	8	34	20	8	28	21	6	27	21	6	27	21	5	26	58	9	67
— IFAD	5	4	9	5	4	9	5	3	8	5	3	8	5	2	7	25	8	33
— OPEEC Fonu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İkili Anlaşmalar	4.691	1.600	6.291	3.524	1.373	4.897	2.779	1.181	3.960	2.591	1.028	3.619	2.745	916	3.661	17.461	4.140	21.601
— OECD Ülkeleri	4.016	1.267	5.283	3.173	1.091	4.264	2.608	921	3.529	2.466	776	3.242	2.266	669	2.935	11.923	2.405	14.328
— OPEC Ülkeleri	114	13	127	51	9	60	25	6	31	26	6	32	25	6	31	137	29	166
— D. Avr. Ülkeleri	132	37	169	84	28	112	74	22	96	59	16	75	53	12	65	118	15	133
— Diğer Ülkeler	429	283	712	216	245	461	72	232	304	40	230	270	401	229	630	5.283	1.691	6.974
Uluslararası Para Piy.	559	188	747	568	148	716	466	113	579	409	78	487	311	50	361	344	48	392
Tahvil İhraç	1.654	1.090	2.744	1.508	947	2.455	2.026	797	2.823	1.979	655	2.634	1.629	498	2.127	4.993	1.670	6.663
<b>TOPLAM</b>	<b>7.981</b>	<b>3.673</b>	<b>11.654</b>	<b>6.882</b>	<b>3.215</b>	<b>10.097</b>	<b>6.415</b>	<b>2.775</b>	<b>9.190</b>	<b>6.304</b>	<b>2.361</b>	<b>8.665</b>	<b>6.093</b>	<b>1.969</b>	<b>8.062</b>	<b>28.390</b>	<b>7.284</b>	<b>35.674</b>

\*N.G.T.A. Dresdner ödemeleri dahil edilmemiştir. 31.12.1994 kurları esas alınarak borç bazında ödeme projeksiyonlarının konsolide edilmesiyle üretilmiştir

Kaynak: HDTM Başhca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.



#### 4.2.13. Dış Borç Stokunun Alacaklılara Göre Dağılımı

Dış borç stokunun alacaklılara göre dağılımında ikili anlaşmalar yoluyla OECD ve OPEC ülkeleri ile diğer ülkelerden sağlanan orta ve uzun vadeli dış borçlar birinci sırada yer alırken; uluslararası finans kuruluşları ikinci sırayı almaktadır.

İkili anlaşmalar yoluyla sağlanan orta ve uzun vadeli dış borçların tutarı; 1980 yılında 4.752 milyon dolar, 1984'te 7.384 milyon dolar, 1990'da 12.984 milyon dolar, 1994'te 20.678, 1995'te 21.626 milyon ABD Doları'dır. Uluslararası kuruluşlardan sağlanan fonların orta ve uzun vadeli dış borçlar içindeki tutarı 1980'de 3.299 milyon dolar, 1984'te 5.020 milyon dolar, 1990'da 9.564 milyon dolar ve 1994'te 9.183, 1995'te 9.150 milyon dolardır. Uluslararası kuruluşlardan sağlanan fonların miktarı ilk yıllarda ticari bankalardan fazla iken; 1989 yılından itibaren ticari bankalardan alınan fonların miktarı uluslararası kuruluşlardan alınan miktarı aşmıştır (Tablo 4.46). Ticari bankaların orta ve uzun vadeli borç stoku içindeki payı 1980'de 1.205 milyon dolar, 1984'te 3.541 milyon dolar, 1989'da 10.269 milyon dolar, 1990'da 10.720 milyon dolar, 1994'te 16.113 milyon ABD Doları'dır.

Kısa vadeli dış borç stoku içinde ticari bankaların ilk yıllarda hiç payı yokken, 1983 yılında 486 milyon dolar, 1985'te 1.465 milyon dolar, 1987'de 3.663 milyon dolar, 1991'de 4.144 milyon dolar, 1993'te 9.526 milyon dolar ve 1994'te ise 2.901 milyon dolardır (Tablo 4.46). 1983 yılından itibaren kısa vadeli ticari banka kredilerinde çok hızlı bir artış gözlemlenmektedir.

**Tablo 4.46. Dış Borç Stokunun Alacaklılara Göre Dağılımı (Milyon Dolar)**

Vadelerine Göre	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
<b>Toplam</b>	<b>13.229</b>	<b>14.448</b>	<b>16.093</b>	<b>19.238</b>	<b>20.659</b>	<b>25.476</b>	<b>32.101</b>	<b>40.228</b>	<b>40.722</b>	<b>41.751</b>	<b>49.035</b>	<b>50.489</b>	<b>55.592</b>	<b>67.356</b>	<b>65.601</b>	<b>73.171</b>
Orta-Uzun Vade	10.000	11.111	12.608	16.957	17.479	20.717	25.752	32.605	34.305	36.006	39.535	41.372	42.932	48.823	54.291	57.585
Kısa Vade	3.229	3.337	3.485	2.281	3.180	4.759	6.349	7.623	6.417	5.745	9.500	9.117	12.260	18.533	11.310	15.586
Alacaklı. Göre Orta-Uz. Vad.																
<b>Uluslararası Kuruluşlar</b>	<b>3.299</b>	<b>4.038</b>	<b>4.753</b>	<b>4.642</b>	<b>5.020</b>	<b>6.309</b>	<b>7.839</b>	<b>9.802</b>	<b>9.192</b>	<b>8.740</b>	<b>9.564</b>	<b>10.069</b>	<b>9.160</b>	<b>8.674</b>	<b>9.183</b>	<b>9.150</b>
— Ulus.Ar. Para. Fonu (IMF)	1.055	1.322	1.455	1.447	1.426	1.326	1.085	770	299	48	0	0	0	0	344	580
— IBRD, IDA, IFC	1.529	1.902	2.355	2.266	2.590	3.661	4.917	6.550	6.421	6.139	6.435	6.540	5.761	5.440	5.380	5.206
— Avrupa Yak. Bank (EID)	447	416	458	430	394	453	571	675	583	561	604	602	463	250	264	89
— Avrupa İskan Fonu (ERF)	253	300	411	452	554	815	1.216	1.757	1.836	1.918	2.439	2.859	2.880	2.952	3.065	3.153
— İslam Kalk. Bank (IDB)	0	45	15	5	12	12	12	15	22	51	68	54	40	15	117	111
— OPEC Fonu	15	40	40	40	40	35	30	25	20	15	10	5	3	2	0	0
—Ulus.Ar.Tar.Kalk.Fon.(IFAO)	0	13	19	2	4	7	8	10	11	10	8	9	13	15	13	11
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>4.752</b>	<b>5.194</b>	<b>5.947</b>	<b>7.700</b>	<b>7.384</b>	<b>8.122</b>	<b>9.646</b>	<b>11.680</b>	<b>11.382</b>	<b>11.431</b>	<b>12.984</b>	<b>14.587</b>	<b>15.035</b>	<b>18.153</b>	<b>20.678</b>	<b>21.626</b>
— OECD Ülkeleri	-	-	-	6.548	5.984	6.647	8.049	10.086	10.038	9.992	11.652	13.169	13.542	16.607	19.001	19.668
— OPEC Ülkeleri	-	-	-	575	761	915	1.013	1.066	886	697	564	438	363	317	236	213
— Diğer Ülkeler	-	-	-	577	483	560	584	528	458	742	768	980	1.130	1.229	1.441	1.745
Ticari Bankalar	1.205	1.543	1.462	3.502	3.541	4.159	4.968	6.391	8.891	10.269	10.720	10.992	12.956	15.706	16.113	2.306
Özel Alacaklılar	3.173	3.074	3.182	1.108	1.676	2.127	3.298	4.732	4.840	5.566	6.267	5.724	5.781	6.290	8.317	14.285
<b>KISA VADELİ</b>																
İslam Kalkınma Bank (IBD)	-	-	-	5	5	30	49	62	47	-	-	-	-	-	-	-
Ticari Bankalar	-	-	-	486	1.006	1.465	2.624	3.663	2.903	1.841	3.845	4.144	6.490	9.526	2.901	4.780
Özel Alacaklılar	800	600	750	1.795	2.174	3.264	3.676	3.898	3.467	3.904	5.655	4.973	6.170	9.007	8.409	10.806

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Avrupa Yatırım Bankası (EIB).

#### 4.2.14. Dış Borçların Döviz Kompozisyonu ve Nisbi Dağılımı

Dış borçların döviz kompozisyonunda ABD Doları birinci sırada yer alırken, Almanya Markı ikinci sırayı almaktadır. 1984 yılında toplam 20.659 milyon dolar olan dış borç stokunun 8.818 milyonu ABD Doları, 4.548 milyonu Alman Markı, 1.925 milyonu İsviçre Frangı, 1.432 milyonu SDR, 1.399 milyonu diğer (USD), 1.372 milyonu Japon Yeni, 453 milyonu NLG, 413 milyonu FRF, 300 milyonu GBP'den oluşmaktadır. 1984-1994 yılları arasındaki döviz kompozisyonunda ABD Doları sürekli birinci sırada yer alırken, ikincisırada Alman Markı yer almakta, üçüncü sıraya 1986 yılından itibaren CHF'nin (İsviçre Frangı) yerine, JPY (Japon Yeni) oturmuştur (Tablo 4.47).

1990 yılında toplam 49.036 milyon dolar olan dış borç stokunun; 18.404 milyonu ABD Doları, 16.652 milyonu Alman Markı, 6.655 milyonu Japon Yeni, 3.199 milyonu CHF (İsviçre Frangı) ve geri kalanını diğerleri oluştururken; 1994 yılında 65.601 milyon dolar olan toplam borç stokunun; 21.665 milyonunun ABD Doları, 22.235 milyonunun Alman Markı, 13.481 milyonunun Japon Yeni, 2.295 milyonunun İsviçre Frangı, geri kalanının diğerlerinden oluştuğu gözlenmektedir (Tablo 4.47).

Dış borçların döviz kompozisyonunun dağılımına paralel olarak yüzdesel dağılım gerçekleşmekte; 1984 yılında toplam dış borç stokunun %42.7'si ABD Doları, %22'si Alman Markı, %9.3'ü İsviçre Frangı, %6.9'u özel çekme hakları, %6.6'sı Japon Yeni ve geri kalan tutarı diğerlerinden oluşmaktadır. 1990 yılında toplam dış borç stoku içinde; USD %37.5, DEM %34, JPY %13.6, CHF %6.5'lik paya sahipken, 1994 yılında; USD'nin %33, DEM'in %33.9, JPY'nin %20.5, CHF'nin %3.5, 1995 yılında ise USD'nin %33.2, DEM'in %35.4, JPY'nin 19.4, CHF'nin %3.3'lük bir pay aldığı gözlemlenmektedir (Tablo 4.48).

Tablo 4.47. Dış Borçların Döviz Kompozisyonu (Milyon Dolar)

	1984			1985			1986			1987			1988			1989		
	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam
USD	1.772	7.046	8.818	2.497	7.282	9.779	4.118	7.476	11.594	4.658	7.878	12.536	4.037	9.960	13.997	3.063	11.640	14.703
DEM	894	3.654	4.548	1.439	5.025	6.464	1.616	7.413	9.029	2.283	10.590	12.873	1.775	10.898	12.673	2.020	12.165	14.185
SDR	0	1.432	1.432	0	1.333	1.333	0	1.094	1.094	0	780	780	0	309	309	0	66	66
CHF	226	1.699	1.925	361	2.243	2.604	179	2.945	3.124	153	3.634	3.787	137	2.954	3.091	123	2.724	2.847
GBP	51	249	300	72	332	404	59	304	363	80	343	423	54	283	337	63	275	338
JPY	30	1.342	1.372	118	1.979	2.097	64	3.320	3.384	25	5.366	5.391	36	6.291	6.327	22	5.771	5.793
FRF	22	391	413	54	514	568	70	603	673	95	645	740	120	654	774	150	679	829
NLG	66	387	453	104	584	688	148	821	969	180	1.085	1.265	167	874	1.041	212	847	1.059
Diger (USD)	119	1.280	1.399	114	1.424	1.538	95	1.776	1.871	149	2.284	2.433	91	2.081	2.172	92	1.838	1.930
<b>TOPLAM</b>	<b>3.180</b>	<b>17.479</b>	<b>20.659</b>	<b>4.759</b>	<b>20.717</b>	<b>25.476</b>	<b>6.349</b>	<b>25.752</b>	<b>32.101</b>	<b>7.623</b>	<b>32.605</b>	<b>40.228</b>	<b>6.417</b>	<b>34.305</b>	<b>40.722</b>	<b>5.745</b>	<b>36.006</b>	<b>41.751</b>

Tablo 4.47. Devamı

	1990			1991			1992			1993			1994		
	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam
USD	5.966	12.438	18.404	5.267	12.401	17.668	8.032	13.099	21.131	11.862	19.336	31.198	5.949	15.716	21.665
DEM	2.556	14.096	16.652	2.938	14.369	17.307	3.375	13.967	17.342	4.925	14.199	19.124	3.874	18.361	22.235
SDR	0	22	22	0	20	20	0	12	12	0	15	15	0	357	357
CHF	167	3.032	3.199	153	2.670	2.823	214	2.205	2.419	295	1.594	1.889	261	2.034	2.295
GBP	82	330	412	113	298	411	170	273	443	276	484	760	223	569	792
JPY	90	6.565	6.655	122	7.733	7.855	218	9.312	9.530	382	9.795	10.177	307	13.174	13.481
FRF	198	715	913	169	747	916	242	873	1.115	245	823	1.068	199	938	1.137
NLG	234	777	1.011	225	793	1.018	208	604	812	256	430	686	257	664	921
Diger (USD)	207	1.561	1.768	130	2.341	2.471	201	2.587	2.788	292	2.147	2.439	240	2.478	2.718
<b>TOPLAM</b>	<b>9.500</b>	<b>39.536</b>	<b>49.036</b>	<b>9.117</b>	<b>41.372</b>	<b>50.489</b>	<b>12.660</b>	<b>42.932</b>	<b>55.592</b>	<b>18.533</b>	<b>48.823</b>	<b>67.356</b>	<b>11.310</b>	<b>54.291</b>	<b>65.601</b>

**USD;** ABD Doları; **DEM;** Alman Markı; **SDR;** Özel Sekme Hakları; **CHF;** İsviçre Frangı; **GBP;** İngiliz Sterlini; **JPY;** Japon Yeni;

**FRF;** Fransız Frangı; **NLG;** Hollanda Florini

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.48. Dış Borçların Döviz Kompozisyonunun Yüzdesele Dağılımı

	1984			1985			1986			1987			1988			1989		
	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam
USD	55.7	40.3	42.7	52.5	35.1	38.4	64.9	29.0	36.1	61.1	24.2	31.2	62.9	29.0	34.4	53.3	32.3	35.2
DEM	28.1	20.9	22.0	30.2	24.3	25.4	25.5	28.8	28.1	29.9	32.5	32.0	27.7	31.8	31.1	35.2	33.8	34.0
SDR	0.0	8.2	6.9	0.0	6.4	5.2	0.0	4.2	3.4	0.0	2.4	1.9	0.0	0.9	0.8	0.0	0.2	0.2
CHF	7.1	9.7	9.3	7.6	10.8	10.2	2.8	11.4	9.7	2.0	11.1	9.4	21.0	8.6	7.6	2.1	7.6	6.8
GBP	1.6	1.4	1.5	1.5	1.6	1.6	0.9	1.2	1.1	1.0	1.1	1.1	0.8	0.8	0.8	1.1	0.8	0.8
JPY	0.9	7.7	6.6	2.5	9.6	8.2	1.0	12.9	10.5	0.3	16.5	13.4	0.6	18.3	15.5	0.4	16.0	13.9
FRF	0.7	2.2	2.0	1.1	2.5	2.2	1.1	2.3	2.1	1.2	2.0	1.8	1.9	1.9	1.9	2.6	1.9	2.0
NLG	2.1	2.2	2.2	2.2	2.8	2.7	2.3	3.2	3.0	2.4	3.3	3.1	2.6	2.5	2.6	3.7	2.4	2.5
Diger (USD)	3.7	7.3	6.8	2.4	6.9	6.0	1.5	6.9	5.8	2.0	7.0	6.0	1.4	6.1	5.3	1.6	5.1	4.6
<b>TOPLAM</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>

Tablo 4.48. Devamı

	1990			1991			1992			1993			1994			1995		
	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam	Kısa	Orta	Toplam
USD	62.8	31.5	37.5	57.8	30.0	35.0	63.4	30.5	38.0	64.0	39.6	46.3	52.6	28.9	33.0	55.5	27.1	33.2
DEM	26.9	35.7	34.0	32.2	34.7	34.3	26.7	32.5	31.2	26.6	29.1	28.4	34.3	33.8	33.9	32.4	36.2	35.4
SDR	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1.0	0.8
CHF	1.8	7.7	6.5	1.7	6.5	5.6	1.7	5.1	2.4	1.6	3.3	2.8	2.3	3.7	3.5	2.0	3.7	3.3
GBP	0.9	0.8	0.8	1.2	0.7	0.8	1.3	0.6	0.8	1.5	1.0	1.1	2.0	1.0	1.2	1.8	1.0	1.1
JPY	0.9	16.6	13.6	1.3	18.7	15.6	1.7	21.7	17.1	2.1	20.1	15.1	2.7	24.3	20.5	2.7	23.9	19.4
FRF	2.1	1.8	1.9	1.9	1.8	1.8	1.9	2.0	2.0	1.3	1.7	1.6	1.8	1.7	1.7	1.5	1.8	1.7
NLG	2.5	2.0	2.1	1.5	1.9	2.0	1.6	1.4	1.5	1.4	0.9	1.0	2.3	1.2	1.4	1.9	1.3	1.5
Diger (USD)	2.2	3.9	3.6	1.4	5.7	4.9	1.6	6.0	5.0	1.6	4.4	3.6	2.1	4.6	4.1	2.1	4.0	3.6
<b>TOPLAM</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>

USD; ABD Doları; DEM; Alman Markı; SDR; Özel Sekme Hakları; CHF; İsviçre Frangı; GBP; İngiliz Sterlini; JPY; Japon Yeni;

FRF; Fransız Frangı; NLG; Hollanda Florini.

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.15. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade ve Sabit Faiz Yapısı

Orta ve uzun vadeli dış borçların borçlulara göre ortalama vade yapısı; 1984 yılında 18.82 yıl, 1987'de 15.92 yıl, 1990'da 14.95 yıl ve 1994'te 12.53 yıldır (Tablo 4.49).

Orta ve uzun vadeli dış borçların ortalama vade yapısında en uzun süreyi konsolide bütçe borçları oluştururken, ikinci KİT borçları, üçüncü diğer kamu sektörü ve dördüncü mahalli idareler, beşinci Merkez Bankası borçları gelmektedir.

1984 yılında; konsolide bütçe borçları 22.82 yıl, KİT'ler 12.89, diğer kamu sektörü 10.29 yıl, T.C. Merkez Bankası 9.10 yıl, mahalli idareler 9.01 yıl ve özel sektörün 8.75 yıllık vadelere sahip olduğu görülmektedir.

1987 yılında orta ve uzun vadeli dış borçların ortalama vade yapısında; konsolide bütçe 19.05 yıl, mahalli idareler 13.47 yıl, diğer kamu sektörü 9.26 yıl ve T.C. Merkez Bankası 6.70 yıllık vadeye sahip olurken, 1994 yılında; konsolide bütçe 14.93 yıl, diğer kamu sektörü 9.83 yıl, T.C. Merkez Bankası 7.52 yıl, KİT'ler 9.98 yıl, fonlar 10.07 yıl, mahalli idareler 9.66 yıl ve özel sektörün 4.80 yıllık vadeye sahip olduğu görülmektedir (Tablo 4.49).

Orta ve uzun vadeli borçların alacaklılara göre ortalama vade yapısı; 1984'te 18.82 yıl, 1987'de 15.92 yıl, 1990'da 14.95 yıl ve 1994'te 12.52 yıldır (Tablo 4.50).

Orta ve uzun vadeli dış borçların borçlulara göre ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %5.38, 1987'de %6.08, 1990'da %6.35 ve 1994'te %6.40'tır (Tablo 4.51).

Konsolide bütçe borçlarının ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %5.01, 1987'de %5.56, 1990'da %6.03 ve 1994'te %6.09'dur. Diğer kamu sektörünün ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %7.53, 1987'de %8.01, 1990'da %7.24 ve 1994'te %7.33'tür. Mahalli idareler borçlarının ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %8.40, 1987'de %6.15, 1990'da %5.27 ve 1994'te %6.92 olurken, özel sektör borçlarının; 1984'te %8.63, 1987'de %8.71, 1990'da %8.13 ve 1994'te %7.75 olduğu görülmektedir (Tablo 4.51).

Orta-uzun vadeli dış borçların alacaklılara göre ortalama faiz yapısı; 1984'te %5.38, 1987'de %6.08, 1990'da %6.35 ve 1994'te %6.40'tır (Tablo 4.52). Çok taraflı kuruluşlardan sağlanan fonların ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %5.13, 1987'de %6.89, 1990'da %7.29 ve 1994'te %6.63'tür. İkili anlaşmalardan sağlanan fonların ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %5.52, 1987'de %5.33, 1990'da %4.45 ve 1994'te %4.71'dir. Uluslararası para piyasasından sağlanan fonların ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %6.32, 1987'de %8.12, 1990'da %8.26 ve 1994'te ise %8.56'dır (Tablo 4.52).



**Tablo 4.49.** Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı (Yıl)

**BORÇLULARA GÖRE**

	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988</u>	<u>1989</u>	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993</u>	<u>1994</u>
<b>Borçlulara Göre</b>	<b>18.82</b>	<b>17.76</b>	<b>16.81</b>	<b>15.92</b>	<b>15.28</b>	<b>14.99</b>	<b>14.95</b>	<b>14.79</b>	<b>13.91</b>	<b>12.45</b>	<b>12.53</b>
<b>Konsolide Bütçe</b>	<b>22.82</b>	<b>21.78</b>	<b>20.24</b>	<b>19.05</b>	<b>18.07</b>	<b>17.65</b>	<b>17.48</b>	<b>17.26</b>	<b>16.15</b>	<b>15.01</b>	<b>14.93</b>
— Hazine Borçları	22.98	22.30	20.75	18.98	17.52	16.46	16.06	15.59	13.99	12.85	12.63
— Devirli Krediler	21.54	20.64	20.09	19.53	19.39	19.71	19.56	19.79	19.79	19.46	19.80
— Katma Bütçe	25.28	21.46	18.48	18.41	17.83	18.47	18.64	19.17	19.77	20.04	21.06
<b>Diğer Kamu Sektörü</b>	<b>10.29</b>	<b>9.52</b>	<b>9.31</b>	<b>9.26</b>	<b>9.03</b>	<b>9.39</b>	<b>9.63</b>	<b>9.94</b>	<b>9.77</b>	<b>9.41</b>	<b>9.83</b>
— T.C. Merkez Bankası	9.10	8.00	7.53	6.70	5.62	5.03	5.45	6.05	7.51	7.51	7.52
— K.İ.T.	12.89	11.82	11.06	11.13	10.60	10.53	10.13	10.08	9.80	9.36	9.98
— Fonlar	-	-	6.00	6.69	6.70	7.10	7.99	9.22	9.76	9.75	10.07
— Mahalli İdareler	9.01	8.52	11.03	13.47	13.50	13.86	13.90	13.14	10.17	9.79	9.66
<b>Özel Sektör</b>	<b>8.75</b>	<b>8.18</b>	<b>7.72</b>	<b>6.95</b>	<b>6.72</b>	<b>7.76</b>	<b>7.86</b>	<b>7.26</b>	<b>6.35</b>	<b>4.57</b>	<b>4.80</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.50. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı (Yıl)

**ALACAKLILARA GÖRE**

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<b>Alacaklılara Göre</b>	<b>18.82</b>	<b>17.76</b>	<b>16.81</b>	<b>15.92</b>	<b>15.28</b>	<b>14.99</b>	<b>14.95</b>	<b>14.79</b>	<b>13.91</b>	<b>12.45</b>	<b>12.53</b>
<b>Çok Taraflı Kuruluşlar</b>	<b>27.11</b>	<b>24.18</b>	<b>21.64</b>	<b>19.45</b>	<b>17.91</b>	<b>16.88</b>	<b>16.28</b>	<b>16.01</b>	<b>15.60</b>	<b>15.12</b>	<b>14.62</b>
— Uluslararası Para Fonu (IMF)	47.00	47.00	47.00	47.00	47.00	47.00	-	-	-	-	6.00
— Ulus. İmar ve Kalk.Bank (IBRD)	17.47	17.22	17.05	16.94	16.86	16.88	16.90	16.86	16.86	16.83	16.82
— Uluslararası Finans Kurumu (IFC)	8.98	8.99	9.01	8.99	7.24	7.54	8.34	8.75	7.56	6.96	6.88
— Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)	49.00	49.00	49.00	49.00	49.00	49.00	49.00	49.00	44.37	44.20	49.00
— Avrupa Yatırım Bankası	28.07	28.64	29.77	30.16	30.56	31.00	31.54	31.86	32.42	36.96	37.78
— Avrupa İskân Bankası	10.38	10.28	10.13	10.10	10.72	10.52	10.36	10.44	10.34	10.36	10.40
— İslam Kalkınma Bankası	8.63	8.82	9.01	8.44	5.34	3.03	3.08	2.84	3.62	5.82	9.24
— IFAD Fonu	17.00	17.00	17.00	17.00	17.00	17.00	17.00	17.03	17.11	17.22	17.23
— OPEC Fonu	10.87	10.93	11.01	11.12	11.28	11.59	12.13	14.00	14.00	14.00	-
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>17.72</b>	<b>17.63</b>	<b>17.37</b>	<b>17.40</b>	<b>17.41</b>	<b>17.86</b>	<b>18.00</b>	<b>17.57</b>	<b>16.76</b>	<b>14.21</b>	<b>14.39</b>
— DECD Ülkeleri	18.66	18.85	18.51	18.34	18.14	18.51	18.45	18.00	17.29	14.59	14.90
— OPEC Ülkeleri	12.89	12.18	11.79	11.36	11.91	13.24	14.87	15.69	14.71	13.65	13.79
— Doğu Avrupa Ülkeleri	13.80	13.73	13.18	13.09	13.32	14.32	14.63	14.71	14.08	14.07	14.17
— Diğer Ülkeler	7.29	3.81	3.62	3.94	4.88	6.07	5.65	8.45	6.89	5.33	5.01
<b>Uluslararası Para Piyasaları</b>	<b>9.15</b>	<b>8.30</b>	<b>8.12</b>	<b>7.83</b>	<b>9.84</b>	<b>10.37</b>	<b>10.42</b>	<b>10.21</b>	<b>9.40</b>	<b>8.95</b>	<b>10.76</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.51. Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Sabit Faiz Yapısı

**BORÇLULARA GÖRE**

	<b>1984</b>	<b>1985</b>	<b>1986</b>	<b>1987</b>	<b>1988</b>	<b>1989</b>	<b>1990</b>	<b>1991</b>	<b>1992</b>	<b>1993</b>	<b>1994</b>
<b>Borçlulara Göre</b>	<b>5.38</b>	<b>5.71</b>	<b>5.97</b>	<b>6.08</b>	<b>6.43</b>	<b>6.56</b>	<b>6.35</b>	<b>6.35</b>	<b>6.52</b>	<b>6.47</b>	<b>6.40</b>
<b>Konsolide Bütçe</b>	<b>5.01</b>	<b>5.24</b>	<b>5.44</b>	<b>5.56</b>	<b>6.05</b>	<b>6.25</b>	<b>6.03</b>	<b>5.99</b>	<b>6.22</b>	<b>6.35</b>	<b>6.09</b>
— Hazine Borçları	4.98	5.17	5.48	5.76	6.74	7.22	6.99	6.93	7.15	7.08	6.78
— Devirli Krediler	5.18	5.38	5.36	5.28	5.13	4.85	4.74	4.58	4.39	4.27	4.16
— Katma Bütçe	4.73	5.30	5.44	5.47	5.38	5.25	5.17	5.05	4.83	4.94	4.59
<b>Diğer Kamu Sektörü</b>	<b>7.53</b>	<b>8.04</b>	<b>8.25</b>	<b>8.01</b>	<b>7.75</b>	<b>7.49</b>	<b>7.24</b>	<b>7.33</b>	<b>7.32</b>	<b>7.26</b>	<b>7.33</b>
— T.C. Merkez Bankası	4.90	5.08	5.29	6.71	6.72	6.74	6.76	6.76	6.62	6.63	6.65
— K.İ.T.	7.59	8.09	8.39	8.42	8.15	7.89	7.63	7.55	7.42	7.34	7.39
— Fonlar	-	-	-	8.34	8.31	8.43	8.39	8.11	8.13	7.95	8.12
— Mahalli İdareler	8.40	8.91	7.15	6.15	5.96	5.53	5.27	6.05	6.80	6.89	6.92
<b>Özel Sektör</b>	<b>8.63</b>	<b>8.75</b>	<b>8.95</b>	<b>8.71</b>	<b>8.31</b>	<b>7.90</b>	<b>8.13</b>	<b>8.14</b>	<b>8.15</b>	<b>6.24</b>	<b>7.75</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.52. Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Sabit Faiz Yapısı

## ALACAKLILARA GÖRE

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<b>Alacaklılara Göre</b>	<b>5.38</b>	<b>5.71</b>	<b>5.97</b>	<b>6.08</b>	<b>6.43</b>	<b>6.56</b>	<b>6.35</b>	<b>6.35</b>	<b>6.52</b>	<b>6.47</b>	<b>6.40</b>
<b>Çok Taraflı Kuruluşlar</b>	<b>5.13</b>	<b>5.88</b>	<b>6.44</b>	<b>6.89</b>	<b>7.17</b>	<b>7.27</b>	<b>7.29</b>	<b>7.30</b>	<b>7.24</b>	<b>7.27</b>	<b>6.63</b>
— Uluslararası Para Fonu (IMF)	6.53	6.77	7.02	8.21	9.01	8.73	-	-	-	-	-
— Ulus. İmar ve Kalk.Bank (IBRD)	8.92	9.06	9.18	9.21	9.26	9.26	9.23	9.22	9.08	9.10	9.27
— Uluslararası Finans Kurumu (IFC)	12.16	11.86	10.21	9.74	9.17	8.98	9.30	9.42	9.51	9.57	9.47
— Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)	0.79	0.79	0.79	0.79	0.79	0.79	0.79	0.79	1.60	1.63	0.79
— Avrupa Yatırım Bankası	4.43	4.30	4.08	4.00	3.91	3.80	3.63	3.48	3.32	2.26	1.86
— Avrupa İskân Bankası	7.55	7.42	7.11	6.82	6.57	6.40	6.58	6.90	7.14	7.15	7.15
— İslam Kalkınma Bankası	11.05	10.87	10.43	9.97	8.34	4.36	6.86	7.28	5.94	6.08	6.90
— IFAD Fonu	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00
— OPEC Fonu	5.62	5.61	5.60	5.58	5.54	5.49	5.37	5.00	5.00	5.00	-
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>5.52</b>	<b>5.44</b>	<b>5.46</b>	<b>5.33</b>	<b>5.10</b>	<b>4.89</b>	<b>4.45</b>	<b>4.33</b>	<b>4.47</b>	<b>4.48</b>	<b>4.71</b>
— DECD Ülkeleri	5.39	5.21	5.22	5.06	4.86	4.56	4.19	4.10	4.22	4.27	4.50
— OPEC Ülkeleri	5.39	5.94	6.17	6.43	6.02	5.76	4.81	7.37	4.34	4.26	4.26
— Doğu Avrupa Ülkeleri	7.12	7.22	7.39	7.46	7.41	7.44	7.40	7.38	7.44	7.40	7.40
— Diğer Ülkeler	8.15	8.03	8.00	8.45	8.96	9.08	8.87	8.66	8.47	8.41	8.13
<b>Uluslararası Para Piyasaları</b>	<b>6.32</b>	<b>8.52</b>	<b>8.66</b>	<b>8.12</b>	<b>8.53</b>	<b>8.41</b>	<b>8.26</b>	<b>8.44</b>	<b>8.25</b>	<b>7.89</b>	<b>8.56</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.16. Döviz Cinsleri İtibariyle Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade ve Sabit Faiz Yapısı

Döviz cinsleri itibariyle orta-uzun vadeli dış borçların vade yapısı; 1984'te 18.82 yıl, 1987'de 15.92 yıl, 1990'da 14.95 yıl, 1994'te 12.53 yıldır (Tablo 4.53). Orta ve uzun vadeli borçlarda USD'nin ortalama vade yapısı; 1984'te 15.87, 1987'de 14.69, 1990'da 14.42 ve 1994'te 12.27 yıldır. DEM'in vade yapısı ise; 1984'te 18.88, 1987'de 17.59, 1990'da 16.28 ve 1994'te 13.44 yıldır. SDR, GBP, JPY, FRF, NLG gibi döviz cinsleri de incelendiğinde orta ve uzun vadeli dış borçların vade yapısında son yıllarda azalma olduğu görülecektir (Tablo 4.53).

Döviz cinsleri itibariyle orta-uzun vadeli dış borçların sabit faiz yapısı; 1984'te %5.38, 1987'de %6.08, 1990'da %6.35 ve 1994'te ise %6.40'tır. USD'nin sabit faiz yapısı; 1984'te %6.42, 1987'de %7.29, 1990'da %7.96 ve 1994'te %7.83'tür. DEM'in sabit faiz yapısı; 1984'te %4.39, 1987'de %4.59, 1990'da %4.64 ve 1994'te %6.12'dir (Tablo 4.54).

Döviz cinsleri itibariyle orta-uzun vadeli dış borçların vade yapısı, çok taraflı kuruluşlardan yapılan borçlanmalarda mümkün merteye uzun tutulabilirken, uluslararası para piyasasında yapılan borçlanmalarda bu süre oldukça kısalmaktadır. İkili anlaşmalarla yapılan borçlanmaların ortalama vade yapısı; 1984'te 17.72 yıl, 1987'de 17.40 yıl, 1990'da 18 yıl ve 1994'te 14.39 yıldır. Uluslararası para piyasasından yapılan borçlanmaların ortalama vade yapısı; 1984'te 9.15 yıl, 1987'de 7.83 yıl, 1990'da 10.42 yıl ve 1994'te 10.76 yıldır (Tablo 4.53).

İkili anlaşmalarla yapılan borçlanmaların ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %5.52, 1987'de %5.33, 1990'da %4.45 ve 1994'te %4.71'dir. Uluslararası para piyasasından yapılan borçlanmaların ortalama sabit faiz yapısı; 1984'te %6.32, 1987'de %8.12, 1990'da %8.26 ve 1994'te %8.56'dır (Tablo 5.54).

Tablo 4.53. Döviz Cinsleri İtibariyle Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Ortalama Vade Yapısı (Yıl)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<b>Alacaklılara Göre</b>	<b>18.82</b>	<b>17.76</b>	<b>16.81</b>	<b>15.92</b>	<b>15.28</b>	<b>15.04</b>	<b>14.95</b>	<b>14.79</b>	<b>13.91</b>	<b>12.45</b>	<b>12.53</b>
— USD	15.87	15.20	15.05	14.69	15.05	14.94	14.42	14.34	13.64	11.85	12.27
— DEM	18.88	18.62	18.17	17.59	16.13	16.21	16.28	15.29	15.38	13.89	13.44
— SDR	4691	46.85	46.75	46.61	49.97	41.68	17.00	17.03	17.11	17.22	6.41
— CHF	11.38	11.08	11.10	11.89	12.10	12.21	12.69	12.52	12.55	12.18	11.92
— GBP	14.33	14.51	15.09	15.63	15.91	15.59	16.35	16.74	16.55	12.46	11.90
— JPY	13.23	13.11	12.11	12.33	12.63	12.71	13.73	14.87	12.70	11.96	12.06
— FRF	11.76	12.13	12.26	13.09	12.97	14.53	15.53	16.26	15.85	15.95	16.21
— NLG	13.63	13.41	12.71	12.70	13.55	14.44	15.37	13.10	12.67	11.22	10.24
— Diğer (USD)	18.95	20.00	20.40	19.98	19.88	21.19	21.55	17.66	15.02	13.80	13.57
<b>Çok Taraflı Kuruluşlar</b>	<b>27.11</b>	<b>24.18</b>	<b>21.64</b>	<b>19.45</b>	<b>17.91</b>	<b>16.88</b>	<b>16.28</b>	<b>16.01</b>	<b>15.60</b>	<b>15.12</b>	<b>14.62</b>
— USD	19.40	18.62	18.19	17.85	17.77	17.69	17.32	17.28	17.08	16.82	16.59
— DEM	9.73	9.44	9.50	9.55	9.40	9.33	9.33	9.39	9.25	9.16	9.10
— SDR	46.91	46.85	46.75	46.61	45.97	41.68	17.00	17.03	17.11	17.22	6.41
— CHF	9.50	9.61	9.61	9.64	9.62	9.50	9.41	9.40	9.40	9.30	9.29
— JPY	11.84	11.40	11.10	11.07	12.51	12.01	11.88	11.69	11.91	12.15	12.21
— NLG	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	-	-	-	-
— Diğer (USD)	27.37	28.05	29.32	29.74	29.72	30.71	31.27	24.04	18.82	16.43	15.97
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>17.72</b>	<b>17.63</b>	<b>17.37</b>	<b>17.40</b>	<b>17.41</b>	<b>17.86</b>	<b>18.00</b>	<b>17.57</b>	<b>16.76</b>	<b>14.21</b>	<b>14.39</b>
— USD	18.54	17.90	17.18	16.77	16.45	15.96	14.72	14.02	12.22	8.80	9.57
— DEM	21.92	21.71	21.60	21.32	21.34	21.79	22.46	21.60	21.15	19.81	18.50
— CHF	12.71	11.53	11.60	13.45	13.78	13.53	14.10	13.20	13.21	13.37	12.10
— GBP	14.67	15.75	16.27	16.91	17.60	16.81	17.44	17.56	17.21	14.21	13.08
— JPY	13.68	14.18	14.12	14.79	15.51	17.13	18.10	19.39	19.67	19.77	19.90
— FRF	11.79	12.52	12.94	14.02	13.63	15.41	16.32	16.90	16.23	16.19	16.33
— NLG	15.10	15.66	14.93	15.79	16.80	17.70	18.08	13.51	12.70	11.23	10.33
— Diğer (USD)	13.94	14.77	14.78	14.50	14.58	15.25	15.64	13.36	13.32	13.05	12.70
<b>Uluslararası Para Piyasası</b>	<b>9.15</b>	<b>8.30</b>	<b>8.12</b>	<b>7.83</b>	<b>9.84</b>	<b>10.37</b>	<b>10.42</b>	<b>10.21</b>	<b>9.40</b>	<b>8.95</b>	<b>10.76</b>
— USD	8.64	7.41	7.06	6.42	10.58	11.37	11.40	11.56	11.56	11.43	8.87
— DEM	9.29	9.28	7.87	6.96	7.04	7.19	7.20	6.67	6.75	6.98	9.10
— CHF	11.42	11.45	11.85	12.88	14.15	15.65	16.50	17.22	17.38	17.55	17.63
— GBP	7.00	9.83	10.14	10.14	9.79	9.57	9.63	9.77	9.73	9.97	8.76
— JPY	-	7.17	8.91	8.92	8.98	8.76	8.81	8.81	6.97	7.07	10.42
— FRF	6.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00
— NLG	8.40	8.57	8.64	8.18	8.71	8.98	8.97	8.97	8.74	9.00	9.00
— Diğer (USD)	6.74	6.55	4.88	5.73	7.39	11.00	11.00	11.00	5.81	5.49	11.00

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.54. Döviz Cinsleri İtibariyle Orta-Uzun Vadeli Dış Borçların Sabit Faiz Yapısı (Yıl)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<b>Alacaklılara Göre</b>	<b>5.38</b>	<b>5.71</b>	<b>5.97</b>	<b>6.08</b>	<b>6.43</b>	<b>6.56</b>	<b>6.35</b>	<b>6.35</b>	<b>6.52</b>	<b>6.47</b>	<b>6.40</b>
— USD	6.42	6.73	7.08	7.29	7.77	7.99	7.96	7.97	7.95	7.42	7.83
— DEM	4.39	4.58	4.53	4.59	4.77	4.67	4.64	5.23	5.44	6.09	6.12
— SDR	6.53	6.77	7.02	8.21	9.01	8.73	8.00	8.00	8.00	8.00	8.29
— CHF	6.41	6.35	6.07	5.65	5.47	5.47	5.46	5.43	5.39	5.48	5.38
— GBP	7.87	8.61	8.56	8.46	8.41	8.31	8.03	7.82	7.77	8.42	8.54
— JPY	7.10	7.01	6.89	6.56	6.25	6.02	5.50	4.91	5.45	5.48	5.42
— FRF	7.91	8.53	8.78	8.70	8.41	7.91	7.05	6.32	6.47	6.12	5.51
— NLG	6.87	6.77	6.79	6.62	6.38	6.11	5.67	5.56	6.83	7.91	7.58
— Diğer (USD)	6.03	5.74	5.64	5.74	5.56	5.51	5.37	6.22	7.05	7.27	7.34
<b>Çok Taraflı Kuruluşlar</b>	<b>5.13</b>	<b>5.88</b>	<b>6.44</b>	<b>6.89</b>	<b>7.17</b>	<b>7.27</b>	<b>7.29</b>	<b>7.30</b>	<b>7.24</b>	<b>7.27</b>	<b>6.63</b>
— USD	8.22	8.51	8.72	8.82	8.79	8.66	8.71	8.68	8.42	8.43	8.34
— DEM	8.81	8.70	8.50	7.98	7.71	7.60	7.66	7.54	7.40	7.45	7.55
— SDR	6.53	6.77	7.02	8.21	9.01	8.73	8.00	8.00	8.00	8.00	8.29
— CHF	6.25	6.09	5.93	5.71	5.55	5.69	5.76	5.71	5.61	5.67	5.56
— JPY	7.55	7.41	7.30	7.31	7.01	6.61	6.73	6.79	6.67	6.60	6.39
— NLG	13.50	13.50	13.50	13.50	13.50	13.50	13.50	0.00	0.00	0.00	0.00
— Diğer (USD)	4.64	4.48	4.21	4.12	4.06	3.87	3.69	5.63	6.77	7.25	7.28
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>5.52</b>	<b>5.44</b>	<b>5.46</b>	<b>5.33</b>	<b>5.10</b>	<b>4.89</b>	<b>4.45</b>	<b>4.33</b>	<b>4.47</b>	<b>4.48</b>	<b>4.71</b>
— USD	5.22	5.11	5.34	5.29	5.21	5.51	5.49	5.84	4.05	5.41	6.45
— DEM	3.84	3.96	3.89	3.79	3.49	3.06	2.65	2.67	2.89	3.13	3.26
— CHF	6.74	6.78	6.21	5.34	5.02	4.83	4.61	4.48	4.61	4.67	4.76
— GBP	7.87	7.64	7.59	7.48	7.32	7.32	6.98	6.79	6.94	7.42	8.04
— JPY	6.95	6.83	6.69	6.24	5.85	5.51	4.64	3.71	3.58	3.59	3.58
— FRF	7.91	7.94	7.90	7.79	7.41	6.88	5.98	5.35	5.89	5.73	5.32
— NLG	6.61	6.46	6.46	6.28	6.04	5.80	5.43	5.49	6.81	7.91	7.57
— Diğer (USD)	6.91	6.62	6.75	6.94	6.64	6.51	6.29	6.52	6.33	6.08	6.17
<b>Uluslararası Para Piyasası</b>	<b>6.32</b>	<b>8.52</b>	<b>8.66</b>	<b>8.12</b>	<b>8.53</b>	<b>8.41</b>	<b>8.26</b>	<b>8.44</b>	<b>8.25</b>	<b>7.89</b>	<b>8.56</b>
— USD	6.50	6.49	6.57	7.04	9.62	9.31	9.03	8.97	8.92	8.94	8.66
— DEM	-	9.05	9.05	6.97	6.68	6.80	7.10	8.11	8.51	8.41	3.89
— CHF	6.18	6.17	6.18	6.18	6.20	6.20	6.20	6.19	6.18	6.18	6.18
— GBP	-	12.36	12.37	12.37	12.37	12.37	12.37	12.37	12.38	9.21	12.42
— JPY	-	7.33	7.52	7.35	6.94	6.50	6.48	6.51	6.72	6.36	0.00
— FRF	-	11.76	11.71	11.71	11.71	11.71	11.71	11.71	11.71	11.70	11.68
— NLG	6.50	7.04	7.48	7.62	7.71	7.81	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00
— Diğer (USD)	9.00	9.00	-	8.34	8.34	8.34	8.34	8.34	10.39	10.52	8.34

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.17. Orta-Uzun Vadeli Kredi Kullanımları

Borçlulara göre orta-uzun vadeli kredi kullanımlarında birinci sırayı konsolide bütçe alırken, diğer kamu sektörü ikinci ve özel sektör üçüncü sırada yer almaktadır. Konsolide bütçe; 1984'te 1.813 milyon dolar, 1987'de, 3.171 milyon dolar, 1988'de 5.044 milyon dolar, 1990'da 3.139 milyon dolar, 1993'te 4.521 milyon dolar ve 1994'te 2.206 milyon dolar kredi kullanılmıştır (Tablo 4.55). Konsolide bütçe kredilerinde en yüksek meblağı hazine borçları oluştururken, devirli krediler ikinci, katma bütçe kredileri üçüncü sırada yer almaktadır.

Diğer kamu sektörü; 1984'te 677 milyon dolar, 1987'de 2.083 milyon dolar, 1991'de 1.629 milyon dolar, 1992'de 1.927 milyon dolar ve 1994'te 1.921 milyon dolar kredi kullanmıştır. Diğer kamu sektörü kredilerinde en büyük tutar KİT'lerin, ikinci mahalli idarelerin, üçüncü fonların olmaktadır.

Orta-uzun vadeli kredi kullanımında özel sektör; 1984 yılında 148 milyon dolar, 1988'de 796 milyon dolar, 1992'de 1.430 milyon dolar, 1993'te 3.011 milyon dolar ve 1994'te 1.164 milyon dolar kredi kullanmıştır (Tablo 4.55).

Alacaklılara göre orta-uzun vadeli kredi kullanımlarında ikili anlaşmalarla sağlanan krediler birinci sırada yer alırken, uluslararası para piyasası ikinci, çok taraflı kuruluşlar üçüncü sırada yer almaktadır.

İkili anlaşmalarla sağlanan krediler; 1984'te 960 milyon dolar, 1987'de 27.29 milyon dolar, 1991'de 3.355 milyon dolar, 1993'te 4.734 milyon dolar ve 1994'te 3.586 milyon dolardır.

İkili anlaşmalarla sağlanan kredilerde en büyük payı OECD ülkelerinden sağlanan krediler teşkil etmekte, sonra OPEC ve Doğu Avrupa Ülkeleri gelmekte, en son sırada diğer ülkelerden alınan krediler yer almaktadır (Tablo 4.56).

Çok taraflı kuruluşlardan sağlanan krediler; 1984'te 1.007 milyon dolar, 1988'de 1.197 milyon dolar, 1991'de 1.106 milyon dolar ve 1994'te 776 milyon dolardır. Çok taraflı kuruluşlardan sağlanan kredi miktarında ilk sırada dünya bankasından alınan krediler yer almakta, ikinci sırada EIB, üçüncü sırada ise IFC'den alınan krediler yer almaktadır.

Uluslararası para piyasasından alınan krediler; 1984'te 671 milyon dolar, 1988'de 4.328 milyon dolar, 1992'de 3.526 milyon dolar, 1993'te 3.807 milyon dolar ve 1994'te 929 milyon dolardır (Tablo 4.56). Son yıllarda uluslararası para piyasasından alınan kredilerin miktarında önemli artış olmakla beraber, bu kredilerin hem vade hem faiz yapısı çok müsait olmadığından kredilerin maliyetinin de hızla artmasına neden olmaktadır.



Tablo 4.55. Orta-Uzun Vadeli Kredi Kullanımları (Milyon Dolar)

Borçlulara Göre	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*
<b>Konsolide Bütçe</b>	<b>1.813</b>	<b>1.717</b>	<b>2.411</b>	<b>3.171</b>	<b>5.044</b>	<b>2.992</b>	<b>3.139</b>	<b>3.113</b>	<b>3.766</b>	<b>4.521</b>	<b>2.206</b>
— Hazine Borçları	1.266	797	931	1.714	3.722	2.197	1.740	2.422	3.154	4.060	1.626
— Devirli Krediler	393	550	695	855	691	555	1.083	541	532	400	400
— Katma Bütçe	154	370	785	602	631	240	316	150	80	61	180
<b>Diğer Kamu Sektörü</b>	<b>677</b>	<b>1.547</b>	<b>1.377</b>	<b>2.083</b>	<b>2.005</b>	<b>1.413</b>	<b>1.045</b>	<b>1.629</b>	<b>1.927</b>	<b>1.674</b>	<b>1.921</b>
— T.C. Merkez Bankası	385	504	121	370	269	400	0	0	0	0	0
— K.İ.T.	288	1.025	957	833	1.400	725	873	921	1.075	1.230	829
— Fonlar	0	0	147	689	154	77	18	427	89	202	368
— Mahalli İdareler	4	18	152	191	181	211	151	264	731	226	704
— Üniversiteler	-	-	-	-	-	-	3	17	32	16	20
<b>Özel Sektör</b>	<b>148</b>	<b>348</b>	<b>259</b>	<b>511</b>	<b>796</b>	<b>714</b>	<b>427</b>	<b>880</b>	<b>1.430</b>	<b>3.011</b>	<b>1.164</b>
<b>TOPLAM</b>	<b>2.638</b>	<b>3.612</b>	<b>4.047</b>	<b>5.765</b>	<b>7.845</b>	<b>5.119</b>	<b>4.611</b>	<b>5.622</b>	<b>7.123</b>	<b>9.206</b>	<b>5.291</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

\*Geçici

Tablo 4.56. Orta-Uzun Vadeli Kullanımları (Milyon Dolar)

Alacaklılara Göre	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<b>Çok Taraflı Kuruluşları</b>	<b>1.007</b>	<b>801</b>	<b>938</b>	<b>1.089</b>	<b>1.197</b>	<b>703</b>	<b>1.059</b>	<b>1.106</b>	<b>831</b>	<b>665</b>	<b>776</b>
— IMF	172	0	0	0	0	0	0	0	0	0	344
— IBRD	660	638	644	812	839	411	562	450	239	367	323
— IFC	3	11	33	2	49	29	57	56	144	97	49
— IDA	0	0	0	0	0	0	0	0	20	0	0
— EIB	2	14	49	12	9	1	0	0	0	0	0
— ERF	160	136	209	259	287	248	406	546	399	195	50
— IDB	7	0	1	2	10	13	35	55	28	3	9
— IFAD Fonu	2	2	2	2	3	1	0	0	1	4	1
— OPEC Fonu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<b>İkili Anlaşmalar</b>	<b>960</b>	<b>1.433</b>	<b>1.763</b>	<b>2.729</b>	<b>2.320</b>	<b>1.694</b>	<b>2.742</b>	<b>3.355</b>	<b>2.766</b>	<b>4.734</b>	<b>3.586</b>
— OECD Ülkeleri	734	1.164	1.600	2.633	2.197	1.563	2.300	3.018	2.426	4.424	3.355
— OPEC Ülkeleri	200	131	46	51	42	47	18	12	49	25	6
— Doğu Avrupa Ülkeleri	20	53	73	25	52	67	101	69	112	32	8
— Diğer Ülkeler	6	85	44	20	29	18	53	256	179	253	217
<b>Uluslararası Para Piyasası</b>	<b>671</b>	<b>1.377</b>	<b>1.346</b>	<b>1.947</b>	<b>4.328</b>	<b>2.721</b>	<b>1.080</b>	<b>1.161</b>	<b>3.526</b>	<b>3.807</b>	<b>929</b>
<b>TOPLAM</b>	<b>2.638</b>	<b>3.612</b>	<b>4.047</b>	<b>5.765</b>	<b>7.845</b>	<b>5.119</b>	<b>4.611</b>	<b>5.622</b>	<b>7.123</b>	<b>9.206</b>	<b>5.291</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

#### 4.2.18. Sağlanan Kredilerin Proje ve Program Türüne Göre Kullanımı

Proje ve program kredileri; gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmek için gerekli yatırımları yapmak ve mevcutları verimli çalıştırabilmek amacıyla kullandıkları kalkınma kredileri kapsamına giren kredilerdir.<sup>232</sup> Kredilerin proje ve program türüne göre ayrımında kullanma yeri açısından bağlılık veya serbestlik vardır. Belirli bir projenin gerçekleştirilmesine yönelik sağlanan krediler proje kredisi adını alırken, herhangi bir projeye bağlı olmadan kalkınmanın dış finansman ihtiyacını karşılamak, ekonominin işlerliğini sürdürebilmek amacıyla sağlanan krediler program kredi adını almaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi proje krediler; kredi hangi proje için verilmişse yalnız o projenin gerektirdiği ithalatın finansmanında kullanılabilirken, program kredileri, genel olarak ödemeler bilançosu açıklarını gidermek ve ekonomik faaliyetlerin yapılabilmesi için gerekli bütün ithal faaliyetlerinde kullanılabilir.<sup>233</sup>

1984 yılında toplam 2.638 milyon dolar olarak kullanılan kredinin 1.309 milyon doları program kredi 1.328 milyon doları proje kredi olurken, program kredinin toplam kredi kullanımına oranı %49.6 ve proje kredinin ise toplam kredi kullanımına oranı %50.3'tür. 1985 yılında program kredinin toplam kredi kullanımına oranı %29, proje kredinin toplam kredi kullanımına oranı %70.9 olurken; 1986'da program kredi %23, proje kredi %76.6, 1987'de program kredi %21, proje kredi %78.7, 1988'de program kredi %29.8, proje kredi %70, 1989'da program kredi %40, proje kredi %59, 1990'da program kredi %22, proje kredi %77, 1992'de program kredi %34, proje kredi %65.6 ve 1994 yılında ise program kredinin toplam kredi kullanımına oranı %21, proje kredinin toplam kredi kullanımına oranı ise %78'dir (Tablo 4.57).

Tablo 4.57'den de açıkça görüldüğü gibi yıllar itibariyle toplam kredi kullanımlarının en büyük payını proje kredi kullanımları almıştır. Bu durumun yalnızca 1984 yılında neredeyse eşit oranlı kullanımlarla farklılık gösterdiği, diğer yıllarda ise proje kredi kullanımlarının çok yüksek farkla program kredi kullanımlarının önüne geçtiği görülmektedir. Kredi kullanımlarının oransal dağılımının böyle gitmesi kredilerin istediğimiz alanlara yatırım yapılmayıp, kredi verenlerin istedikleri alanlara yatırım yapılmasını gerektirmekte bu da hem kredi kullanımında serbest davranmamıza engel olmakta hem de kredilerin toplam faydasının azalmasına neden olmaktadır.

<sup>232</sup> Necla Ünsal, Ece Nakipoğlu, Orhan Pazarcık, s.14.

<sup>233</sup> Seyidoğlu, s.458.

Tablo 4.57. Borçlulara Göre Gerçekleşen Proje ve Program Kredi Kullanımları (Milyon Dolar)

	1984			1985			1986			1987			1988			1989		
	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam
Konso. Bütçe	814	999	1.813	268	1.449	1.717	778	1.633	2.411	605	2.567	3.171	1.611	3.434	5.044	1.508	1.484	2.992
—Haz. Borçları	740	526	1.266	132	665	797	414	517	931	277	1.437	1.714	1.264	2.459	3.722	1.290	907	2.197
—Dev. Krediler	74	319	393	22	528	550	179	516	695	317	538	855	297	393	691	218	337	555
—Katma Bütçe	0	154	154	114	256	370	185	600	785	10	592	602	50	582	631	0	240	240
Diğ. Kamu Sek.	495	181	677	781	765	1.547	168	1.209	1.377	620	1.463	2.083	729	1.275	2.005	568	846	1.413
—TC Mer. Bank	385	0	385	504	0	504	121	0	121	370	0	370	269	0	269	400	0	400
—K.İ.T.	110	178	288	277	747	1.025	47	910	957	27	806	833	456	944	1.400	159	566	725
—Fonlar	0	0	0	0	0	0	0	147	147	223	466	689	4	150	154	9	68	77
—Mahal. İdr.	0	4	4	0	18	18	0	152	152	0	0	191	0	181	181	0	211	211
—Üniversiteler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özel Sektör	0	148	148	0	348	348	0	259	259	0	511	511	0	796	796	0	714	714
<b>TOPLAM</b>	<b>1.309</b>	<b>1.328</b>	<b>2.638</b>	<b>1.049</b>	<b>2.562</b>	<b>3.612</b>	<b>946</b>	<b>3.101</b>	<b>4.047</b>	<b>1.224</b>	<b>4.541</b>	<b>5.765</b>	<b>2.340</b>	<b>5.505</b>	<b>7.845</b>	<b>2.076</b>	<b>3.043</b>	<b>5.119</b>

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992. HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

Tablo 4.57. Devamı

	1990			1991			1992			1993			1994*		
	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam	Prog.	Proje	Toplam
Konso. Bütçe	949	2.262	3.211	1.666	1.481	3.147	2.304	1.461	3.765	3.735	786	4.521	1.097	1.109	2.206
—Haz. Borçları	637	988	1.625	1.662	771	2.433	2.304	850	3.154	3.534	526	4.060	1.097	528	1.625
—Dev. Krediler	312	945	1.257	4	535	539	0	532	532	201	199	400	0	401	401
—Katma Bütçe	0	329	329	0	175	175	0	79	79	0	61	61	0	180	180
Diğ.Kamu Sek.	263	1.186	1.449	98	1.714	1.812	146	1.782	1.928	37	1.638	1.675	61	1.860	1.921
—TC Mer.Bank.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
—K.İ.T.	148	811	959	82	923	1.005	146	928	1.074	36	1.195	1.231	16	813	829
—Fonlar	67	203	270	8	474	482	0	90	90	1	201	202	0	368	368
—Mahal. İdr.	48	169	217	8	300	308	0	732	732	0	226	226	45	659	704
—Üniversiteler	0	3	3	0	17	17	0	32	32	0	16	16	0	20	20
Özel Sektör	0	793	793	0	1.017	1.017	0	1.430	1.430	0	3.011	3.011	0	1.164	1.164
<b>TOPLAM</b>	<b>1.212</b>	<b>4.241</b>	<b>5.453</b>	<b>1.764</b>	<b>4.212</b>	<b>5.976</b>	<b>2.450</b>	<b>4.673</b>	<b>7.123</b>	<b>3.772</b>	<b>5.435</b>	<b>9.207</b>	<b>1.158</b>	<b>4.133</b>	<b>5.291</b>

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.

HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

\* Geçici

#### 4.2.19. Dolar Cinsinden Toplam İç + Dış Borç Stoku / GSMH

1980 yılında dolar cinsi toplam iç + dış borç stokumuz 21 milyar 148 milyon dolardır. 1983 yılında 1981 yılına oranla %56.6'lık bir artış gösteren toplam borç stoku 33 milyar 130 milyon dolar olmuştur. 1987'de 1983'e göre % 81.8'lik artış kaydeden toplam borçlarımız 60 milyar 250 milyon dolar olmuş; 1987-1989 yılları arasında önemli bir artış göstermeyen toplam borç stokumuz, 1990 yılında yeniden yükselişe geçerek 70 milyar 919 milyona ulaşmıştır. 1993'te 1990 yılına oranla %40.7'lik artış kaydeden toplam borç stokumuz 99 milyar 818 milyona yükselmiş, 1994 yılında 92 milyar 456 milyon dolar olan dolar cinsi toplam borç stoku 1995 yılında 100 milyar 349 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.58).

Tablo 4.58. Dolar Cinsinden Toplam İç + Dış Borç Stoku / GSMH (Milyon Dolar)

Yıllar	İç Borç Stoku	Dış Borç Stoku	Toplam Borç Stoku	GSMH*	T.B.S./GSMH (%)
1980	7.919	13.229	21.148	70.563	30
1981	8.813	14.448	23.261	71.786	32
1982	8.168	16.093	24.261	65.238	37
1983	13.892	19.238	33.130	61.620	54
1984	12.572	20.659	33.231	61.561	54
1985	13.282	25.476	38.758	68.524	57
1986	15.451	32.101	47.552	76.482	62
1987	20.022	40.228	60.250	89.085	68
1988	19.958	40.722	60.680	94.011	65
1989	19.770	41.751	61.521	109.897	56
1990	21.884	49.035	70.919	152.316	47
1991	22.392	50.489	72.881	152.145	48
1992	28.221	55.592	83.813	160.268	52
1993	32.462	67.356	99.818	181.806	55
1994	26.855	65.601	92.456	131.407	70
1995	27.178	73.171	100.349	165.519	61

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

\* Cari fiyatlarla yeni seri, Hazine, T.C.M.B., D.İ.E. 1994, Dış Borçlar Bülteni

Toplam borç stokunun GSMH'ya oranı 1980 yılında %30 iken, 1983 ve 1984 yıllarında bu oran %54'e çıkmıştır. 1987 yılında %68 olan Toplam Borç Stoku / GSMH oranı, 1988-1993 yılları arasında genelde düşüş eğilimi göstermiş 1994 yılında %70 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.58). 1994 yılında Toplam Borç Stoku / GSMH oranının büyümesinde, 1994 reel GSMH'sının düşme göstermesinin şüphesiz büyük payı vardır. 1995 yılında dolar cinsi Toplam Borç Stoku / GSMH oranı %61'dir.

#### **4.2.20. Türk Lirası Olarak Toplam İç + Dış Borç Stoku / GSMH**

Türk Lirası cinsinden toplam borç stokumuz 1980 yılında 1 trilyon 925 milyar TL'dir. 1983 yılında 1980 yılına göre %293'lük bir artış gösteren toplam borç stokumuz 7 trilyon 569 milyar TL olmuştur. 1984, 1985 ve 1986 yıllarında anormal büyüme kaydeden toplam borç stoku 1987 yılında 1983'e oranla %584 oranında bir artış kaydederek 51 trilyon 813 milyar TL'ye çıkmıştır. 1988'de 86 trilyon 522 milyar TL, 1989'da 130 trilyon 731 milyar TL, 1990'da 185 trilyon 301 milyar TL olan toplam borç stoku 1991 yılında 1987'ye oranla %488'lik artış göstererek 304 trilyon 783 milyar TL'ye çıkmıştır. 1993 yılında 1 katrilyon 98 trilyon 801 milyar TL olan toplam borç stokunun, 1994 yılında 1991 yılına oranla %802 oranında artarak 2 katrilyon 751 trilyon 843 milyar TL olduğu görülmektedir (Tablo 4.59). Son yıllarda toplam borç stokundaki rakamların astronomik artışlar kaydetmesinin nedeni aşırı derecede iç ve dış borçlanmaya başvurulduğundan ve yüksek faizli borçlanmadandır.

Toplam borç stokunun GSMH'ya olan oranı; 1980 yılında %36, 1982'de %38, 1983'te %54 olmuştur. 1986 yılında %63 olarak gerçekleşen bu oran, 1987 yılında %69'a ulaşmıştır. 1988-1992 yıllarında önemli oranda düşüş kaydeden Toplam Borç Stoku / GSMH oranı 1993 yılında %55 ve 1994 yılında %71, 1995 yılında ise %60 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4.59).

#### **4.2.21. Türk Lirası Cinsinden Kişi Başına Düşen Toplam Borç Miktarı**

Kişi başına düşen toplam borç miktarı 1980 yılında 43 bin TL iken, bu miktar 1981 yılında 57 bin TL olmuş, 1982'de 85 bin TL olurken 1983 yılında 158 bin TL'ye ulaşmıştır. 1983 yılındaki kişi başına düşen toplam borç miktarının 1980 yılına nisbetle artış oranı %267'dir. 1984 yılında 250 bin TL olan kişi başına toplam borç miktarı, 1985'te 404 bin TL, 1986'da 629 bin TL, 1987'de ise 985 bin TL olmuştur. Kişi başına

**Tablo 4.59. Toplam (İç + Dış) Borç Stoku / GSMH (Milyar TL)**

Yıllar	İç Borç Stoku	Dış Borç Stoku	Toplam Borç Stoku	GSMH*	T.B.S./GSMH (%)
1980	721	1.204	1.925	5.303	36
1981	991	1.624	2.615	8.023	33
1982	1.341	2.641	3.982	10.612	38
1983	3.174	4.395	7.569	13.933	54
1984	4.635	7.616	12.251	22.168	55
1985	6.973	13.374	20.347	35.350	58
1986	10.515	21.844	32.359	51.185	63
1987	17.219	34.594	51.813	75.019	69
1988	28.458	58.064	86.522	129.175	67
1989	42.012	88.719	130.731	230.370	57
1990	57.180	128.121	185.301	397.178	47
1991	93.642	211.141	304.783	634.393	48
1992	194.237	382.616	576.853	1.103.605	52
1993	357.347	741.454	1.098.801	1.997.323	55
1994	799.309	1.952.534	2.751.843	3.903.301	71
1995	1.247.987	3.359.862	4.607.849	7.644.206	60

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

\*Yeni GSMH serisine göre

toplam borç miktarının 1983 yılına oranla 1987'deki artış nisbeti %523'tür. 1988 yılında 1 milyon 611 bin TL olan kişi başına düşen toplam borç miktarı, 1989'da 2 milyon 382 bin TL, 1990'da 3 milyon 297 bin TL, 1991'de 5 milyon 319 bin TL; 1992'de ise 9 milyon 877 bin TL olmuştur. 1993 yılında 18 milyon 470 bin TL olan kişi başına düşen toplam borç miktarı, 1994 yılında 45 milyon 427 bin TL'ye çıkmıştır (Tablo 4.60). 1994 yılında %145 oranında ferdi borç yükünün artış sebebi, hem yüksek derecede iç borçlanmadan hem de döviz kuru artışlarından kaynaklanmış, 1995 yılında ise TL cinsinden fert başına düşen toplam borç yükü 74 milyon 749 bin TL olmuştur (Tablo 4.60).



Tablo 4.60. Kişi Başına Düşen Toplam Borç Miktarı (Milyar TL)

Yıllar	Nüfus <sup>1</sup> (Bin kişi)	Toplam Borç Stoku (İç + Dış) (Milyar TL)	Kişi Başına Düşen Borç Miktarı (Bin TL)	İndeks (%)
1980	44.438	1.925	43	100
1981	45.540	2.615	57	133
1982	46.688	3.982	85	198
1983	47.864	7.569	158	367
1984	49.070	12.251	250	581
1985	50.306	20.347	404	940
1986	51.433	32.359	629	1.463
1987	52.561	51.813	985	2.291
1988	53.715	86.522	1.611	3.747
1989	54.893	130.731	2.382	5.340
1990	56.203	185.301	3.297	7.667
1991	57.305	304.783	5.319	12.370
1992	58.401	576.853	9.877	22.970
1993	59.491	1.098.801	18.470	42.953
1994	60.576	2.751.843	45.427	105.644
1995	61.644	4.607.849	74.749	173.834

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

<sup>1</sup>D.İ.E., Yıl Ortası Nüfus (Tahmin)

#### 4.2.22. Konsolide Bütçe Yatırım Harcamaları ve Toplam Harcamalar İçindeki Payı

Konsolide bütçe yatırım harcamaları 1980 yılında 186 milyar TL, 1981'de 306 milyar TL, 1983 yılında 473 milyar TL olmuştur. Aynı dönemde toplam harcamalar 1980 yılında 1.079 milyar TL, 1983 yılında 2.612 milyar TL olmuştur. 1980-1983 yılları arasında toplam harcama miktarında %142'lik artış olurken yatırım harcamaları %154 oranında artmıştır. 1984 yılında 3.784 milyar TL olarak gerçekleşen toplam harcama miktarı 1987'de 13.044 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yatırım harcamaları ise 1984'te 691 milyar TL; 1987'de ise 2.642 milyar TL olmuştur. Bu dönemde

1984-1987 yılları arasında toplam harcama miktarı %244 oranında artarken yatırım harcamaları %282 oranında artmıştır. 1988 yılında 21.447 milyar TL olan toplam harcamalar, 1991 yılında 130.263 milyar TL olmuş; bu dönemde 1988'de 3.564 milyar TL olan yatırım harcamaları 1991'de 17.146 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1988-1991 yılları arasındaki dönemde toplam harcamalarda %507 artış olurken, yatırım harcamaları %381 oranında artış göstermiştir.

1992'de 221 trilyon 658 milyar TL olan toplam harcama miktarı, 1993'te 485 trilyon 249 milyar TL olmuş, 1994'te 899 trilyon 375 milyar TL'ye ulaşmıştır. 1992'de 29 trilyon 239 milyar olan yatırım harcamaları, 1993'te 53 trilyon 161 milyar, 1994'te 76 trilyon 778 milyar, 1995'te 102 trilyon 354 milyar TL'dir (Tablo 4.61).

**Tablo 4.61.** Konsolide Bütçe İçerisinde Yatırım Harcamaları ve Toplam Harcamalar İçindeki Payı (Milyar TL)

Yıllar	Toplam Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Y.H./T.H.(%)
1980	1.079	186	17
1981	1.515	306	20
1982	1.601	333	21
1983	2.612	473	18
1984	3.784	691	18
1985	5.399	1.117	21
1986	8.560	2.019	24
1987	13.044	2.642	20
1988	21.447	3.564	17
1989	38.871	5.818	15
1990	68.527	10.055	15
1991	130.263	17.146	13
1992	221.658	29.239	13
1993	485.249	53.161	11
1994	899.375	76.778	9
1995	1.720.647	102.354	6

**Kaynak:** HD'TM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

**Toplam Harcamalar:** Cari Harcamalar + Yatırım Harcamaları + Transfer Harcamaları

**Cari Harcamalar:** Personel Harcamaları + Diğer Cari Harcamalar

**Transfer Harcamaları:** Faiz ödemeleri (İç + Dış) + Kitler Transfer + Diğer Transfer

1992-1995 yılları arasında toplam harcama miktarındaki artış %679 olurken, yatırım harcamalarında %250 oranında bir artış olduğu görülmektedir (Tablo 4.61).

1980-1983 yılları ve 1984-1987 yılları arasında yatırım harcamaları artış oranı toplam harcama artış oranından fazla iken 1988-1991 ve 1992-1995 yılları arasındaki dönemde durum tersine dönmekle kalmamış aksine toplam harcama miktarı çok hızlı oranda artarken yatırım harcamalarının artış oranı mühim düşüşler kaydetmiştir (Tablo 4.61).

1980-1987 yılları arasında yatırım harcamalarının toplam harcama payı içindeki oranı ortalama %19.8 olurken, 1988-1992 yılları arasında bu oran sürekli düşüş göstererek ortalama %14 oranında gerçekleşmiştir. 1993 yılında %11 olan yatırım harcamalarının toplam harcama miktarına oranı, 1994 yılında daha da düşerek %9, 1995'te ise %6 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 4.61).

#### 4.2.23. Toplam Harcama Yapısı ve GSMH

Toplam harcamaların GSMH'ya oranı 1980 yılında %20.12, 1981'de %18.84, 1982 yılında ise %14.96'dır. 1983-1990 yılları arasında ortalama %16.77 oranında olan Toplam Harcama / GSMH oranının 1991 yılından sonra yükselmeye başladığı görülmektedir. 1991 yılında %20.92, 1992'de %20.08, 1993'te %24.29 olan Toplam Harcama / GSMH oranı 1994 yılında %23.04 ve 1995 yılında ise %224 olmuştur (Tablo 4.62).

Cari harcamaların GSMH'ya olan oranı 1980 yılında %9.23 iken, 1981-1990 yılları arasında bu oran ortalama %6.77 oranında olmuştur. 1990 yılından sonra önemli yükselişler kaydeden Cari Harcama / GSMH oranı 1991 yılında %9.70, 1992'de %10.35, 1993'te %10.26 ve 1994 yılında %8.87, 1995'te %8.4 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 4.62).

Yatırım harcamalarının GSMH'ya oranı 1980-1987 yılları arasında %3.40 oranında seyretmiştir. 1987 yılından sonra düşme temayülü gösteren Yatırım Harcamaları / GSMH oranı 1988-1993 yılları arasında ortalama %2.63 oranında gerçekleşirken 1994 yılında bu oranın %1.97, 1995'te %1.3 olduğu görülmektedir.

Transfer harcamalarının GSMH'ya olan oranı 1980-1990 yılları arasındaki dönemde ortalama %6.91 oranında seyretmiştir. 1991 yılından itibaren artış kaydeden bu oranın 1991'de %8.47, 1992'de %7.08, 1993'te %11.38 ve 1995'te %12.7 olduğu görülmektedir (Tablo 4.62).

**Tablo 4.62.** Konsolide Bütçe İçinde Toplam Harcama Yapısının Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı  
(Konsolide Bütçe GSMH'ya Oranı)

Yıllar	C.H./GSMH (%)	Y.H./GSMH (%)	Tr.H./GSMH (%)	T.H./GSMH (%)
1980	9.23	3.47	7.42	20.12
1981	7.94	3.81	7.10	18.84
1982	6.73	3.11	5.12	14.96
1983	7.57	3.35	7.59	18.51
1984	6.56	3.04	7.06	16.66
1985	5.82	3.10	6.08	15.01
1986	5.86	3.88	6.70	16.44
1987	5.97	3.47	7.71	17.16
1988	5.70	2.72	7.96	16.39
1989	7.15	2.50	7.03	16.68
1990	8.46	2.54	6.33	17.33
1991	9.70	2.75	8.47	20.92
1992	10.35	2.65	7.08	20.08
1993	10.26	2.66	11.38	24.29
1994	8.87	1.97	12.20	23.04
1995	8.40	1.30	12.70	22.40

**Kaynak:** HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992, HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

1980-1995 yılları arası sabit fiyatlı GSMH 1980 ve 1994 yıllarında düşüş yaşarken diğer yıllarda büyüme göstermiş, büyüme oranı %0.4 ilâ %9.8 arasında istikrarsız bir durum sergilemiştir. Bütçe açığının bütçe gelirlerine oranı asgari %8.8 ilâ %38 oranında gerçekleşmiştir. 1984 yılındaki %35'lik Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri oranı hariç, Bütçe Açığı / Bütçe Gelirleri oranı 1990 yılından sonra çok yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Yatırım harcamalarının toplam harcamalara oranı %20 ilâ %24'lerden %6'lara kadar düşmüştür. Toplam iç borçların GSMH'ya oranı %20'leri geçerken, dış borçların GSMH'ya olan oranı %50'ye kadar çıkmış; toplam borç stokunun GSMH'ya oranı ise %70'e ulaşmıştır. İç borç servisinin vergi gelirlerine oranı 1990'lı yıllardan sonra anormal bir artış kaydederek %190'lara kadar ulaşmıştır. Dış borçların ihracat gelirlerine oranı %307.2 ilâ %454.6 arasında dolaşmış olup, son 16 yılın yıllık ortalama enflasyon oranı ise %59.4 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 4.63).

Tablo 4.63. 1980-1995 Dönemine ait iktisadi göstergeler.

Yıllar	SFGSMH Değişme %	B.A/B.G %	Y.H./T.H. %	T.İ.B. / GSMH %	D.B./ GSMH %	İ.B.S./ V.G. %	D.B./ İhracat %	T.B.S./ GSMH %	Enflasyon %
1980	-2.8	18.3	17	13.5	19	29	454.6	30	107.2
1981	4.8	8.8	20	12.3	20	55	307.2	32	36.8
1982	3.1	10.8	21	12.6	24	58	273.2	37	27.0
1983	4.2	13.6	18	22.7	31	94	325.7	54	30.5
1984	7.1	35.0	18	20.9	33	48	279.5	54	50.3
1985	4.3	17.0	21	19.7	37	37	308.6	57	43.2
1986	6.8	19.7	24	20.5	41	51	423.3	62	29.6
1987	9.8	24.9	20	22.9	45	69	389.7	68	32.0
1988	1.5	21.9	17	22.0	43	59	241.3	65	68.3
1989	1.6	23.9	15	18.2	38	60	354.4	56	69.6
1990	9.4	21.1	15	14.3	32	54	376.4	47	61.5
1991	0.4	34.6	13	14.7	33	64	369.4	48	59.2
1992	6.4	27.2	13	17.6	34	82	373.3	52	61.4
1993	8.1	38.0	11	17.8	37	190	431.4	55	60.3
1994	-6.0	19.3	9	20.4	50	186	362.3	70	149.6
1995	7.9	22.5	6	16.3	44	144	338.1	61	64.9

Kaynak: HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler Aralık 1990-1994, DTM Mart 1996, Hazine İstatistik Yıllığı 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Göstergeler 1923-1992.  
HMKFGM Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart 1995.

## ÖZET ve SONUÇ

Bu güne kadar maliye ilminin muhtelif tarifleri yapıldığı gibi maliye politikasında birçok tarifi yapılmıştır. Maliye çok genel bir ifadeyle kamu hizmetlerinin görülmesi için ihtiyaç duyulan gelirin nasıl elde edileceğini ve nasıl sarfedileceğini inceleyen sosyal bir bilim olarak tarif edilirken; bir ekonomide temel makro ekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemelerin tümü maliye politikası olarak adlandırılmaktadır. Modern anlamda maliye politikasının 1930'lardan sonra önem kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. 1929-1930 depresyon yıllarının yol açtığı tartışmalar modern anlamda maliye politikasının kaynağı olmuştur. Bilindiği gibi klasik ekonomik düşünce sistemi ve bu düşünceden kaynaklanan klasik maliye politikası ekonomik ve sosyal hayatın piyasa kuvvetleri ile düzenlenmesini istemiş, devletin ekonomik ve sosyal amaçlı müdahale yapmasını uygun görmemiştir.

Klasik ekonomik doktrine göre bütün piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir; her arz kendi talebini oluşturur, ücret, faiz ve fiyatlar esnektir, miktar kuramı geçerlidir. Klasik kuram mantığında; tam rekabet, ücret ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi kendiliğinden ve sürekli olarak tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılmış olacak, fiyatlar genel düzeyi istikrarlı olacağı için devletin piyasaya müdahale etmesi faydadan çok zarar doğuracaktır. Zaten devlet tüketicidir, hiçbir zaman üretici değil, hatta zaruri bir fenadır.

Keynesyen teoride, ekonominin klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi her zaman tam istihdam halinde dengede olmadığı, ücretlerin düşme yönünde esnek olmamasının ekonominin sürekli olarak dengede olmasını önlediği savunulmuş, sonra ekonomi için sadece tam istihdam denge hali olmayıp, eksik istihdam ve aşırı istihdam gibi denge durumlarında mevcut olabileceği söylenmiştir. Ayrıca bir ekonomide işsizlik olduğu zaman ücretler düşecek, düşen ücretler tam istihdamı gerçekleştirilemeyecektir. Ücretlerdeki düşüş gelirin azalmasına sebep olacak, gelirin azalması toplam talebi azaltacaktır. Keynesyen teorilere göre, faizin fonksiyonu klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi yatırım tasarruf eşitliğini sağlamak değildir, tasarruf düzeyi öncelikle gelir tarafından belirlenmektedir. Yatırımlar sadece faiz haddine değil bunun yanında sermayenin marjinal verimliliğine bağlıdır.

Keynesyen modelde toplam talep çok önemlidir. Çünkü bir ekonomide üretim ve istihdam hacmi toplam talep düzeyine bağlıdır. Toplam talepte meydana gelen bir artış tam istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar üretimde ve istihdam düzeyinde bir artı-

şa neden olmaktadır. Üretim ve istihdam hacminin toplam talep düzeyine bağlı olduğu kabul edildiğinde, talebi oluşturan unsurlardaki dalgalanmaların ekonomide istikrarsızlıklara yolaçması doğal olmaktadır. Bu durumda kamu harcamaları ve vergiler toplam talebi belirledikleri için bir ekonomide istikrarsızlığı ve enflasyonu önlemekte faydalı birer araç olmaktadırlar. Keynesyen modelde ekonominin tam çalışma düzeyinin altında dengede bulunduğu zamanlarda özel harcamalarla kamu harcamaları birbiriyle rekabet halinde olmayıp, bu iki tür harcamalardan birindeki artışlar diğerinin azalması pahasına gerçekleşmez.

Keynesyen teoride dikkatler, kamu harcamaları ve gelirlerinin toplam talep üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaştırılmış, ekonomide maliye politikasının önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmış, piyasa ekonomisinin kendiliğinden milyonlarca kişisel ekonomik kararı koordine edeceği ve böylece toplam talep düzeyinin tam istihdam gelir düzeyini sağlayacak kadar yeterli olacağını beklemenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Maliye politikasının gerçekleştirmeyi istediği birçok hedef olmakla beraber; iktisadi istikrarı sağlama, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme ve ekonomide gelir ve servet dağılımını düzenleme gibi amaçlar bunların başında yer almaktadır.

Maliye politikası belirlediği bu amaçlara ulaşmak için bazı araçlar kullanmakta; bütçe politikası, vergi politikası, harcama politikası ve borçlanma politikası bu araçları teşkil etmektedir.

Borçlanma kavramı dar ve geniş manada olmak üzere iki manada kullanılmakta, birinci mana devletin bir akde sözleşmeye dayanan borçlarını ifade ederken, ikinci devletin akde dayalı borçlarının yanı sıra; emekli maaşı, dul ve yetim aylıkları, merkezi idarenin yanı sıra mahalli idarelerin ve öteki idari kurumların sorumlulukları gibi hertürlü nakdi mükellefiyetini içermektedir. Biz çalışmamızda borçlanma kavramını devlet borçlanması şeklinde kullanılan (government borrowing) şekliyle değil, kamu borcu (public debt) şeklinde ele almış bulunuyoruz.

Bir devletin belli bir vade sonunda geri ödemek üzere prensip itibariyle ödünç verenlere hiçbir baskı yapmadan bazı menfaatler karşılığında sağladığı paralara kamu borcu diyoruz. Borçlanmanın temel nitelikleri; ihtiyari olması, bir sözleşmeye bağlı olması ve geçici olması, belirli bir menfaat karşılığında verilmesi yani karşılıklı olmasıdır. Borçlanma klasik maliyede olağanüstü durumlara özgü bir finansman biçimi olarak kabul edilmiş; savaşlar, doğal afetler ve büyük verimli yatırımların haricinde borçlanmaya başvurulmaması istenmiştir. Klasik maliyecilere göre borçlanma hakiki bir kamu geliri olmayıp devletin normal gelirleri olan vergilerin öne alınmış, iskonto

ettirilmiş şeklidir. Çünkü her borç belirli bir vade sonunda faizi ve anaparası ile birlikte devlete borç veren kişi ve kuruluşlara iade edilecektir.

Devleti borçlanmaya sevkeden çok çeşitli nedenler olmakla beraber temel neden kamu harcamalarına karşılık bulma zorunluluğudur. Kısaca devlet vergi ve diğer gelirlerle karşılayamadığı harcamaları, borçlanma suretiyle karşılamaya çıkarır. Eskiden çok basit sebeplere dayanan borçlanma bu gün yerini; siyasi, askeri ve iktisadi nedenlere bırakmıştır. Devlet borçlarının nedenleri iç ve dış borçlar itibariyle farklılık arz etmekte, bugün devletin borçlanma nedeni genelde ya geçici bütçe açıklarına ya da ekonomik bütçe açıklarına dayanmaktadır. Bu gün devlet kamu borçlanmasına; milli geliri artırmak, istihdamı genişletmek, ödemeler dengesindeki dengeyi sürdürmek, fiyat istikrarını korumak, dengeli bir bölgesel gelişme sağlamak, kaynak veya tasarruf açığını gidermek, sanayileşmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını en az düzeye indirmek, ekonomilerine dinamizm kazandırmak, eski borçları ödemek, yatırımları finanse etmek, ..., v.s. gibi çok çeşitli nedenlerle başvurmaktadır.

Türkiye dahil günümüz devletleri; gelirlerin öngörülen miktarlarda tahsil edilememesi, iktisadi dalgalanmalar, siyasi tercihler, büyük harcamaları gerektirecek yeni hizmetlerin yapılması gibi sebeplerle borçlanma yoluna başvurumaktadırlar.

Devlet borçları çeşitli şekillerde ayrıma tabi tutulmakla beraber, en yaygın olanı borçları; kaynak, vade ve vasıf yönünden ayrıma tabi tutan tasniftir. Kaynağına göre kamu borçları; dış borçlar ve iç borçlar, vadesine göre kamu borçları; uzun vadeli borçlar ve kısa vadeli borçlar, vasıflarına göre kamu borçları ise; gönüllü borçlar ve cebri borçlar şeklinde sıralanmaktadır. Süreleri bakımından kamu borçları bazen ikili bazen de üçlü ayrıma tabi tutulmaktadır. Şöyle ki; bazen vadesi 1 yıla kadar olan borçlar kısa vadeli, 1 yılı aşan borçlar ise uzun vadeli sayılırken, bazen de 1 yıla kadar olan borçlara kısa, 1 ilâ 5 yıl arasında olanlara orta, 5 yılı aşan borçlara ise uzun vadeli borçlar denmektedir. Vasıflarına göre kamu borçlar, cebri ve gönüllü borçlar olmak üzere ikiye ayrılmakta; savaş veya iktisadi kriz dönemlerinde devletin serbest rıza ile borçlanma imkânını bulamayacağını tahmin ettiği zamanlarda vatandaşların mal varlıklarına göre rızalarına bakılmaksızın yapılan borçlanmaya cebri borçlanma denirken, vatandaşların tasarruflarını devlete kendi rıza ve serbest iradeleriyle vermesi gönüllü borçlanma olarak isimlendirilmektedir.

Devlet borçlarının gelişmesi, bir yandan ekonominin finans kesimine girme- siyle, diğer yandan ekonomiye devlet müdahalesinin başlaması ve artmasıyla önemli bir gelişme göstermiştir. Devlet borçlanması sermaye piyasaları ile ilgili olduğundan temelinde güven esası vardır. Mali istikrar veya paranın istikrarı devlet borçlanmasının ön koşuludur. Bu sayede yurtiçi tasarrufların artması mümkün olur ve artan tasarruflar



devlet tahviline yönlendirilir. Tasarrufların devlet tahvillerine yönlendirilebilmesi için devlet tahvilleri faizlerinin tasarruf sahiplerinin tasarruflarını alternatif yatırım alanlarında kullanıp elde edecekleri gelirlerden yüksek olması gerekir.

Kaynakları bakımından borçlar, iç ve dış borçlar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmakta, borçlanmanın iç ve dış borç şeklinde ayrılmasında piyasa kriteri ve tabiiyet kriteri şeklinde temel iki kriter kullanılmaktadır. Tabiiyet kriterine göre bir devletin borç senedini kendi vatandaşlarına satması iç borç, yabancılara satması dış borç olarak algılanırken, piyasa kriterinde ise borcun sağlandığı piyasanın uyruğu önemli olmakta, eğer borç milli piyasadan sağlanmışsa iç, yabancı piyasalardan sağlanmışsa dış borç olarak kabul edilmektedir.

İç ve dış borçlar şeklinde yapılan ayrımda piyasa kriteri ve tabiiyet kriterinin yanı sıra alınan paranın niteliği de bir kriter olarak kullanılmakta; borç milli para üzerinden aktedilmiş, borcun alacaklısı devlete milli para vermiş, devlette borç anapara ve faizlerini milli para ile ödemeyi taahhüt etmişse iç borç, eğer alacaklı kişi yabancı parası vermiş ve borçlu durumunda bulunan devlette borcun karşılığında anapara ve faiz ödemelerini yabancı para ile ödemeyi taahhüt etmiş ise yapılan borçlanma dış borç olarak kabul edilmektedir.

Nitelik açısından iç borçlar, satınalma gücünün özel ve kamu kesimi arasında el değiştirmesinden ibaret olup, iç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave yapılmamaktadır. Dış borçlanmalar toplam yurtiçi tasarruflara ilave niteliğinde olmakla beraber, iç tasarrufların kullanılmasını da kolaylaştırır. Devletlerin dış borçlanmaya başvurma nedenlerini; ödemeler dengesi açığını giderme, tasarruf açığını kapatma ve eski borçların ödenmesini sağlama şeklinde sıralayabiliriz. Bir ekonomide dış borç alındığında emre hazır kaynakları artırırken, ödendiğinde (anapara ve faiz olarak) milli geliri ve ulusal kaynakları azaltır. Dış borçlanma gelişmekte olan ülkelerde kaynak boşluklarını gidererek kalkınma sürecinde önce kalkış (take-off) aşamasına, oradan da kendi kendini destekleyen büyümeye ulaşılmasını sağlayabilmektedir.

Bir ekonomide kamu borçları muhtelif etkilere sahip olmakla beraber, bu etkileri kesin ve değişmez gerçekler şeklinde ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Bu etkiler; borcun kaynağına, vadesine, kullanım yerine, zamana ve hatta ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir.

İç kamu borçları iç kaynaklardan beslendiği için, ülkede mevcut olan toplam kaynaklar artmaz. Borç tahvil sahiplerinden hükümete nakledilir. Borcun anapara ve faizini ödemede de kaynaklarda azalma olmaz. İç borçlar ülke içindeki satınalma gücünün transferini doğurur. Bu nedenle iç borçlar ekonominin bütünü açısından kendi kendimize borçluyuz diye ifade edilir.

İç borçlanmada milli ekonomi içinde bir el değıştirme işlemleri olmakla birlikte, atıl fonların üretime katılmasını sağladığı ölçüde kalkınmayı hızlandırmakta ve ekonomik dengeyi koruyucu etkileri bulunmaktadır.

Özel kesimden borçlanma bir kısım özel tasarrufların kamu sektörüne naklini ortaya çıkarmakta, özel kişilerin atıl tasarruflarını tahvile yatırmaları durumunda ekonomide genişletici ve olumlu etki görülmektedir.

Alternatif şekillerde kullanılan tasarrufların devlet borçlanma senetlerine yönelmesi durumunda özel sektör faaliyetlerinde daraltıcı etki meydana gelmektedir.

Devletin borçlanma yoluyla fertlerden topladığı kaynağı kullanım şekli ekonomide farklı etkiler doğurmaktadır. Devletin borçlanma yoluyla kişilerden topladığı kaynağı hiç kullanmaması durumunda piyasadaki emisyon hacminde ve tüketim harcamaları düzeyinde daraltıcı etki meydana gelir. Bu yöntem bilhassa enflasyonist dönemlerde etkili bir araç olarak kullanılır. Burada borçlanmanın temel amacı emisyon hacmini düşürmek ve tüketimi kısmak yoluyla enflasyonu önlemektir.

Enflasyonun mevcut olduğu bir ekonomide devlet; borçlanmayı, dengeleyici maliye politikasının bir aracı olarak kullanır. Bu durumda kamu borçlanmasının amacı kamu harcamalarını artırmak değil, özel harcamaları kısarak toplam harcamalarda net bir azalma meydana getirmektir.

Bir ülkede emekli sandığı ve sosyal sigorta kurumları geliştikçe, bunların artan fonları hem kamu borçları için kaynak teşkil etmekte, hem de bu fonların kalkınma için faydalı alanlara yatırılması sağlanmaktadır. Para değerinin istikrarlı tutulup, fiyat istikrarının korunması halinde bu kurumlar için devlet tahvilleri güvenilebilir bir yatırım alanı olarak kalır. Banka kaynaklarından aşırı borçlanmaktansa bu kaynaklardan faydalanılarak fiyat istikrarı korunmuş olur.

Borçlanmanın bankacılık kesiminden yapılması halinde ne tür bir etki yapacağı bankaların borç verdikleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlı olacaktır. Eğer ticari bankalar devlet tahvillerine yatırdıkları parayı portföylerinde tuttıkları atıl olarak duran miktarlardan karşılıyorsa, özel kesim talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için kısa dönemde ekonomide daraltıcı bir etki meydana gelmiyebilir. Eğer bankalar özel kredi talebinin yüksek olduğu, kullanılmayan, atıl tutulan miktarların bulunmadığı bir durumda fonlarını devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılır ve ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelir.

Bir ekonomide borçlanmanın Merkez Bankası'ndan yapılması ekonomi üzerinde daima geliştirici etki hasıl eder. Merkez Bankası'nın devlet tahvili satması ekonomiden likit kıymet çekilmesine sebebiyet verip, devlet tahvili satın alması ise

ekonomiye likit kıymet aktarımına neden olur. Birinci durumda ekonomide daralma baş gösterir, buna mukabil ikinci durumda ise ekonomide bir genişleme hasıl olur.

Dış kamu borçlarının kaynakları; yabancı devletler, yabancı sermaye piyasaları, uluslararası kuruluşlar ve bankalardır. Dış kamu borçlarının temel özelliklerinden biri alındıkları zaman ülkenin toplam kaynaklarını artırması, ödendikleri zaman ise azalmasıdır. Dış kamu borcunun alınırken milli gelir düzeyi artacağından ekonomi üzerinde genişletici, ödenirken de milli gelir düzeyini azaltacağından ekonomide daraltıcı yönde etkisi vardır.

Dış kamu borcunun ekonomide meydana getireceği etkiler; borcun faiz oranına, ödeme süresine, sarf yerine, ..., v.b. değişebilir. Az gelişmiş ülkeler açısından önemli olan husus alınan dış kamu borcunun ekonominin üretim kapasitesini artıran sosyal sabit sermaye diyebileceğimiz; yollar, kanallar, sulama şebekeleri, barajlar, limanlar veya direkt ihracatı artıran ve ülkenin döviz ihtiyacını gidermeye yönelik sahalara yatırımlarıdır.

Borçlanma konusunda gözden uzak tutulmaması gereken nokta bilhassa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uygun şartlarda dış borç bulmaları ve bunları en verimli yatırımlarda kullanmalarıdır. Aksi halde, dış borçlanma dışarıya net kaynak transferine imkân veren, büyüme sürecini önemli ölçüde kesintiye uğratan bir mekanizmaya dönüşebilir. Dış borçların rasyonel kullanım koşulu ödenecek faiz oranının ekonominin büyüme haddine eşit ya da ondan düşük olmasıdır. Diğer bir deyişle ülke içine çekilen dış tasarruf kaynakları yatırıma yönlendirilip vade sonunda itfa fonu oluşturabilecek gelir sağlanmadıkça uzun dönemde ekonomik açıdan zarar ediliyor demektir. Zira borcun yapıldığı dönemde ülkeye gerçek kaynak aktarımı yapılırken, geri ödendiği dönemlerde de dışarıya gerçek kaynak aktarımı yapılmaktadır.

Kamu maliyesi teorisinde; ihtiyari borçlanmadan doğan borç yükü ve bu yükün, borçlanmanın yapıldığı zamandaki nesilin mi? yoksa sonraki nesillerin mi? yükleneyeceği hususu en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Klasik maliyecilere göre borçlanma devletin gelecek nesillere yüklediği bir çeşit vergi olup, gerçek manada bir gelir sağlamaz, devlet borçlanmayla sadece gelecekteki vergilerin hasılatını öne alır. Bu yüzden borçla kapatılan masrafların yükü gelecek nesillere aktarılır. Klasik maliyecilere göre devlet sadece alağanüstü durumlarda ve verimli yatırımları finanse etmede borçlanmalıdır. Klasik maliyecilere göre kamu borcu ve özel borç arasında bir benzerlik vardır, dış borç ve iç borç arasında bir ayırım yapmak doğru değildir, devletin borçlanma yolu ile finansman usulü özel teşebbüsün verimli sermaye fonlarını kendisine çeker; devlet borçlanması bütçe oranını yükselte-

rek, borcun faiz transferlerini finanse etmek için vergilerin miktarını artırarak, ileride finansmanı daha zor hale getirir ve devlet borçları verimsizdir.

Kamu borçları konusunda modern görüşün düşüncesi; kamu borcunun gelecek nesillere yük yüklemeyeceği, kamu borcu ile özel borç arasındaki benzerliğin yanlış olduğu, iç ve dış kamu borcu arasında kesin ve önemli bir ayrımın yapılması gerektiği şeklindedir.

1980-1995 yılları arasında Türkiye'de borçlanma rakamları incelendiğinde hem iç hem de dış borçların katlanarak büyüdüğünü görüyoruz.

1980-1995 yılları arası dönemde Türk kamu borçları sürekli artış göstermiştir. Türkiye'de hem iç hem de dış borçların bu kadar hızlı yükselmesine karşı; reel fayri safi milli hasıla, ihracat gelirleri, fert başına gayri safi milli hasıla, ..., v.s. aynı oranda artmamış borç yükü giderek ağırlaşan bir durum sergilemiştir. Yıllar itibariyle konsolide bütçe gelirleri önemli artışlar göstermesine rağmen, konsolide bütçe gelirlerinin en büyük gelir payını oluşturan vergi gelirlerinin konsolide bütçe gelirlerine oranı devamlı düşüş göstermiş, başlangıçta %82 olan Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Gelirleri oranı, bazen %90'a kadar çıkmış, 1995 yılında ise %77 oranında gerçekleşmiştir. Vergi gelirleri içinde ilk yıllarda dolaysız vergilerin payı önemli miktarda önde olurken, son yıllarda durum tersine dönmüş, dolaylı vergiler vergi gelirleri içinde %60'lık bir pay almaya başlamıştır. Bu bağlamda konsolide bütçe giderleri içinde de vergi gelirlerinin payı sürekli azalmaya başlamış, başlangıçta %70 olan Vergi Gelirleri / Konsolide Bütçe Giderleri oranı, 1995 yılında %63'e kadar düşmüştür.

Bütçe açığının bütçe gelirlerine oranı bir türlü azaltılamamış, yalnızca 1981 ve 1982 yıllarında %8.8 ve %10.8'e çekilen bu oran %35 ilâ %38'lere kadar tırmanmış, 1995 yılında ise %22.4 oranında gerçekleşmiştir.

Yıllar itibariyle cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla rakamları sürekli ve önemli artışlar gösterirken, reel gayri safi milli hasıla rakamları aynı paralelde artmamış, 1980 yılında %2.8 oranında küçülen reel gayri safi milli hasıla 1994 yılında da reel olarak %6 oranında bir küçülme yaşamıştır. İncelenen dönemde Türkiye'de fiyat artışları çift rakamlı olmaktan bir türlü kurtulamamış, hatta bazı yıllar üç rakamlı fiyat artışları gözlenmiştir. Fiyat artışlarının bir türlü makul bir seviyeye çekilememesi ekonomide kaynak dağılımından, gelir dağılımına kadar uzanan birçok dengeyi alt üst etmiş, bu durum hem arz hem de talep seviyesini olumsuz şekilde etkilemiştir.

İncelenen dönemde kamu kesimi borçlanma gereği cari olarak sürekli artış göstermiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya olan oranı da asgari %3.5, azami %15 seviyesinde seyretmiş, 1995 yılında ise bu oran %6.8 olarak gerçekleşmiştir. Tarafımızdan hesaplanan reel kamu kesimi borçlanma gereği rakamlarının

nominal kamu kesimi borçlanma gereği rakamları gibi sürekli artmadığı, aksine son yıllarda reel kamu kesimi borçlanma gereği rakamlarında önemli düşüşlerin gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin 1980 yılı baz alınıp iç borç stoku incelendiğinde, iç borç stokunun yıllık ortalama %62 oranında arttığı görülmüştür. Fakat bu artış kararlı bir durum sergilememiş %35 ilâ %136 oranları arasında değişme göstermiştir.

Nominal iç borç rakamlarının sürekli artışına karşılık, reel iç borçlarında aynı şekilde artıp artmadığı düşüncesi ile reel iç borç rakamları hesaplanmış, durum nominal iç borç rakamları artış seyrinden çok farklı çıkmıştır. Şöyleki, incelenen dönemde nominal iç borçların yıllık ortalama %62 oranında artmasına karşılık, reel iç borç rakamları bu kadar yüksek oranda artmayıp, bazı yıllar reel olarak sıçramalar kaydetmede, sonraki yıllar aşağıya doğru inişler göstermiştir.

Burada reel iç borçların artışıyla, reel gayri safi milli hasıla artış oranları karşılaştırıldığında bazen reel iç borçlar artarken reel gayri safi milli hasılanın düştüğü, bazen de reel gayri safi milli hasıla artarken reel iç borçların düştüğü gözlenmiş bu nedenle reel iç borç artışıyla reel gayri safi milli hasıla artışı arasında tam bir korelasyon tesbit edilememiştir.

İç borç stokunun dağılımı yıllar itibariyle kararlı bir durum sergilememiş, başlangıçta iç borç stoku içinde en büyük payı alan konsolide borçlar giderek azalarak son yıllarda sıfırlanmış bunun yerini devlet tahvili ve hazine bonusu almıştır.

Toplam iç borçların gayri safi milli hasılaya oranı, asgari %12 ilâ azami %22.9 oranında seyretmiş, 1995 yılında ise Toplam İç Borç / GSMH oranı %16.3 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stoku unsurları içinde Kısa Vadeli Avans / GSMH oranı çıktığı %12'lik seviyelerden, 1995 yılında %1'e düşerken, buna karşılık devlet tahvili ve hazine bonolarının GSMH'ya oranı sürekli artış göstererek 1995 yılında Tahvil / GSMH %6.5, Bono / GSMH %8 olarak gerçekleşmiş, Konsolide Borç / GSMH oranı ise sıfırlanmıştır.

İç borç stokunun vade yapısında da yıllar itibariyle önemli değişimler gözlenmiş, başlangıçta neredeyse eşit olan Kısa Vadeli İç Borç / Toplam İç Borç ve Uzun Vadeli İç Borç / Toplam İç Borç oranı; 1983-1989 yılları arasında çok yüksek farkla uzun vadeli borçlar toplam iç borçlar içinde ağırlığı oluştururken, 1990 yılından sonra dengeler sarsılmaya başlamış, son yıllarda ise borçların tamamı kısa vadeli niteliğe bürünmüştür.

İç borçlanmanın vade yapısında da buna benzer gelişmeler gözlemlenmiş, uzun vadeli iç borçlanma yerini kısa vadeli iç borçlanmaya bırakmış, son yıllarda 1 yıllık borçlanma bile hayal olmuştur.

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımında gerek devlet tahvili gerekse hazine bonosunda bankalar çok yüksek bir payı alırken, ikinci kamu sektörü, üçüncü özel sektör, dördüncü sırada ise tasarruf sahipleri gelmektedir.

İç borçlara ödenen faiz tutarları yıllar itibariyle büyük artış göstermiş, başlangıçta %0.4 olan İç Borçlara Ödenen Faiz Tutarı / GSMH 1994 yılında %5.9'a kadar çıkmış, 1995 yılında ise %4.9 olarak gerçekleşmiştir. İç borç servisinin GSMH'ya oranı ise başlangıçta %4 iken, 1994 yılında %27.9'a kadar çıkmış, 1995 yılında ise %20.4 olarak gerçekleşmiştir.

İç borç servisinin konsolide bütçe gelirlerine oranı 1980 yılında %24 iken, 1994 yılında %145 ve 1995 yılında %111 olmuş, iç borç servisinin konsolide bütçe giderlerine oranı ise 1980 yılında %20 oranında gerçekleşmişken, 1994 yılında %121, 1995 yılında ise %91 oranında gerçekleşmiştir.

İç Borç Servisi / Vergi Gelirleri oranı 1980 yılında %29 iken, 1993 yılında bu oran %190 olmuş, 1995 yılında ise %144 olarak gerçekleşmiştir. Fert başına düşen borç servisi yükü 1980 yılında 4 bin TL iken bu miktar 1994 yılında 18 milyon 37 bin TL'ye çıkmış, 1995 yılında ise 25 milyon 368 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

İç borç faiz giderlerinin konsolide bütçe gelirlerine oranı 1980 yılında %2.3'ten 1994'te %30.9'a çıkmış ve 1995 yılında ise %27 olarak gerçekleşmiş; iç borç faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı ise 1980 yılında %2.8'den 1994 yılında %39.6'ya çıkmış, 1995 yılında ise %35.1 olarak gerçekleşmiştir.

İç borç faiz giderleri 1980 yılında konsolide bütçe giderlerinin %1.9'unu alırken, 1994 yılında %25.9'luk bir pay almış, 1995 yılında ise %22.1 olarak gerçekleşmiştir.

Fert başına düşen GSMH 1980 yılında 1.539 dolar olurken en yüksek seviyeye 1993 yılında çıkmış ve 3.004 dolar olmuş, 1995 yılında ise incelenen 15 yıllık dönemde sadece %74.4 oranında artarak 2.685 dolar olarak gerçekleşmiştir.

İç borçlanma rakamları dolar cinsinden ele alındığında, 1980 yılında 7 milyar 919 milyon dolar olan iç borçların, 1995 yılında %243'lük bir artışla 27 milyar 178 milyon dolara ulaştığı görülmüştür.

Türkiye'nin dış borçlarına baktığımızda; yıllar itibariyle dış borç stoku sürekli artış göstermiş, 1980 yılında 13.229 milyon dolar olan dış borçlar, 1995 yılında %453 oranında artarak 73.171 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam borç stoku içerisinde kısa vadeli borçların bir önceki yıla göre artışı uzun vadeli borçların bir önceki yıla göre artışından çok hızlı olmuştur. Kısa vadeli borçlardaki bir önceki yıla göre artış oranı %65'lere kadar varırken, uzun vadeli borçlardaki bir önceki yıla göre artış oranı en yüksek %24 oranında gerçekleşmiştir.

Toplam dış borç stokunun GSMH'ya oranı 1980 yılında %19 iken, bu oran 1994 yılında %50'ye ulaşmış, 1995 yılında ise %44 olarak gerçekleşmiştir. Toplam dış borçların toplam döviz gelirlerine oranı nisbeten düşük düzeyde seyrederken, 1994 yılında %200'den 1995 yılında %240'a çıkmış, toplam dış borçların ihracat gelirlerine oranı ise 1980 yılında %454'ten 1995 yılında %338'e düşmüştür. Bu oranın düşmesinde 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracat gelirlerinin 1995 yılında 21.636 milyon dolara çıkmasının önemli tesiri olmuştur. Dış borç servisinin GSMH'ya oranı 1980 yılında %02'den, 1994 yılında %7'ye, 1995 yılında %5'e çıkmış, dış borç servisinin toplam döviz gelirlerine oranı ise 1995 yılında %29 olarak gerçekleşmiştir. Dış borç servisinin ihracat gelirlerimize oranı bazen %70'e kadar çıkmış son yıllarda düşüş kaydederek %40 oranında gerçekleşmiş; net uluslararası rezervlerimizin 1995 yılında dış borç stokuna oranı %35 olmuştur.

Dolar cinsinden toplam iç + dış borç stoku 1980 yılında 23.148 milyon dolar iken, 1995 yılında 100.349 milyon dolara ulaşmış; toplam iç + dış stokunun GSMH'ya oranı ise bazen %70'e çıkmakla beraber, 1995 yılında %61 oranında gerçekleşmiştir. Türk lirası cinsinden iç + dış borç stoku toplamı ise 1980 yılında 1.925 milyar TL'den, 1995 yılında 4 katrilyon 607 trilyon 849 milyar TL'ye yükselmiştir.

1980 yılında fert başına düşen borç yükü miktarı 43 bin TL olurken, bugün Türkiye'de doğan her çocuk 74 milyon 749 bin TL borçlu olarak doğmaktadır.

Araştırmamızda ele alınan 1980-1995 yılları arası dönemde Türkiye'nin hem iç hem de dış borçları sürekli artış gösterdiği halde diğer ekonomik göstergelerde aynı paralellikte bir artış gözlenmemiş hatta bazı göstergeler çok daha kötü bir duruma doğru gitmiştir. Başlangıçta iktisadi amaçla alınıp kullanılan ve yatırım amacına yönelik olarak yapılan borçlanmaların bilhassa 1990'lı yıllardan sonra ve özellikle son birkaç yılda mali amaçla kullanıldığı görülmektedir. Devletin borçla elde ettiği gelirleri ve yapılan borçlanmanın kendini amorti edecek şekilde çok dikkatli kullanılması hususu gözönüne alındığında, bu prensipten çok önemli ölçüde vazgeçildiği ve hatta son yıllarda yapılan borçlanmalarda bu hususun bir nevi gözardı edildiği ortaya çıkmıştır. Bugün devlet yatırım yapmak için değil borcu yine borçla ödemek için borçlanmakta, bu durum ülke içinde gelir dağılımını korkunç bir adaletsizlik uçurumuna sürüklerken, ülke dışına ise sürekli net kaynak aktarımına sebep olmaktadır.

Yatırım harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranının %3.8'lerden 1995 yılında %1.3'e düşmesi ve yine işsizlik oranının %7 ilâ %8'lerde seyretmesi ve bir türlü düşürülememesi, borçlanmanın istihdam amacına yönelik yapılmadığını göstermektedir.

İç borç servisinin konsolide bütçe gelirlerinin %145'ine, vergi gelirlerinin %190'ına çıktığı ve yine iç borç servisinin konsolide bütçe giderlerinin %121'ine ulaştığı, ayrıca dış borçların gayri safi milli hasılaya oranının bazen %50'ye vardığı, Dış Borç / İhracat Gelirleri oranının %275'i çoktan geçerek %454 ilâ %300'lerde dolaştığı, Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri oranının %30'u geçerek %40 ilâ %70'ler arasında gezindiği bir ülkede borçlanmanın akıllı, planlı, etkin ve verimli bir şekilde yapıldığından sözetmek herhalde güç olacaktır.

Çalışmamızda incelenen dönemde Türkiye'de yıllık ortalama %59.4 oranında bir enflasyon hüküm sürerken, sabit fiyatlı GSMH değişme hızında sürekli kararsızlıkların yaşandığı, bütçe açığının bütçe gelirlerine oranının devamlı yükselmesine rağmen, yatırım harcamalarının toplam harcamalara oranının azaldığı, iç borç servisinin vergi gelirlerine oranının kabul edilemeyecek düzeylere fırlayıp, borç yükünün sürekli arttığı görülmüştür.

Toplumda herkes tarafından kabul edilen bir servet ve gelir dağılımı paylaşımından daha çok bir üretim refah ve toplumsal barış sorunu olduğu için kalkınmak isteyen her ülkenin önce kendi iç pazarını genişlettiği ölçüde kalkınacağı, iç pazarı büyümenin ise gelir seviyesini yükseltmekle mümkün olacağı fikri hatırdan çıkmamalıdır.

Bu gün gelinen son aşamada kamu borçlarının ülkenin kalkınmasına yönelik bir katkı yapmayı, ülkede iktisadi ve mali istikrarı bozucu bir nitelik kazandığı söylenebilir. Şöyleki devletin en sağlam gelir kaynağı olan vergi gelirlerini bilhassa siyasi nedenlerle artırmayı düşünmeyip sürekli ucuz ve kolay bir yol olan yüksek faizli kısa vadeli borçlanma yoluna gitmesi iktisadi ve mali istikrarsızlıkların hem nedeni hem de sonucu olmaktadır.

Vergilendirilmemiş devlet borçlanma belgelerini elinde tutan bir grup rantiyeli sınıfı sürekli gelirlerini emeksiz ve vergisiz bir şekilde katlamanın keyfini yaşarken, git-tikçe ağırlaşan bu durumun faturası devlete ve devletin gelir elde ettiği geniş kitlelere çıkmakta ve gelecek nesillere altından kalkamayacakları bir borç yükü miras olarak bırakılmaktadır.



## KAYNAKLAR

### A. Kitaplar

AÇBA, Sait. **Devlet Borçlanması**, Birinci Baskı, Adım Yayıncılık, Ekim 1991.

AKDOĞAN, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ankara, 1989.

AREN, Sadun. **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, Gözden Geçirilmiş Yedinci Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, Kasım 1984.

ATAÇ, Beyhan. **Maliye Politikası Gelişimi Amaçları Araçları ve Uygulama Sorunları**, İkinci Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 86, 1991.

AVŞAR, Sabahat. **İç Devlet Borçlarının Enflasyonist Etkileri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 156, 1989.

BATIREL, Ö. Faruk. **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 388, 1990.

BATIREL, Ö. Faruk. **Kamu Bütçesi**, Yedinci Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, No: 460/693, 1994.

BUCHANAN, M. James. **Public Principles of Public Debt**, University of Virginia, December 1957.

BUCHANAN, M. James and WAGNER, E. Richard. **Public Debt in A Democratic Society**, American Enterprise Institute for Public Policy Research, January 1967.

BYRNS, T. Ralph and STONE, W. Gerald. **Economics**, Scott, Foresman and Company, London, 1989.

CHACHOLIADES, Miltiades. **Micro Economics**, Georgia State University, Macmillan Publishing Company, Newyork, 1986.

- CULLİS, John and JONES, Philip. **Public Finance and Public Choice analytical perspectives**, London, Mc Graw-Hill Book COMPANY, 1992.
- ÇİVİ, Halil. "**Para ve Banka Ders Notları**", Erzurum, İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü Ders Notları No:38, 1981.
- ÇUBUK, Ali. **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 18, 1983.
- ÇUBUKÇU, Tuğrul. **Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 2, 1983.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1993.
- DEVİRİM, Fevzi. **Maliye Politikası**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 4, 1983.
- ERGİNAY, Akif. **Vergi Hukuku, İlkeler ve Vergi Tekniği, Türk Vergi Sistemi**, 12. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1986.
- ERGİNAY, Akif. **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 12. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1987.
- EROL, Ahmet. **Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'de Devlet Borçları (1981-1990)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 1992/324, 1992.
- GERNİ, Cevat. **Makro İktisat-I**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 166, 1991.
- HALLER, Heinz. **Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri**, Çev.: Salih Turhan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 345, Dördüncü Baskı, 1968.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir. **Çağdaş İktisadi Sistemler Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Dördüncü Bası, Ankara, Savaş Yayınları, Şubat 1986.

- HYMAN, N. David. **Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy**, 3 Edition, The Dryden Press, a division of Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1990.
- İNCE, Macit. **Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)**, Üçüncü Baskı, Ankara, 1976.
- KAMALAK, Mustafa. **Kamu Borçlanması**, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Merkezi Ders Notları: 130, 1987.
- KARLUK, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim -Yapısal Değişim**, 3. Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1995.
- KAZGAN, Gülten ve KAZGAN, Haydar. **Türkiye'de Maliye Politikası (1950-1960)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 153, 1964.
- KIZILYALLI, Hüsni. **Maliye Politikasının Etkileri**, Teori Ölçme ve Sonuçlar, Maliye Tetkik Kurulu.
- MUSGRAVE, A. Richard; MUSGRAVE, B. Peggy. **Public Finance in Theory and Practice**, Fifth Edition, Mc GRAW-Hill International Editions, 1989.
- OKTAY, Erkan. **Makro İktisat Teori ve Politika**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 56, 1992.
- ÖÇAL, Tezer. **İktisat**, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 25, 1990.
- ÖNDER, İzzeddin ve Diğerleri. **Türkiye'de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1993.
- ÖNER, Engin. **Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 189, 1994.
- ÖNER, Erdoğan. **Kamu Maliyesi I. Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu, Yayın No: 1986/282.

- PAKALIN, Z. Mehmet. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- PİRİMOĞLU, Abdalbaki. **Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi (1963-1980)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları No: 77, 1982.
- ROSE, S. Peter. **Money and Capital Markets**, Fifth Edition, Richard D. Irwin, INC, 1994.
- SAVAŞ, F. Vural. **İktisat Politikasına Giriş**, Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul, Ar Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., 1982.
- SAVAŞ, F. Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Ar Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., 1982.
- SAYAR, S. Nihad. **Kamu Maliyesi**, Cilt: I, İstanbul, Nihad Sayar - Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No: 256, 1975.
- SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş Dördüncü Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982.
- SHAW, G.K. **Maliye Politikası**, Çev.: Ömer Faruk Batırel, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, 1975.
- TANZİ, Vito and ELGAR, Edward. **Public Finance in Developing Countries**, Billing and Sons L.t.d., Worcester, 1991.
- TAYLOR, E. Philip. **Economics of Public Finance**, Third Edition, New York, The MACMILLAN COMPANY, 1961.
- TÖRE, Nahit. **Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları (1973 Sonrası Gelişmeler)**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 110.
- TURAL, Aziz. **Devlet Borçları**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 1992/325, 1992.
- TÜRK, İsmail. **Maliye Politikası**, Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, Ankara, "S" Yayınları, Ekim 1985.

TÜRK, İsmail. **Kamu Maliyesi**, Birinci Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1992.

ULUATAM, Özhan. **Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 462, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan No: 5, 1981.

ULUATAM, Özhan. **Kamu Maliyesi**, İkinci Baskı, Ankara, "S" Yayınları: 18.

ULUTAN, Burhan. **Maliye**, Ankara İpek Matbaası, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 9, 1969.

ÜLGENER, Sabri. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İlaveli Altıncı Baskı, İstanbul, Der Yayınevi, 1980.

ÜNSAL, Necla; NAKİPOĞLU, Ece ve PAZARCIK, Orhan. **Türkiye'de Dış Kredi Kullanımı**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 380, 1989.

YAŞA, Memduh. **Devlet Borçları**, İstanbul, 1971.

YENİAY, Hakkı. **Osmanlı Borçları Tarihi**, Ankara, 1936.

YILDIZ, Rıfat. **Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlihi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Serisi No: 80, 1988.

ZEYTİNOĞLU, Erol. **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, İstanbul, 1992.

## **B-Makaleler**

AREN, Sadun. **"Devlet Borçlarının Sınırları Meselesi"**, Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 919, İktisat Fakültesi Yayın No: 124, Maliye Enstitüsü No: 10, Beşinci Seri, Sene: 1959, İstanbul 1961.

ARSAN, Üren. **"Kamu Borçlarının Yükü Sorunu"**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXVIII, No: 3-4, Eylül-Aralık 1973.

- ARSAN, Üren. "**Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları**", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXV, No: 3, Eylül-1970.
- ARSAN, Üren. "**Kamu Borçlarının Sınıflandırılması**", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXIV, No: 1-4, Ocak-Aralık 1979.
- BÜLBÜL, Duran. "**Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından Devlet Borçlanması**", Maliye Dergisi, Sayı: 88, Kasım 1987, Şubat 1988.
- CEYHAN, Metin. "**İç ve Dış Borç Kavramları Üzerine**", İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 65, Ocak-1992.
- CINGİ, Selçuk. "**İç Borçlanma Sorunu**", Ekonomide Ankara, Ankara Ticaret Odası Yayını, 1985-4.
- DEMİR, Gülten. "**Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler**", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 2, Kasım 1988.
- DURMAZ, Mustafa. "**Dengeli Ekonomik Kalkınmanın Temel Şartları**", İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 4, Yıl: 61, Nisan 1988.
- GÖRGÜN, Sevim. "**Devlet Borçlarının İdaresinde Faiz Problemi**", Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1366, İktisat Fakültesi Yayın No: 230, Maliye Enstitüsü Yayın No: 36, Onaltıncı Seri, Yıl: 1968, İstanbul-1968.
- KILIÇBAY, Ahmet. "**İktisat Üminin Gelişmesi Karşısında Maliye Politikasının Aldığı İstikamet**", İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 804, İktisat Fakültesi No: 105, Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri, Sene: 1958, İstanbul 1959.
- NEMLİ, Arif. "**Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Finansman Sorunları**", IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Çeşme-İzmir, 26-28 Mayıs 1988.
- ÖNER, Engin. "**Türkiye'de Vergi Yüğü ve Gelir Dağılımındaki Adaletsizlikler**" Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1-2, Yıl: 1993.

- ÖNER, Engin. "**Gelişmekte Olan Ülkelerde Temel Sorunlar, İktisadi Etkileri ve Türkiye Değerlendirmesi**", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1-2, Yıl: 1993.
- ÖNERTÜRK, Pınar. "**Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi**", Maliye Dergisi, Sayı: 38, Mart-Nisan 1979.
- ÖZER, İlhan. "**Türkiye'de 1970 Sonrası Enflasyonu ve Kamu Maliyesi İlişkileri**", Maliye Dergisi, Sayı: 39, Mayıs-Haziran 1979.
- ÖZER, İlhan. "**1988 Bütçesi ve Maliye Politikası**", İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 4, Yıl: 61, Nisan 1988.
- PALAMUT, E. Mehmet. "**Türk Devlet Borçları**", Akademi, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Cilt: VII, No: 1-2, Mart-1978.
- SÖNMEZ, Nezihe. "**Borçlar ve Borç İdaresi**", Türkiye İktisat, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990.
- TUNCER, Selahattin. "**İktisadi Kalkınmada Amme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti**", Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 804, İktisat Fakültesi Yayın No: 105, Maliye Enstitüsü Yayın No: 6, Dördüncü Seri, İstanbul - 1959.
- TÜĞEN, Kâmil. "**Büyüme ve Dış Borçlanma**", İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 63, Ocak-1990.
- ULUĞBAY, Hikmet. "**Devlet Borç Yönetimi**", İktisat İşletme ve Finans, Yıl: 10, Sayı: 111, Haziran 1995.
- ULUSOY, Ahmet. "**Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler**", İktisat İşletme ve Finans, Yıl: 9, Sayı: 103.
- YILMAZ, Celâl. "**Dış Borçlarda Azalma Eğilimi**", İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 62, Mart-1989.

**C- Diğer Yayınlar**

- HDTM Başlıca Ekonomik Göstergeler, Aralık 1990-1994.
- DTM, Temmuz-Ağustos-Eylül, 1995.
- DTM, Mart-1996.
- HDTM, Mart-1994, Dış Borçlar Bülteni.
- Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü Dış Borçlar Bülteni 1994, Mart-1995.
- DİE Gayri Safi Milli Hasıla, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, Kasım 1994.
- Hazine Müsteşarlığı Hazine İstatistik Yıllığı, 1994.
- DPT Temel Ekonomik Göstergeler Aralık-1995.
- DİE İstatistik Göstergeler, 1923-1992.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1995.
- Maliye Bakanlığı Yılı Bütçe Gerekçeleri.
- DPT Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Yayın No: DPT/2174.
- TOBB İktisadi Rapor 1995.



## ÖZGEÇMİŞ

1965 yılında Erzurum'un Horasan İlçesin'de doğdu. İlk ve Orta tahsilini aynı yerde, Lise tahsilini Erzurum'da tamamladı. 1987'de A.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 1995 yılında A.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde İktisat Politikası Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldu. Halen bu görevine devam etmektedir.